

BILDNING, NOSTALGI OCH FRAMTIDSTRO

Representativa parker i Lund 1870-1920

Martina Helmersson

Självständigt arbete • 30 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2016

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Bildning, nostalgi och framtidstro - representativa parker i Lund 1870-1920
Education, nostalgia and dreams of tomorrow - representative parks in Lund 1870-1920

Martina Helmersson

Handledare: Åsa Ahrlund, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Marie Larsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. examinator: Karl Lövré, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: A2E
Kurstitel: Master Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0775
Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2016

Omslagsbild: P. Bagge (t. vä); M. Helmersson (t. hö)
© Martina Helmersson (martina.helmersson@gmail.com)

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: representativ park, representation, institution, 1800-talet, park- och trädgårdsutveckling, bildningsideal, Lund, järnväg, universitet, skola

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionskunskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

FÖRORD

Det här masterarbetet har gett mig en chans att djupdyka ner i historiska miljöer och lära mig mer om landskapsarkitektur, arkitektur och samhällsutveckling. Att studera dessa områden för att förstå historiska representativa institutionsmiljöer har varit en rolig, givande och utmanande process. De fem platser som jag har studerat i arbetet har dessutom funnits i Lund, staden jag bor i. Genom arbetet har jag också fått en djupare förståelse för hur den har växt fram: en mycket uppskattad bonus!

Jag skulle vilja tacka min handledare Åsa Ahrlund för all värdefull hjälp under arbetets gång, från att i början ha lett mig fram till ämnet representativa parkmiljöer till att ta sig tid för handledningsmöten, vara bollplank och noggrant granska utkast.

Tack också till alla hjälpsamma arkivarier som har letat fram material i form av ritningar, fotografier och kartor. Utan det historiska materialet hade arbetet inte kunnat genomföras.

Ett slutligt tack till familj, vänner och min pojkvän Axel som stöttat mig under arbetet, och till Tornakören som har gett alla tisdagskvällar under våren en särskild glans. Tillsammans med alla er har veckorna tryggt flugit förbi.

SAMMANFATTNING

Parkmiljöer anlagda under 1800-talet som finns kvar idag har ofta en särpräglad karaktär, som inte sällan skiljer sig från de som anläggs idag, både med avseende på utformning och storlek. Vad beror den särskilda karaktären på som utmärker dessa äldre miljöer? 1800-talet var ett händelserikt århundrade, och mycket hände under det sekel som påverkade människors sätt att leva. Många flyttade in till städer från landet i takt med industrialiseringens framfart, vilket ledde till att nya behov och idéer skapades för vad staden skulle innehålla. Borgerligheten var en trendsättande grupp för samhällsbyggandet och många typer av helt nya institutionsbyggnader uppfördes, såsom universitet, sjukhus, läroverk och järnvägsstationer som gärna skulle omges av en vacker och bildande parkmiljö. Arbetet har handlat om att fördjupa förståelsen för parkmiljöer som anlades för att representera dessa nya institutioner.

Universitetsstaden Lund är ett intressant stadsbyggnadsexempel. Staden har en lång historia av att ha varit ett mycket framstående kyrkligt säte. Dessutom etablerades tidigt en akademi, vilket lade grunden för att Lund skulle få en lärdomsstads karaktär. Därtill skedde en intressant utveckling under andra hälften av 1800-talet: bebyggelsen i stadskärnan utvecklades kraftigt. Bebyggelsen skulle anpassas till den befintliga medeltida gatustrukturen innanför stadsvallarna samtidigt som en byggnadsexpansion skedde även utanför stadsvallarna. På så sätt kunde staden rymma bland annat fler bostäder, universitetsinstitutioner och ett större sjukhus. Lunds starka sammankoppling med bildning och kunskap kan märkas både på att universitetet utvecklade sin verksamhet genom att utforska fler ämnen, såsom fysik, fysiologi och anatomi, och att ett flertal skolor anlades. Här märks en skillnad i hur borgerligheten påverkade Lunds stadsutveckling jämfört med i andra städer: i Lund utvecklades många lärdomsmiljöer, vilket fördjupade bilden av en utmärkande lärdomsstad, medan många andra städer präglades starkare av exempelvis industri och handel. Lunds särpräglade stadsbild och dess stora expansion av nya institutioner under just 1800-talet och början av 1900-talet gjorde att valet föll på att studera platser i denna stad.

En studie har gjorts av fem institutionsmiljöer i Lund anlagda under perioden 1870 och 1920, för att fördjupa förståelsen för vad representativa parkmiljöer hade för formspråk, vilka material de innehöll, med fokus på växtlighet, hur parkerna kopplades till institutionsbyggnaderna och varför. De platser som undersöktes var *Universitetsplatsen* i Lundagård, de *fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna* längs med Biskopsgatan, *Bantorget* vid Grand Hotel, *Dövtumskolan* längs med Dalbyvägen och *Lindebergska skolan* vid Clemenstorget. Bantorget har behandlats som representativ för hela järnvägsmiljön, alltså för Grand Hotel men även järnvägsstationen, där järnvägsbyggnaderna tillsammans har räknats som en samhällsinstitution. Frågeställningarna har varit:

- Vilka material och formspråk innehöll de undersökta parkerna? Vilka faktorer inverkade på valen av material och formspråk?
- Vilka förenande och åtskiljande drag fanns i parkmiljöernas material och formspråk och hur såg samspelet mellan institutionsbyggnaderna och dess representativa parkmiljöer ut? Vad beror de förenande och åtskiljande elementen på?

- Kan de valda platserna summera innehållet av institutioners representativa parker i Lund under perioden 1870-1920, med avseende på material, formspråk och samspel med byggnaderna?

Arbetets frågeställningar har undersökts genom att tolka planritningar, kartor och fotografier, läsa litteratur om platserna, park- och trädgårdshistoria, arkitekturhistoria samt samhälls- och stadsbyggnad i Sverige och Lund och att göra platsbesök vid parkmiljöerna och institutionsbyggnaderna.

De fem platserna har indelats i tre institutionstyper med framträdande roller i Lund under 1800-talets andra hälft och 1900-talets första årtionden: universitetet, järnvägen och skolan. Universitets- och skolmiljöerna har undersökts komparativt i par: Universitetsplatsen med de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna och Lindebergska skolan med Dövstumskolan. Bantorget har jämförts med en idealplan om järnvägsmiljöernas föredömliga struktur. Studierna har analyserat vilket formspråk och material parkmiljöerna innehöll och varför, samt helhetsintrycket av vardera institutionsmiljö. En övergripande jämförelse mellan de fem miljöerna har också gjorts, och slutligen har förts en sammanfattande slutsats.

De studerade platserna innehöll en mängd olika material och formspråk som beror på varierande faktorer, såsom institutionernas syfte, lokalisering och status. Trots att de studerade institutionsmiljöerna skilde sig åt följde parkernas utformning de rådande trenderna om vad den samtida moderna offentliga parken skulle uttrycka och innehålla, såsom prydlighet, variation, formspråk från andra tidsepokers arkitektur och nytt exotiskt växtmaterial. Institutionsbyggnaderna präglades också av samtida ideal, främst genom historiserande uttryck. Tillsammans med den omgivande parken skapades starka helheter, främst sammankopplade genom formella, symmetriska drag i parken.

Fyra av de fem studerade institutionerna var kunskapsbildande, vilket belyser Lunds starka prägel som lärdomsstad. Borgerskapets ideal om självbildning för att ta sig uppåt i samhället märktes i Lund genom dessa nya samhällsinstitutioner och deras utformningar, och visar också borgerskapets ledande position i samhället. Drivkraften mot bildning befäste Lunds identitet som lärdomsstad, och gjorde staden unik genom att inte domineras av varken industri, handel eller regemente, som i så många andra städer.

Platserna som studerades hade fler förenande än åtskiljande drag i formspråket. Platserna förenades i att de uppvisade en blandning av historiserande, nostalgiska karaktärer grundade i naturlika drag och mjuka linjer från den engelska parken samt formella, ofta symmetriska, drag som lånades från renässansens och barockens trädgårdar. De hade därmed stora likheter med idealen för offentliga parker under andra hälften av 1800-talet. Förenande drag vid institutionerna var även det varierade växtmaterialet med såväl exotiska som inhemska arter. De inhemska arterna satte en traditionell prägel på platserna, samtidigt som det exotiska växtmaterialet var en ny företeelse i stadens parkrum, och bidrog till att ge platserna helt nya, moderna uttryck än tidigare. Samma trend kunde ses i andra samtida trädgårdar och offentliga parker, och förekom alltså inte bara i parker som hörde till de nya samhällsinstitutionerna.

Samspelet mellan institutionsbyggnaderna och parkerna var starkt. Genom att parkens formella drag kopplades till byggnaden skapades en samhörighet, exempelvis en rak allé som leddes genom parken upp till en markerad huvudentré, eller symmetriskt ordnade gångar. Den historiserande

prägel som byggnaderna och parkerna innehöll bidrog också till ett starkt samspel. Den samlade karaktär som institutionerna och parkerna bildade tillsammans återfanns i exempelvis slotts- och godsmiljöer. Trots att 1800-talets borgerlighet var en ny samhällsklass som ville skapa sin egen identitet och hade nya idéer om samhällsutvecklingen, märks här att man sökte sig bakåt i tiden genom att knyta an till adelns traditioner, återigen till det välbeprövade förgångna, för att utveckla samhället och blicka framåt i tiden.

Det verkar inte ha funnits en unik parkkaraktär hos representativa parker vid samhällsinstitutionerna i Lund under den studerade tidsperioden. Snarare tycks de ha anlagts utifrån generella samtida park- och trädgårdstrender, som i sin tur hade sin grund i de olika samhällsströmningarna som byggde på bland annat nostalgi och framtidstro; tradition och ny teknik. Även institutionsbyggnadernas karaktär liknade de samtida arkitektoniska trenderna. Med tanke på att många av dragen var återkommande i de miljöer som studerades, ger de sannolikt en god summering av representativa parker vid institutioner i Lund mellan 1870 och 1920. Trots att de representativa parkerna hade många likheter med andra samtida offentliga parker, blev de unika i sitt sätt att tillsammans med institutionsbyggnaderna förstärka stadens bildningsidentitet och status såväl som uttrycka ordning och självbildning under det utvecklande, expanderande 1800-talet.

ABSTRACT

Still existing parks founded during the 19th century often has a distinctive character which differs from those constructed today, for example regarding size and contents. What signifies the particular characters of these parks constructed for more than hundred years ago? The 19th century was eventful in many ways, and the developments affected how people lived. Many moved from the countryside to cities as the industrialisation progressed, which led to new needs and ideas for what should be included in the city. The bourgeoisie was a trendsetter for the urban community and many types of new institutions were constructed, such as within the university field, hospitals, schools and railway stations, and were typically surrounded by a beautiful, educative park. The purpose of the thesis has been to understand these parks constructed to represent the new institutions.

The university city of Lund is an interesting example of the development of a city. The city has historically been a prominently religious residence as well as early founder of an academy, which founded the character of a city of learning. Also, an interesting development during the second half of the 19th century took place: the city centre drastically developed new buildings and parks. The new structures were not only adapted to the existing medieval city structures within the city walls, but were also placed outside the city walls. This enabled an expansion of academic institutions, the hospital and residential areas. I chose to work with sites in Lund because of the city's distinctive historical image combined with its expansions of the new institutions during the 19th century to the beginning of the 20th century.

A study has been made consisting of five institutional sites in Lund, constructed between 1870 and 1920, to come to a deeper understanding of which shapes and materials they contained, how the representative parks were connected to the buildings and why. The studied sites were *Universitetssplatsen* in Lundagård, *the physical, physiological and anatomical faculties* next to Biskopsgatan, *Bantorget* by Grand Hotel, *Dörstumskolan* next to Dalbyvägen and *Lindebergska skolan* by Clemenstorget. Bantorget represents the whole railway site, including Grand Hotel and the railway station, which can be seen as one entire site and institution. The research questions has been:

- Which materials and shapes did the studied representative parks contain? Which factors influenced the choices of materials and shapes?
- Which were the unifying and separating features of the park's materials and shapes and how did the buildings and parks interact? Why are the features unifying and/or separating?
- Could the studied sites represent representative institutional parks in Lund between 1870 and 1920, regarding materials, shapes and interaction with the buildings?

The research questions have been reviewed through reading site plans, maps and photographs, reading literature about the sites, history of parks, gardens and buildings, as well as about the urban constructions of Sweden and Lund. Visits to the sites have also been made.

The five parks have been divided into three types of different institutions important in Lund during the second half of the 19th century and the two first decades of the 20th century: the university, rail-

way and school. The university and school sites have been analysed and compared in pairs: Universitetsplatsen with the physical, physiological and anatomical faculties and Dövsstums skolan with Lindebergska skolan. Bantorget has been compared with a model plan of how the rail way environments should be formed. The study has analysed which materials and shapes the parks consisted of and why, and the impression of the wholeness of the park together with each institutional building. Then, a comparison between all five sites have been made, followed by a summarising conclusion.

The reviewed sites included a variety of materials and shapes, depending on factors such as the purpose of the institutions, their location and status. Despite the varying factors, the contents of the institutional parks followed the contemporary dominating trends of the public parks, such as order, variation, shapes from architecture and landscape architecture of past epochs of time and new, exotic plants. The institutional buildings were also dominated by contemporary ideals, foremost through historicising characters. Together with the surrounding parks, the sites expressed unity, mainly connected through the parks' formal, symmetrical shapes.

Four out of five of the reviewed institutions were educative, which shows Lund's strong connection to knowledge and its identity as a city of learning. The values of the bourgeoisie regarding self-education, as a means to climb in the society, were shown through these new institutional sites and their forms. It also exemplifies the leading position of the bourgeoisie in the contemporary society. The driving force towards education established the city's identity as a city of learning and made the city unique as it was neither dominated by industry, trade nor regiment, which was the case in many other Swedish cities.

The sites had more unifying than separating features. They were united by showing a combination of historicising, nostalgic characters, based on nature-like features and soft lines resembling the English park together with formal, symmetrical lines resembling baroque and renaissance gardens. Consequently, the sites shared similarities with the contemporary public park ideals during the second half of the 19th century. Another unifying feature was the mix of exotic and indigenous plants. The indigenous plants put a traditional mark on the parks, while the exotic plants and varieties were new features and gave the sites a significantly modern expression. The same trend of exotic and indigenous species was seen in other contemporary gardens and public parks, which means that they were not only used in the representative parks at the new institutions.

The connection between the institutional buildings and the parks were strong. The formal shapes in the park connected in different ways to the building, through for example a straight colonnade leading through the park to an accentuated main entrance, or symmetrically arranged paths. The historicising impression of both the buildings and parks also added to the strong interplay. The unified character of the institutional sites could be seen in for example castle and mansion sites. Despite that the bourgeoisie formed a new social rank in the 19th century, creating its own identity and new ideas about the development of the society, one can note that they still turned to previous epochs of time for inspiration, in this case to the traditions of the aristocracy.

It does not appear to have been a unique character of representative parks by the institutions in Lund, during the studied period of time. The parks are more likely to have been constructed through contemporary trends of public parks and gardens, which were based on the different socie-

tal tendencies based on nostalgia and hopes for the future; traditions and new technique. The institutional buildings were in the same way based on contemporary architectural trends. Considering that many of the features reappeared in the reviewed sites, they are likely to summarise representative institutional parks in Lund during 1870 and 1920. The representative parks and buildings were not unique compared to contemporary trends, but were still distinctive in how they amplified the city's identity of learning, its high status as well as expressed disciplin and self-education, in the expanding, unfolding 19th century.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	10
Bakgrund	10
Syfte och frågeställningar	11
Avgränsningar	11
Målgrupp	12
Material och metod	12
I. 1800-TALETS SAMHÄLLSUTVECKLING OCH STADSBYGGNAD: CENTRALA FAKTORER FÖR STUDIEN	17
Industrialiseringens framväxt	17
Borgerlighetens inflytande i samhället	19
Offentliga parkers uppkomst	20
Park- och trädgårdsmiljöers utformningar	22
Blandstilar	23
Statens järnvägar som kulturspridare	24
Den naturlika trenden	25
Efter sekelskiftet 1900	26
II. UNIVERSITETSMILJÖN	27
Universitetets ställning	27
Universitetsplatsen	27
Bakgrund	27
Analys	33
Helhet	33
Symmetri	34
Dynamik	35
Detaljrikedom	36
Växtmaterial	37
Fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen	38
Bakgrund	38
Analys	43
Tre parkmiljöer som en enda	43
Helhet	45
Blickfång	47
Avgränsningar	47
Växtmaterial	47
Jämförande analyser av universitetsplatsen och fysiska, fysiologiska, anatomiska institutionen	49
Parkmiljöernas formspråk	49
Helhet	50
Avgränsningar	51
Växtmaterial	52
III. JÄRNVÄGSMILJÖN	53
Järnvägens roll och betydelse	53
Bantorget och järnvägsmiljön	54
Bakgrund	54

Analys	61
Helhet	61
Formspråk	63
Växtmaterial	64
Edelsvärds idealplan	65
Jämförande analyser av Bantorget och järnvägsmiljön och Edelsvärds idealplan	68
Skillnader och likheter	68
Anpassningsförmåga till idealplanen	68
Lund C – en tidig järnvägsstruktur	68
IV. SKOLMILJÖN	70
Folkskolor, läroverk och skolträdgårdar	70
Döfstumskolan	71
Bakgrund	71
Analys	74
Helhet	74
Formspråk	76
Material	77
Lindebergsskolan	79
Bakgrund	79
Analys	82
Helhet	82
Storlek och ljusinsläpp	83
Vyer, blickfång och avgränsningar	83
Material	84
Jämförande analyser av Döfstumskolan och Lindebergsskolan	87
Skillnad i tid	87
Placering och helhet	87
Storlek	88
Odlingar	88
Växtmaterial	89
V. SLUTDISKUSSION	90
Storlek	90
Formella drag	91
Symmetri och helhetssträvan	92
Framsida och baksida	93
Historiserande uttryck och modernitet	94
Verksamhetens avtryck i parkmiljön	94
Avgränsningar och offentligt/privat bruk	96
Växtmaterial	97
Vyer och nivåskillnader	98
Lindebergsskolan parkmiljö	99
Sammanfattande slutsats	99
VI. REFERENSER	102
VII. BILAGOR	111

INLEDNING

Bakgrund

Landskapsarkitektur som anlades under 1800-talet i Sverige kan påträffas på många platser runt om i landet än idag: många offentliga större parker, såsom stadsparker, men även representativa anläggningar som ofta också angränsar till spännande 1800-talsbebyggelse. Deras utseende skiljer sig mycket från hur utemiljöer anläggs idag, till exempel vad gäller dess storlek och uttryck. Skillnaderna gör att parkmiljöer från 1800-talet kan upplevas som synnerligen historiska och särpräglade.

1800-talet var ett händelserikt århundrade, då många människor flyttade in till städer från landet i takt med industrialiseringens framfart. Det ledde till att nya behov och idéer skapades för vad staden skulle innehålla. Borgerligheten var en ledande grupp för samhällsbyggandet och många typer av helt nya institutionsbyggnader uppfördes, såsom universitet, sjukhus, läroverk och järnvägsstationer. Till många av dessa institutioner integrerades representativa parker för att förstärka byggnadernas status. Det var inte ovanligt att dessa miljöer till och med var större än de samtida offentliga parkerna. Ett annat nytt inslag var järnvägen, som möjliggjorde kommunikation mellan orter genom enklare transport av gods och underlättande av människors rörlighet. Anläggandet av järnvägen föranledde helt nya miljöer som skulle innehålla stationsbyggnader såsom järnvägsstationer och järnvägshotell med representativa omgivningar.

Universitetsstaden Lund har en intressant stadsstruktur. Staden har en lång historia av att ha varit ett mycket framstående kyrkligt säte. Dessutom etablerades tidigt en akademi, vilket lade grunden för att Lund skulle få en lärdomsstads karaktär. Därtill skedde en intressant utveckling under 1800-talet av bebyggelsen: i slutet av seklet uppfördes en stor del av stadskärnan. Bebyggelsen skulle anpassas till den befintliga medeltida gatustrukturen innanför stadsvallarna samtidigt som en byggnadsexpansion skedde även utanför stadsvallarna. På så sätt kunde staden rymma bland annat fler bostäder, universitetsinstitutioner och ett större sjukhus. Exempel på områden som utvecklades var Professorsstaden, Spoletorpsområdet och Helgonagården. Lunds starka sammankoppling med bildning och kunskap kan märkas både på att universitetet utvecklade sin verksamhet genom att utforska fler ämnen, såsom fysik, fysiologi och anatomi, och att ett flertal skolor anlades. Här märks en skillnad i hur borgerligheten påverkade Lunds stadsutveckling jämfört med andra städer: i Lund utvecklades många lärdomsmiljöer, vilket fördjupade bilden av en utmärkande lärdomsstad, medan många andra städer präglades starkare av exempelvis industri och handel. Expansionen har gett Lund ett speciellt utseende och en särpräglad karaktär som lärdomsstad.

Många vackra parkmiljöer kan än idag avnjutas runt om i staden som är kopplade till den betydande ökningen av institutioner och omgivande parker under andra hälften av 1800-talet. Trots att många av parkerna har genomgått förändringar genom åren, till exempel att platser ändrat storlek eller att växtlighet har bytts ut, är miljöerna fortfarande värdefulla grönskande miljöer, med offentlig eller semioffentlig prägel, som bär på historiska värden som berättar hur Lund har vuxit fram och en gång sett ut. Upptäckandet av dessa parkmiljöer har väckt stor nyfikenhet för parkers och trädgår-

dars historia såväl som arkitektur- och stadsutvecklingen under det händelserika 1800-talet och 1900-talets första decennier, då industrialiseringen starkt formade orters innehåll och utseende.

Samspelet mellan arkitektur och landskapsarkitektur har betydelse för kvalitativa, "goda" platser, vilket innebär att även byggnaderna i de valda institutionsmiljöerna har analyserats. På vilket sätt representerar parkmiljöerna byggnaderna? Vilka paralleller kan dras mellan arkitekturen och landskapsarkitekturen i dessa miljöer? Liknande funderingar har tillsammans med ovanstående tankegångar format examensarbetets innehåll och struktur.

Syfte och frågeställningar

Arbetet syftar till att bidra till ökad kunskap om institutioners representativa parkmiljöer i Lund mellan år 1870 och 1920. Institution syftar i studien på en samhällsinstitution med hög status som uppfördes inom den studerade tidsepoken i staden, exempelvis skola, sjukhus och rådhus. Samhällsinstitutionerna i Lund är nära förknippade med den lärdomsprägel och bebyggelseexpansion som karaktäriserar Lund, och är anledningen till varför jag har valt att studera just denna typ av institutionsmiljö. Med representativ park avses i studien en anläggning som ska förstärka en samhällsinstitutions status. Representativa parker prioriterades och framhävdes under den här tidsperioden, men har delvis tappat sin status och självklara ställning vid institutioner idag. I skenet av statusförändringen finns ett behov av att bättre förstå uppkomsten och utformningen av dessa äldre miljöer.

Arbetet utforskar representativa parkmiljöers material, med fokus på växtlighet, och formspråk såväl som sambandet mellan institutionsbyggnadernas arkitektur och dess representativa parker, alltså miljöerna som helhet. I arbetet behandlas frågeställningarna:

- Vilka material och formspråk innehöll de undersökta parkerna? Vilka faktorer inverkade på valen av material och formspråk?
- Vilka förenande och åtskiljande drag fanns i parkmiljöernas material och formspråk och hur såg samspelet mellan institutionsbyggnaderna och dess representativa parkmiljöer ut? Vad beror de förenande och åtskiljande elementen på?
- Kan de valda platserna summera innehållet av institutioners representativa parker i Lund under perioden 1870-1920, med avseende på material, formspråk och samspel med byggnaderna?

Avgränsningar

Tidsperioden som har undersökts är från och med att människor börjar flytta in till städer i samband med industrialiseringen på 1800-talet fram till början av 1900-talet, då nya samhällsideal växte fram. Intervallet som studeras är avgränsat till 1870-1920, och baseras på när den äldsta respektive nyaste av de undersökta institutionerna med tillhörande representativa parkmiljö anlades.

Arbetet är geografiskt avgränsat till Lund, som historiskt både varit betydelsefull på grund av sin starka kyrkliga ställning som domstift och det tidigt grundade akademiska sätet på 1600-talet. Lund är också ett exempel på en stad i Sverige som genomgick en tydlig stadsbyggnadsexpansion under tiden som landet industrialiserades, med hjälp av den tidiga tillkomsten av järnvägen som drogs genom staden på 1850-talet som underlättande bland annat för industriers etablering. Lunds utveckling märktes också på expansionen av lärdomsmiljöer, vilket förstärkte stadens särprägel. Det var länge en mycket liten stad men som expanderade stort under 1800-talet in på 1900-talet. Från år 1800 till 1840 ökade antalet invånare med ca 3000 till drygt 5 200 invånare (Statistiska centralbyrån [SCB], 1969, s. 61). En stor ökning skedde till 1880, då stadens invånare redan hade hunnit bli drygt 14 300, och återigen starkt hade expanderat till drygt 23 000 invånare år 1920 (SCB, 1969, s. 61, 64). Idag har staden kvar ett flertal institutioner med offentliga representativa parkmiljöer i eller nära stadens centrum anlagda under perioden 1870-1920, såsom vid universitetet, sjukhus och skolor.

Kyrkomiljöer har inte inkluderats i arbetet. Detta på grund av att dess parker främst fungerade som begravningsplatser och hade en särskild karaktär av ”stämningsfull trädgård”, som skilde sig från andra typer av anläggningar (Bucht, 1992, s. 9). Inte heller miljöer som anlades under den undersökta perioden 1870-1920 som har försvunnit har funnits med i urvalet på grund av att de representativa parkerna ska kunna analyseras och besökas idag. Analyser av dagens utformning används för att hitta kopplingar till de ursprungliga utformningarna; studien syftar inte till att undersöka de förändringsfaser som platserna har genomgått från dess ursprungliga skede fram till idag.

Frågeställningarna undersöker i största möjliga mån originalutformningen av de undersökta parkmiljöerna. Bantorget, som representerar ett järnvägshotell, är dock ett undantag. Bantorget kom till redan under 1850-talet men hade inte fram till att Grand Hotel byggdes år 1899 ett lika tydligt representativt syfte eftersom Bantorget fram till dess inte hade representerat en direkt anslutande byggnad. Därför undersöks den utformning som parkmiljön fick i samband med att Grand Hotel uppfördes.

Det har varit svårt att hitta material om hur platserna var tänka att användas. Därför innehåller arbetet en begränsad mängd om platsernas bruk och funktion.

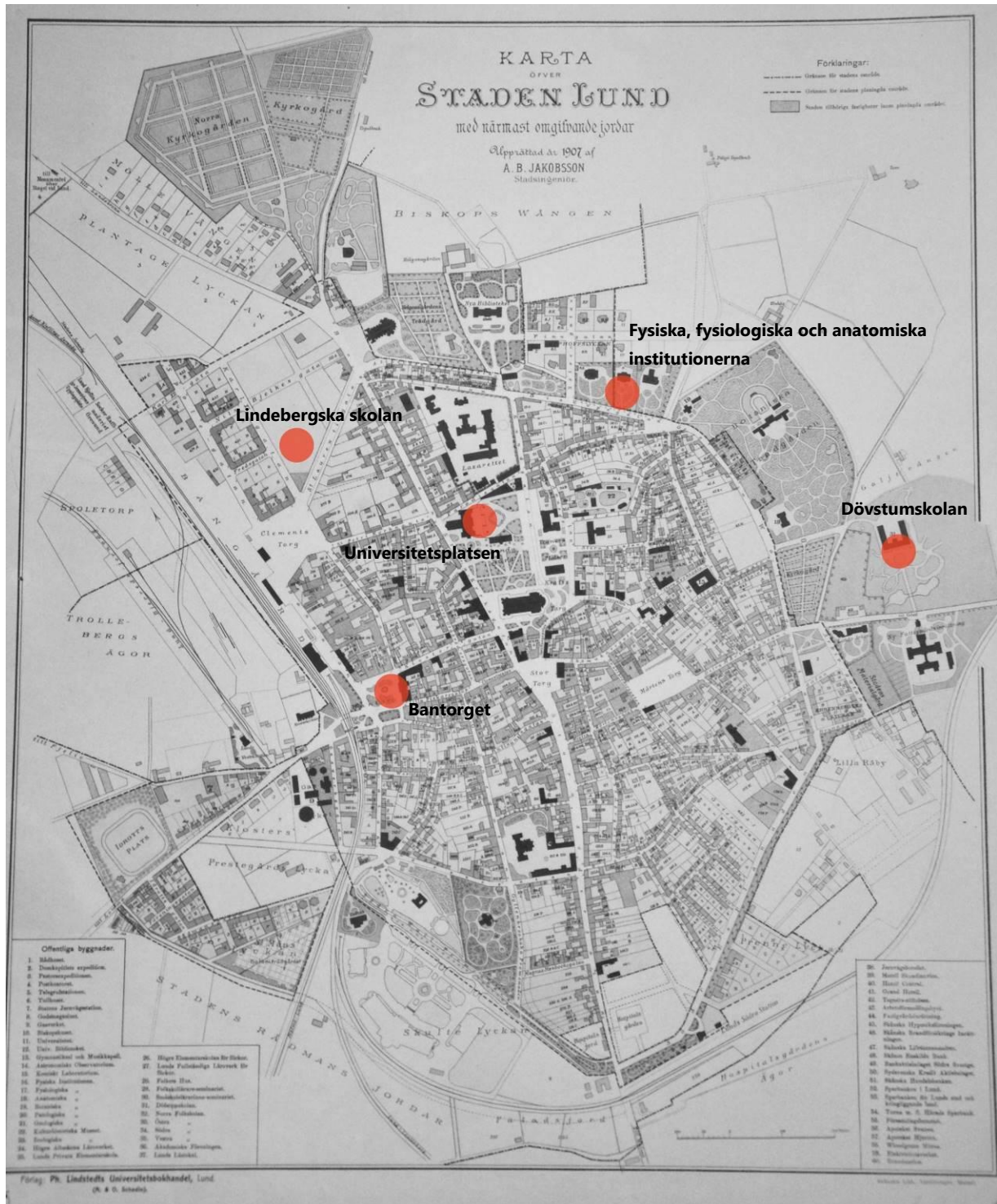
Målgrupp

Målgruppen för arbetet är främst studenter och yrkesverksamma som arbetar med parkmiljöer och kulturhistoriska miljöer.

Material och metod

Kapitel I undersöker den historiska kontexten kring institutionsbyggnader och dess representativa anläggningar. Kontextualiseringen görs genom en litteraturstudie om främst Sveriges trädgårds- och arkitekturhistoria samt stadsutvecklingen under 1800-talet fram till 1920, med Lund som utgångs-

punkt. I kapitel II, III och IV undersöks tre typer av institutioner med totalt fem anläggningar i Lund: *Universitetsplatsen* i Lundagård och *fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna* längs med Biskopsgatan; *Bantorget* vid Grand Hotel samt *Dövstumskolan* längs med Dalbyvägen och *Lindebergskolan* vid Clemenstorget.

Karta öfver staden Lund med närmast omgifvande jordar, upprättad 1907 av A.B. Jakobsson. Punkterna markerar arbetets fem undersökta anläggningar: Universitetsplatsen, fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen, Bantorget och järnvägsmiljön, Dövstumskolan och Lindebergskolan. Lunds kommuns byggnadsnämnds arkiv, Arkivcentrum Syd. Bearb: M. Helmersson.

De fem parkerna är indelade i tre institutionstyper med framträdande roller i Lund under 1800-talets andra hälft och 1900-talets första årtionden: universitetet, järnvägen och skolan. Universitets- och skolmiljöerna undersöks komparativt i par: Universitetsplatsen med de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna och Lindebergsska skolan med Dövstumskolan. Eftersom det inte finns fler än en järnvägsplan i Lund används en annan jämförande metod till Bantorget än till övriga institutionsmiljöer. Järnvägsmiljön med fokus på Bantorget undersöks i relation till Statens Järnvägars, SJ:s, chefsarkitekt Adolf Edelsvärds idealplan från 1859 som visade den ideala strukturen med stationshuset som utgångspunkt. Idealplanen var betydelsefull eftersom denna miljö var en nymodighet som skulle revolutionera orter och samhällen. Planen visade bland annat ett parksystem framför stationsområdet, boulevarder och ett helt geometriskt system av bostäder. Järnvägsmiljön i Lund avvek på många sätt från denna plan, men det finns också likheter som gör dem värda att jämföra. En övergripande jämförelse mellan de fem institutionsmiljöerna och diskussion sker efter de komparativa jämförelserna, och slutligen en sammanfattande slutsats.

Universitetsplatsen representerar Universitetshuset, Lunds universitets huvudbyggnad. Universitetsmiljön är centralt belägen i en miljö som länge varit betydelsefull, redan innan den anlades under 1880-talet. Innan Universitetshuset och Universitetsplatsen anlades låg nämligen Botaniska trädgården på dess ställe. I omgivningen står flera andra universitetsbyggnader samt domkyrkan. Helgo Zettervall, en mycket framstående arkitekt under denna tid som exempelvis anlade ett flertal universitetsmiljöer och restaurerade bland annat Lunds domkyrka, ritade Universitetshuset och Universitetsplatsen framför. Zettervall samarbetade med den danske landskabsgartnern Henry August Flindt för Universitetsplatsens utformning. Stadsträdgårdsmästaren för Malmöhus Bengt Kjellsson var ansvarig för parkmiljöns planteringar.

De fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna och deras representativa parkmiljöer vid Lunds universitet anlades mellan 1880- och 1890-talen på tidigare oanvänd stadsmark. Parkmiljöerna som ritades av en och samma person, Bengt Kjellsson, är fysiskt sammankopplade och räknas därför som en och samma anläggning i studien. Universitetet expanderade stort under andra delen av 1800-talet och började bygga ut utanför stadsvallarna. Eftersom de nya institutionerna inte behövde anpassas in i den medeltida stadsstrukturen innanför vallarna framväxte en ny stadsstruktur i den här delen av staden. Anläggningen undersöks både på grund av att den representerar universitetet, som karaktäriserar lärdomsstaden Lund, och för att den uppfördes i en annorlunda stadsstruktur än resten av staden.

Eftersom Universitetsplatsen anlades innanför stadsvallarna är det en intressant institution att jämföra med de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna som ju placerades utanför stadsvallarna. Dessutom är det värdefullt att jämföra parkmiljön som tillhörde universitetets huvudbyggnad, som fyllde en särskilt betydelsefull roll för universitetet, med fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen, som inte hade samma höga status. Kjellsson var också medverkande i alla parkmiljöer men hade olika uppgifter: planteringsansvarig på Universitetsplatsen och gestaltare till fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionens parker. Hur hans medverkan påverkade parkmiljöerna är särskilt intressant.

Bantorget i Lund kom till på 1850-talet, men fick en ny, tydligt representativ utformning till Grand Hotel runt sekelskiftet 1900, som blev en ny del av järnvägsmiljön i Lund. Bantorget behandlas i arbetet som representativt för hela den här miljön, alltså Grand Hotel men även Centralstationen,

där byggnaderna tillsammans räknas som en samhällsinstitution. Bantorget valdes för att exemplifiera en parkmiljö vid den då revolutionerande järnvägen som anlades i många orter runt om i Sverige efter 1856, då den första järnvägssträckan, som gick mellan Malmö och Lund, stod klar. Själva Bantorget ligger oväntat nog inte i direkt anknäpning till järnvägsstationen, utan har ett förskjutet läge söder om det. Det är en av skillnaderna mellan Lund och idealplanen som nämns på s. 55. Mellan Centralstationen och Bantorget planterades dock ett flertal träd, vilket tyder på att det fanns en strävan mot att koppla ihop parkmiljön från stationshuset till Bantorget, även om det inte kunde följa Edelsvärds idealplan. På grund av dessa förhållanden är Bantorget intressant att undersöka som representativ anläggning till järnvägsmiljön i Lund.

Döfstumskolan anlades 1871 en bit utanför staden, och var ett internat för döva unga barn och ungdomar. Dess skolgård hade väl tilltagna ytor, där en damm och ett naturligt bestånd tillsammans bildade en lummig parkkaraktär. Samtidigt var parken närmst skolbyggnaden mer ordnad, vilket bildade en intressant kontrast till den mer naturlika delen. Även vid Lindebergsska skolan, som anlades 1916, anlades en stor utemiljö utanför de gamla stadsvallarna. Den uppfördes dock i ett mer centralt läge än Döfstumskolan och var annorlunda utformad. Eleverna som gick i Döfstumskolan var i en mer blandad ålder än eleverna som gick på Lindebergsska skolan, där eleverna var något äldre, vilket gör en jämförelse av parkmiljöerna ytterligare viktig. Idéer om att barn och ungdomar skulle ha god tillgång till fysisk aktivitet och uppfostras genom trädgårdsodling utvecklades under andra hälften av 1800-talet. Eftersom skolan var en av de institutionstyperna som utvecklades under denna tid, och hörde ihop med stadens bildningsprägel, är den lämplig att undersöka. Att dessutom jämföra dessa två läroinstitutioner som anlades med ca 40 års mellanrum är en ytterligare intressant faktor, eftersom trender kom och gick under åren som påverkade skolmiljöernas utseende, både vad gäller gestaltningar av utemiljöer och byggnadsarkitektur.

Arbetets frågeställningar undersöks genom att tolka planritningar, kartor och fotografier, läsa litteratur om platserna, park- och trädgårdshistoria, arkitekturhistoria, samt samhälls- och stadsbyggnad i Sverige och Lund och att göra platsbesök till parkmiljöerna och institutionsbyggnaderna.

Planritningar som används i arbetet visar övervägande en översiktlig utformning av parkmiljöernas former, gångsystem, material och i viss mån deras karaktär. Äldre bildmaterial och litteratur fångar exempelvis karaktär och mark- och växtmaterial. Besök på platserna idag kan bland annat bidra med kunskap om skala och rumslighet i parkmiljön och dess omgivning, alltså sådan kunskap som lättast inhämtas av intryck på plats. Även växtmaterial kan i viss mån bestämmas utifrån platsbesök. Planritningar på den ursprungliga utformningen och äldre fotografier används under besöken på platserna för att undersöka om det finns arter som står kvar sedan de först anlades. Ungefärliga åldersbestämningar under besöken av platserna görs också för att ta reda på vilka arter som tillhör det ursprungliga växtmaterialet. För Bantorget ritas en egen översiktlig planritning utifrån äldre fotografier och kartor som visar platsens huvuddrag, eftersom någon planritning av utformningen inte har påträffats.

Få detaljerade växtlistor över arter och sorter har hittats i samband med planritningar av originalutformningen eller i litteratur, förutom till Döfstumskolans fruktträdgård. Platsbesöken är därför av stor vikt för att kunna svara på arbetets frågeställningar.

En checklista med 19 frågor används för att tolka platsernas struktur vad gäller material, formspråk och helhet, utifrån planritningar, äldre fotografier, litteratur och platsbesök. Med helhet menas vad vardera institutionsbyggnad med tillhörande representativa park kommunicerar som en hel institutionsmiljö, och inte enbart var för sig. För att förstå platserna måste jag förstå tiden de anlades i. Frågorna i checklistan är därför grundade på centrala idéer om 1800-talets utveckling av landskapsarkitektur ur ett trädgårdshistoriskt perspektiv. Utvecklingen tas upp i kapitel I. Under utbildningen har jag kontinuerligt övat upp färdigheten att analysera platser. Den analytiska färdigheten används i arbetet bland annat för att komplettera checklistan med frågor som inte berörs i litteratur eller på annat vis men som jag anser är nödvändiga för att lära känna parkmiljöerna och byggnaderna. Huvudlitteratur som har legat till grund för checklistans frågor är: *Till stadsbornas nytta och förlustande* (1999) av Catharina Nolin, *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år* (2000) av Andersson et al. och *Trädgårdskonstens historia 3000 år* (2004) av Penelope Hobhouse. Se kapitel *Bilagor* på s. 108 för den kompletta checklistan. Idéer ur litteratur som prövas i checklistan behandlar:

- Exotiska arter/naturlika arter
- Blomsterplanterings utseende
- Inslag av symmetri
- Prydlighet, rymlighet, variation
- Formellt/organiskt formspråk
- 1800-talets historiserande, eklektiska anda
- Parkmiljöns utformning i relation till institutionsbyggnadens verksamhet

I slutet av kapitel II, III och IV hålls jämförande analyser mellan platserna som hör till varje institutionstyp. Analyserna går detaljerat igenom anläggningarnas innehåll utifrån det insamlade materialet från platsbesök, litteratur och planritningar och äldre fotografier. I arbetets avslutande del V diskuteras de undersökta institutionsmiljöerna i syfte att sammanfatta studien och besvara arbetets frågeställningar.

I.

1800-TALETS SAMHÄLLSUTVECKLING OCH STADS- BYGGNAD: CENTRALA FAKTORER FÖR STUDIEN

Historiskt har Lund länge varit en betydelsefull stad av flera skäl, kanske främst på grund av sin starka kyrkliga ställning och tidigt grundade akademiska säte. Lund grundades redan under den tidiga medeltiden, troligen någon gång i slutet av 900-talet (Fehrman et al., 2004, s. 6). Stadsstrukturen utvecklades med tiden sannolikt inte efter en mönsterplan utan växte fram naturligt med huvudgator, tvärgränder, bakgator och kvarter utan "uppiifrån dirigerad planering" (Paulsson, 1979, s. 109).

Fram till 1658 var Lund och hela Skåne danskt. Mellan 1100-talet fram till reformationen år 1536, då Danmark och Sverige blev protestantiskt, var Lund ett ärkebiskopssäte (Rydenfelt, 1961, s. 28; Fehrman et al., 2004, s. 14). I samband med att staden fick den betydande kyrkliga ställningen uppfördes domkyrkan på samma plats som den står idag, om än ombyggd sedan dess (Fehrman et al., 2004, s. 6). Den akademiska prägeln fick staden efter 1666, då Sveriges andra universitet, efter Uppsala, grundades i Lund (Fehrman et al., 2004, s. 16). Efter akademins uppkomst blev det kungliga residenshuset i Lundagård, Kungshuset, dess huvudsäte. Än idag kan Lundagård anses utgöra universitetets hjärta. Efter att det nordiska kriget på 1720-talet kommit till ända började staden, som hade haft en svår tid under krigets lopp, som sakteliga leva upp (Blomqvist, 1978, s. 227).

Industrialiseringens framväxt

1800-talet var ett betydelsefullt sekel, inte bara för Lund utan också hela Sverige och Europa, då länder började utvecklas genom den industriella revolutionen som först spridits från Englands arbetarstäder (Svedberg, 1988, s. 84-85). Den genomsyrande anda som präglade hela Europa under 1800-talet var "framtidstro och nostalgi", från politik till kultur och arkitektur (Gerner, 2012, s. 33). Framtidstron kom från upplysningens idéer, utvecklingen av naturvetenskapen och de tekniska innovationer som låg bakom industrialiseringen och förde den framåt (Gerner, 2012, s. 33). Det ansågs samtidigt nödvändigt att blicka tillbaka i historien för att påminnas om de förändringar som hade skett: "för att kunna bedöma vart man var på väg var det viktigt att ha en uppfattning om varifrån man kom" (Stråth, 2012, s. 25). Det nostalgiska användes också för att förena nationen som grupp, genom att söka efter landets själ (Stråth, 2012, s. 645). I Sverige skedde sökandet bland annat genom att vurma för exempelvis den fornnordiska tiden, naturen och allmogen.

Innan industrialiseringens genombrott såg vårt land mycket annorlunda ut, med påtaglig fattigdom och sjukdomsepidemier. På 1830-talet var Sverige till och med ett av de fattigaste länderna i Europa (Wastenson, 1991, s. 6). Lund hade då ca 4 200 invånare, hela Sverige nästan 3 miljoner (SCB, 1969, s. 61, 45). Vid mitten av 1800-talet, innan den industriella utvecklingen tog fart i landet, hade fyra av

fem ett arbete inom jordbruket och endast en av tio bodde i en stad (Hellspong & Löfgren, 1994, s. 28). Städerna hade då en exklusiv status, dit allt näringsliv var förlagt, såsom handel och hantverk, jämfört med endast den agrara verksamheten på landsbygden (Nilsson, 1989, s. 36). I takt med att landet blev industrialiserat påverkades både stad och landsbygd: landets ortssystem förändrades och städernas tidigare privilegier luckrades upp. Stora investeringar gjordes i att dra om landets kommunikationsnät och kanaler, hamnar och järnvägen byggdes ut (Hellspong & Löfgren, 1994, s. 28). Frykman & Löfgren (1979, s. 52) beskriver de nya transportmedlens påverkan på landskapet:

De nya kommunikationssystemen förändrar kartbilden. Nu skär de spikraka järnvägarna genom myrmarker och storskogar. Ångbåtarna letar sig fram längs sjöar och nyskapade kanalsystem. De gamla vintervägarna omskapas för hästen och släden mister sin betydelse.

Industrialiseringen i Sverige följde inte samma förlopp som i England, där människor och arbete samlades till enstaka städer som expanderade stort. Samhällena var istället små och utspridda, och jämte större industrier uppkom även småindustrier på landsbygden (Hellspong & Löfgren, 1994, s. 30). Följden blev att Sveriges landsbygd expanderade och många nya tätorter bildades (Paulsson, 1979, s. 435).

Sverige fick det största industriella genomslaget runt 1870-talet (Nilsson, 1989, s. 195). Däremot var staden Lund redan under 1860-talet i ett expansivt skede, då människor flyttade in till staden, företag grundades och nya byggnader uppfördes (Sandin, 1987, s. 11). År 1860 var befolkningmängden nästan 8 500 (SCB, 1969, s. 61). Oredsson (2012, s. 13) menar att Lund "aldrig senare har varit en så stor stad som 1862" jämfört med andra städernas storlek i Sverige på den tiden. Stadsgränserna innefattades under 1860-talet inte bara av urban bebyggelse såsom städer ser ut idag, utan innefattade även åkrar och ängsmarker (Rydenfelt, 1961, s. 30).

Studenten Esaias Tegnér, som kom att bli professor och biskop, ska ha kallat Lund för en "akademisk bondby" 1799, ett namn som kännetecknade staden åtminstone genom 1800-talet (Lunds kommun, 2016). Det förstärker en bild av att Lund var, liksom antagligen de flesta orter på 1800-talet, starkt knutna till jordbruksnäringen, där både ett rikare och ett fattigare samhällsskikt levde parallellt (Blomqvist, 1961, s. 76-77). Samtidigt var universitetets påverkan på staden stark just här, på grund av dess tidiga grundande. Ett flertal företag och verksamheter inom olika branscher etablerades under den andra hälften av 1800-talet i Lund, och bland dessa näringsverksamheter kan utvecklingen av tryckerier och förlag kopplas till akademins och kyrkans starka fäste (Borg & Nilén, 2007, s. 15). Dessutom visar Rydenfelt (1961, s. 29) att universitetet och ett flertal "undervisningsverk", såsom exempelvis Katedralskolan, 1873 beskrevs i ett dokument som de viktigaste inkomstkällorna i staden, vilket tyder på att utvecklingen var god av lärdomsmiljöer i Lund. Rydenfelt (1961, s. 29) menar visserligen att deras ekonomiska betydelse kan ha överdrivits med tanke på att varken handel eller hantverk, som troligen var viktiga inkomstkällor, nämns i samma dokument. Det visar dock ändå att man gärna betonade stadens akademiska prägel.

Staden hade vid sekelskiftet 1900 bland annat utvecklat lärdomsmiljöer, fått bättre kommunikationer med järnvägen, etablerat industrier och expanderat sina stadsgränser. År 1900 hade Lunds befolkning ökat markant till över 16 500 människor, alltså nästan fördubblats sedan 1860. Idag, drygt 100 år senare, är staden ca 10 gånger större. I slutet av 2015 var Lunds befolkningsslag uppe i

nästan 117 000 invånare (SCB, 2016). Vid sekelskiftet 1900 hade landets ekonomiska tillväxt från industrin gått om jordbrukets, även om fler människor arbetade inom jordbruket fram till 1930-talet (Nilsson, 1989, s. 193). På 50 år förändrades alltså kraftigt människors sätt att livnära sig och hur olika orter såg ut, på grund av industrialiseringen.

Borgerlighetens inflytande i samhället

Det rikare samhällsskiktet som utgjordes av borgerligheten var under 1800-talet idealskapande för samhällsstruktursens ideal, och kan vid sekelskiftet 1900 beskrivas som ”segrare, både ekonomiskt, politiskt och socialt” (Hellspong & Löfgren, 1994, s. 30; Frykman & Löfgren, 1979, s. 222). Rationalitet, moral och förnuft var ledord som samhället skulle byggas på och som skulle leda till framtida tillväxt (Frykman & Löfgren, 1979, s. 35). Borgerligheten påverkade samhällsutvecklingen genom att bland annat vara delaktig i sällskap som rörde jakt, välgörenhet, konst och trädgård (Nolin, 1999, s. 48). Man trodde att människan hade förmåga att själv ta sig uppåt i samhället om man levde efter borgerskapets deviser (Nolin, 1999, s. 49). Genom självbildning kunde social frigörelse och samhällsförändringar ske (Stråth, 2012, s. 237-238).

Strävan efter bildning gjorde avtryck inte minst i den akademiska världen. Reformen redan under seklets första hälft lyfte fram vikten av att landets lärosäten skulle ”omfatta hela området för allt mänskligt vetande” (Fehrman et al., 2004, s. 72), vilket främjade utvecklingen inom exempelvis språk, historia och naturvetenskapliga ämnen, såsom fysik och kemi. Dessutom ökade mängden studenter markant under seklet, framför allt under den andra hälften (Blomqvist, 1978, s. 373), vilket visar att allt fler människor strävade efter att ta sig upp i samhället genom just utbildning. Utvecklingen av lärdomsmiljöer i Lund framdrogs av borgerskapets starka bildningsideal kombinerat med universitetets och andra bildningsmiljöers uppmuntran av studier. Den väsentliga kunskapsprägel som Lund fick kunde inte ens landets andra universitetsstad Uppsala mäta sig med: Uppsala var ju förutom att vara ett akademiskt säte både residens- och regementsstad och hade därmed en mer mångfasetterad karaktär.

Borgerskapet uppvisade även ett romantiserande av det naturliga landskapet, allmogen och nationen, vilket grundlade 1890-talets idéer om samhällsplanering och arkitektur. (Frykman & Löfgren, 1979, s. 57-58, 60). Medelklassen blev större som följd av ideal och industrialiseringen under 1800-talet, vilket märktes bland annat genom den ökade spridningen av kultur. Gerner (2012, s. 39) nämner detta i samband med byggandet av stadsteatrar: ”Många är i dag levande minnesmärken från den tid då finkulturen inte längre förbehölls snäva kretsar i storstäderna utan blev ett inslag i medelklassens liv.”

Borgerskapets idéer och ideal drev fram byggandet av många nya institutionsbyggnader under 1800-talets andra hälft, inte minst i Lund, såsom läroverk, universitetsbyggnader, rådhus, och sjukhus. Den generella arkitektoniska trenden under den större delen av 1800-talet kan kortfattat beskrivas som historiserande och eklektisk. Seklets arkitektur följde den framåtanda som industrialiseringens genombrott spred i den övriga samhällsutvecklingen (Grandien, 2000, s. 70):

Kastar man en blick på den arkitektoniska praktiken under denna tid finner man en intensiv strävan att bemästra nya problem i förening med en utåtriktad, pedagogisk verksamhet får att få till stånd en bättre byggnadskultur. 1800-talet var en tid av sjudande rörelse och framstegsoptimism, som bara dämpades av tillfälliga konjunkturedgångar.

Institutionsbyggnaderna var för sin tid nymodiga, och försågs därför med "klassisk symmetri, balans och harmoniska proportioner" för att ge "ett utseende publiken kände igen - även om de var moderna" (Grandien, 2000, s. 135). Paulsson (1979, s. 251) beskriver dessutom att institutionerna byggdes i stora proportioner för att utåt signalera städernas tillväxt. De nybyggda institutionerna skulle gärna ha parker i nära anslutning, som inte bara skulle vara vackra utan också: "läkande, fostrande eller bildande" (Nolin, 2000a, s. 271). Ofta var de till och med större än offentliga parker i staden (Nolin, 2000a, s. 273). De representativa parkmiljöerna och offentliga parker medverkade tillsammans för att "berika och förändra städerna" (Nolin, 1999, s. 11).

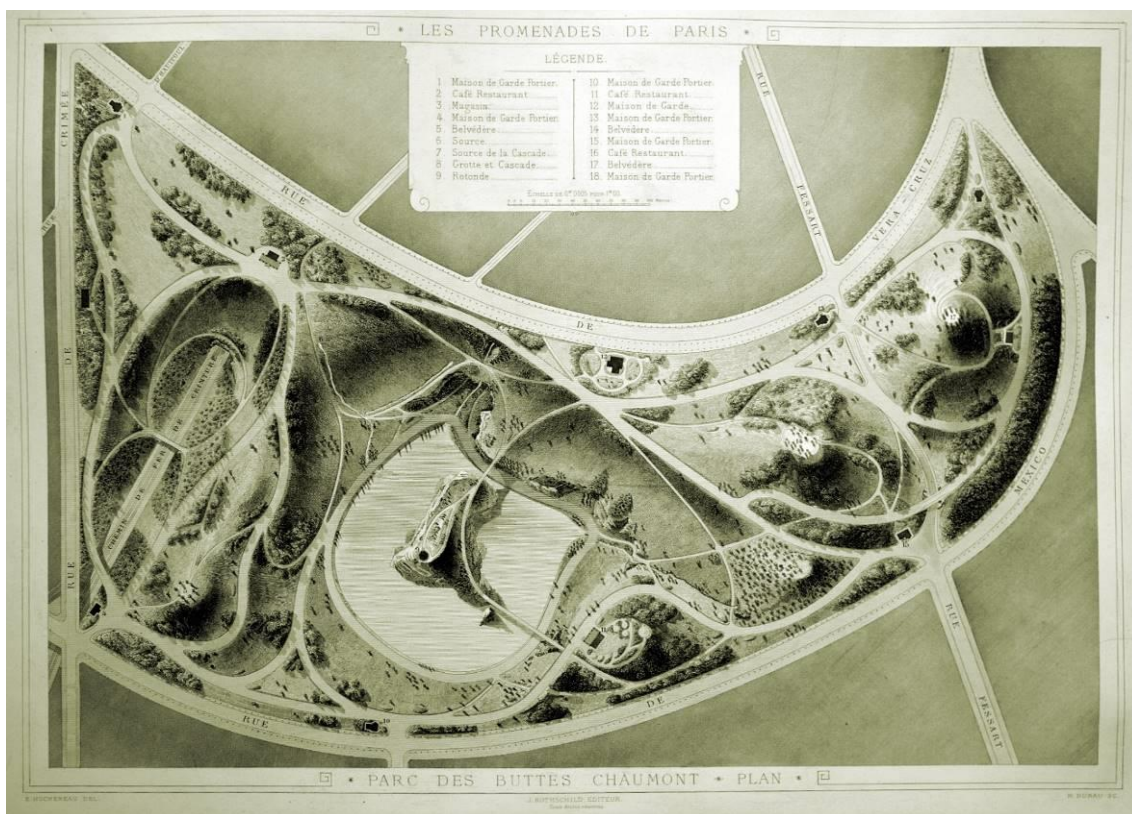
Stadsbyggandet i Lund skedde i hög takt under den senare delen av 1800-talet, och satte en stark prägel på stadsbilden (Oredsson, 2012, s. 61). Expansionen skedde både innanför stadsvallarna och utanför. Några platser som grundades är Universitetshuset och Universitetsplatsen, Grand Hotel och Katedralskolans tillbyggnader (Oredsson, 2012, s. 61). Trots stadskärnans ytmässiga begränsningar uppfördes även en del nya byggnader efter sekelskiftet 1900, i form av exempelvis Saluhallen, år 1908, Lindebergsska skolan, år 1916, och ett antal "bankpalats" (Oredsson, 2012, s. 93-94). Både Saluhallen och Lindebergsska skolan har massiva röda tegelbyggnader med stora bågformade fönster, två arkitektoniska exempel på nationalrealism, som formade byggnaders karaktär runt sekelskiftet 1900 och några decennier framåt (Eriksson, 1990, s. 310-311). Nationalrealismen präglades av en tillbakablickande längtan blandat med avskalade linjer och enklare former än tidigare (Svedberg, 1988, s. 160; Eriksson, 1990, s. 294), vilket skiljer karaktären från 1800-talets vurm för exempelvis utsmyckande detaljer.

Offentliga parkers uppkomst

Den nya bebyggelsen som tillkom med industrialiseringen ledde till ett ökat behov av en ny, grönskande stadsstruktur, i Sverige såväl som i Europa. Utvecklingen av den offentliga parken var ett exempel på en sådan ny stadsstruktur. Trångboddhet och sanitära problem ökade i både expanderande och nyetablerade städer runt om i Europa, samtidigt som avstånden ökade till natur, odlingar och öppna vidder (Svedberg, 1988, s. 94; Cornell, 1977, s. 198). Som ett sätt att återskapa dessa grönskande miljöer började den tyska framstående trädgårdsmästaren och arkitekten Peter Joseph Lenné redan under 1800-talets början att anlägga offentliga parker nära stadsbebyggelsen (Blennow, 2009, s. 253-254). Lennés tankesätt spreds vidare till städer i England och Frankrike, där parker och promenadstråk anlades för rekreativa syften och sedan till andra delar av Europa (Blennow, 2009, s. 254-255; Elliott, 2013, s. 63). Speciellt Jean-Charles-Adolphe Alphands verk *Promenades de Paris* 1867-1873 hade en sådan teknisk skicklighet och vackert utförande att den "blev en bibel" för offentliga parkanläggare i hela Europa och även utanför dess gränser (Sørensen, 1959, s. 265). De offentliga parkerna blev också statusmarkörer och populära bland de rikare invånarna i staden

(Massey (Schenker), 2013, s. 121).

De offentliga parkerna skulle ha ett slingrande vägsystem med öppna gräsytor, dungar och solitära träd tillsammans med en sjö placerad i parkens mitt med ett så naturligt uttryck som möjligt, liknande 1700-talets landskapsstil där parkmiljöer skulle anläggas så naturligt som möjligt (Ponte, 1991, s. 378; Hobhouse, 2004, s. 205). Med det nya utbudet av växtmaterial som plötsligt fanns tillgängligt, och strävan efter bildning i samhället, var det även eftersträvarsvärt att den offentliga parken skulle innehålla en undervisande botanisk del, i form av namnskyltar på enskilda sällsynta arter (Ponte, 1991, s. 378). Kostnaden av att sköta de sällsynta exemplaren var dock ofta mycket hög, vilket gjorde att den botaniska delen inte sällan uteblev (Ponte, 1991, s. 378). I Sverige började de offentliga parkerna anläggas redan under 1800-talets första hälft, men slog inte igenom på allvar förrän efter 1850-talet, då behoven att skapa hälsosamma miljöer ökade allt mer i takt med att städerna blev större (Nolin, 1999, s. 11, 23).

Den naturlika, offentliga parken Parc de Buttes-Chaumont som ritades av A. Alphand, öppnad 1867, var en av de som ingick i projektet les Promenades de Paris.

Tillgänglig: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Parc_des_Buttes_Chaumont_Alphand_1867.jpg.

Lund beskrevs som en lummig stad i början av 1800-talet, men då främst på grund av bostadskvarterens grönska, och inte offentliga parkmiljöer (Blomqvist, 1961, s. 53). De tidigaste platserna som kan kallas offentliga parker i Lund var Helgonabacken, som initierades år 1820 och Östra promenaden söder om den nyanlagda Botaniska trädgården, som initierades på 1850-talet (Nolin, 1999, s. 379-380). Borgerskapet var en drivande faktor i utvecklingen av dessa miljöer. Promenadplatser och

offentliga parker ansågs vara angenäma platser att mötas på, likväl som att de skapade en förskönande stadsbild (Nolin, 1999, s. 50). En ny stadsstadga som kom 1874 som förordade rymliga, varierade och prydliga miljöer hjälpte också utvecklingen av offentliga grönskande rum, liksom att den ekonomiska tillväxten i landet ökade och att det fanns storslagna anläggningar att inspireras av, såsom den redan nämnda Promenades de Paris i Frankrike (Nolin, 1999, s. 23). Nästa avsnitt behandlar andra strömningar inom landskapsarkitekturen som påverkade park- och trädgårdsmiljöers utveckling.

Karta öfver staden Lund med närmst omgifvande jordar, upprättad av V. Palmcrantz, 1878. Mellan Nya botaniska trädgården och Kyrkogården ligger Östra Promenaden, en park med naturlika drag och mjuka linjer. Lunds universitetsbibliotek, kartsamlingen.

Park- och trädgårdsmiljöers utformningar

Landskapsarkitekturen under 1800-talet var, liksom byggnadsarkitekturen, eklektisk och historiserande. Exempel på förgångna perioder som åter togs i uttryck inom både trädgårdskonst och arkitektur under 1800-talet var renässansen, barocken och den engelska parken. De olika trenderna under 1800-talet kunde spridas snabbare än tidigare på grund av att människor lättare kunde resa mellan länder med järnvägens utveckling, genom slagkraftiga böcker och tidskrifter samt på grund av att utbudet av trädgårdsmästarutbildningar ökade, däribland startades en på Alnarp under 1870-talet (Nolin, 2000a, s. 245). I och med den snabba spridningen skedde därför också utvecklingen av park- och trädgårdsmiljöer snabbt.

Parallellt med de historiserande dragen märktes samtidigt helt nya trender i att plantera och använda växtmaterial än tidigare, på grund av att det blev möjligt att importera och driva fram växter i större utsträckning (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 129). Nya växter spreds till Europa och Sverige från både Afrika, Asien och Amerika och hade ofta avvikande utseende än de som tidigare använts (Nolin, 2000a, s. 247).

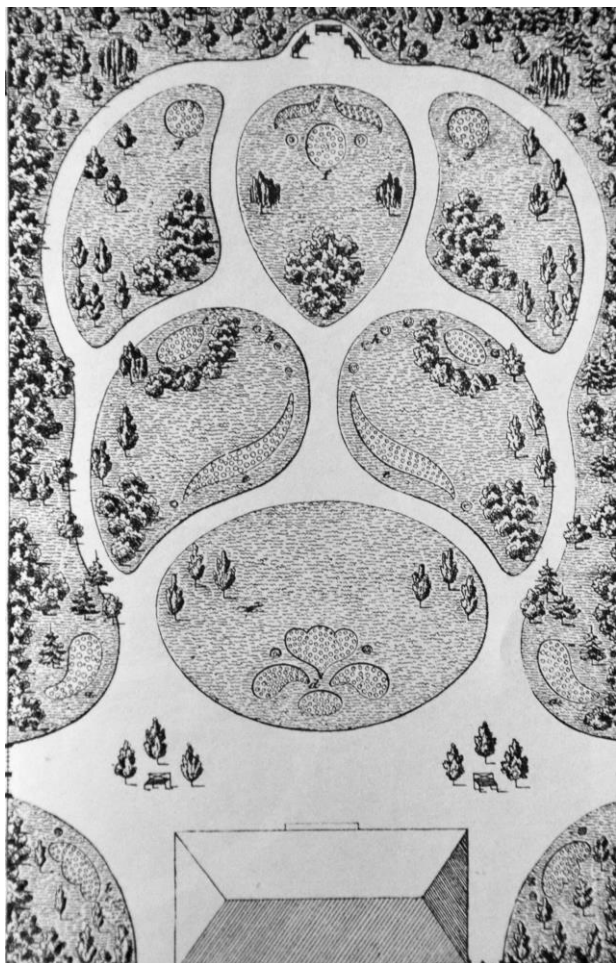
Den industriella revolutionen satte sina spår även inom landskapsarkitekturen. Som tidigare nämnts skapade den behovet av nya typer av miljöer i staden, såsom offentliga parker, breda alléer och rakare gator, som kunde fungera som motvikt till de allt ohälsosammare bostadsområdena. Även järnvägsarkitekturen var en ny stadsstruktur och var en del av spridandet av trenderna. Parkerna skulle vara vackra och rationella, och innehöll kanske främst exotiska arter, även om inhemska arter också var vanligt förekommande (Henriksson, 2013, s. 220-221). På grund av det ökade användandet av exotiskt växtmaterial kom trender där dessa skulle framhävas: blomsterplanteringar skulle vara kontrasterande i färg och form, liksom att lignoser skulle ha varierande växtsätt (Henriksson, 2013, s. 221). Planteringar av exotiskt material förekom även i renässansens trädgårdar, men kan ändå frånskiljas det som blev populärt under 1800-talet. Kanske den mest utmärkande skillnaden var utbredningen av växtmaterialet: det exotiska växtmaterialet blev under 1800-talet en del av stadens allmänna parkrum, jämfört med under renässansen då dessa typer av miljöer snarare var få förunnade att avnjuta.

Blandstilar

Trots att många av 1800-talets park- och trädgårdsmiljöer inspirerades av renässans och barock innehöll de ofta även drag från den naturlika engelska parken. 1800-talet gick igenom ett sökande efter alternativ till den naturlika engelska parken som just varit på modet, och den geometriskt uppbyggda parkmiljön, vilket resulterade i anläggningar i olika blandstilar (Nolin, 1999, s. 89). En kombinerad karaktär som uppkom kallas ofta ”tyska stilen” (Rylander, 1996, s. 27). Den kännetecknas av ett blandat symmetriskt och organiskt formspråk och spreds av den svenska trädgårdsmästaren Daniel Müller och hans bok *Trädgårdsskötsel* från 1848 (Nolin, 1999, s. 92-93). Symmetrin inspirerades bland annat av renässansen, som utvecklades i Italien. Renässansens formspråk präglades av symmetri och harmoni bland annat genom matematiska regler och geometriska uppdelningar av utemiljöer (Hobhouse, 2004, s. 120-121). Den engelska parkens formspråk var det motsatta, nämligen en reaktion mot den formella och matematiska uppbyggnaden av parker och trädgårdar. Müller spred också idéer om denna karaktär som var mer naturlig och oregelbundet uppbyggd. Han ansåg att en park i den tyska stilen var bättre lämpad för trädgårdar som kunde överskådas och hade regelbunden form till ytan (Nolin, 1999, s. 93). Flera av anläggningarna som studeras i arbetet påminner om denna stil. Offentliga parkmiljöer, såsom stadsparker, var i regel inte anlagda enligt tyska stilen utan hade övervägande drag från den naturlika engelska parken, vilket kan ses på stadskartan från 1878 (Nolin, 1999, s. 88). Däremot var de parkerna ändå avvikande från den ursprungliga engelska parkkaraktären eftersom de ofta blev mindre till ytan och kunde innehålla vissa formella inslag (Nolin, 1999, s. 88). Müllers blandstilar fick stor spridning, inte minst för att hans bok användes för att utbilda samtidens trädgårdsmästare (Nolin, 2000a, s. 245).

Många av samtidens arkitekter och trädgårdsmästare som utformade parker i städer arbetade också med att anlägga trädgårdar vid privata hem och slott. Ett exempel var Knut Forsberg, en svensk trädgårdsarkitekt som levde mellan 1829 och 1895. Förutom att ha ritat Norrköpings promenadpark Norra Promenaden i mitten av 1850-talet och Berzelii park i Stockholm ritade han också förslag till anläggningar vid slott och herrgårdar, exempelvis Sjöö slott i Uppsala (Suneson, 2000, s.

120, 125). Parken utformades naturligt med symmetriska inslag nära huvudbyggnaden, med drag av Müllers förordade tyska stil.

D. Müllers ritning ur *Trädgårdsskötsel* från 1848, som visar en symmetrisk blandstil mellan den geometriskt formade parkkaraktären och den mer osymmetriskt formade engelska parkkaraktären.

D. Müllers ritning ur *Trädgårdsskötsel* utgiven 1848, som visar den engelska parkkaraktären.

Statens järnvägar som kulturspridare

Järnvägsmiljöerna var ett sätt att visa upp städernas utveckling och där var landskapsarkitektur och byggnadsarkitektur viktiga beståndsdelar. Det ansågs därför lämpligt att järnvägsmiljöer skulle innehålla omgivande planteringar eller en prydlig park som skulle vara utbildande i god smak och verka ”karaktärsdanande” (Gustavsson, 2005, s. 316; Nolin, 2000a, s. 269). Därtill skulle de borgerliga idealen om prydlighet och funktionalitet eftersträvas (Gustavsson, 2005, s. 316). Betydelsen av järnvägsmiljöns parker spelade särskilt stor roll för trädgårdskonstens spridning i mindre orter, där stationen hade en mer central roll än i de större städerna (Nolin, 2000a, s. 271).

Parkerna kunde utvecklas och sprida bildning till invånarna särskilt effektivt med den trädgårdsodlingsverksamhet som SJ började bedriva 1856, med såväl egna trädgårdsmästare som drift av plant-skolor (Klintborg Ahlklo, 1993, s. 41-42). Tjänsten trädgårdsdirektör skapades några år senare, 1862, där Olof Eneroth fick den första posten (Gustavsson, 2005, s. 316). Eneroth var mycket inflytelserik inom nationell trädgårdskultur i Sverige under sina verksamhetsår (Gustavsson, 2005, s. 316). Han hade en stark övertygelse om odlingens förmåga att bilda människor. Klintborg Ahlklo (1993, s. 43) beskriver Eneroths och andra frälstas övertygelse: "Ingenting, ansåg man, kunde så befrämja människans utveckling till en skönhetsälskande, ordningsam och ekonomiskt medveten varelse som just trädgårdsodlingen". Efter 1880-talet, då Agathon Sundius tillsattes som trädgårdsdirektör, började odlingsverksamheten ägna sig mer åt att ta fram växter som skulle klara de olika svenska klimaten i landet, samt vara tåliga mot vind och eld (Klintborg Ahlklo, 1993, s. 44-45). Funktionalitet blev med andra ord mer viktigt än tidigare.

Under 1900-talets första årtionden märktes att borgerlighetens "förmyndaraktiga uppfostringsattityd" som hade varit rådande under en längre tid under 1800-talet inte fungerade som metod att lösa samhällets problem (Gustavsson, 2005, s. 319). Trädgårdskulturens utveckling var fortfarande viktig för att sprida bildning genom borgerlighetens ideal, men parkerna började utformas mindre som promenadplatser för borgerligheten. Den år 1910 tillträdande trädgårdsdirektören Enoch Cederpalm hade liknande ambitioner även med järnvägsarkerna; dessa miljöer skulle vara till för alla, för fler än bara borgerskapet (Gustavsson, 2005, s. 320). Den stora trädgårdsodlingsverksamhet som SJ hade initierat på 1860-talet började dock efter en tid förlora sin höga status. Verksamheten hann leva drygt 100 år innan den på 1970-talet lades ner (Gustavsson, 2005, s. 321).

Den naturlika trenden

Exotiskt växtmaterial i blomsterplanteringar hade sina nackdelar: de var ofta både kortlivade och krävde kostsam skötsel. En motreaktion blev att skapa planteringar med ett mer naturligt utseende och ett större nyttjande av hårdiga växter, vilket spreds bland annat av trädgårdsmästaren och skriftställaren William Robinson (Hobhouse, 2004, s. 384, 387). Robinson bidrog till att utveckla det naturliga trädgårdsidealet i England, som kulminerade i Arts and Crafts-rörelsen som tog fart vid sekelskiftet 1900. Främst kännetecknas dess karaktär kanske mest av trädgårdsarkitekten Gertrud Jekylls trädgårdar, inspirerade av Robinsons idéer. Tillsammans med arkitekten Edwin Lutyens skapade de många anläggningar i den typiska Arts and Crafts-karaktären (Blennow, 2009, s. 278-279). Jekylls stora intresse var målning och hantverk, och hade ett gott öga för färger och former (Blennow, 2009, s. 276, 278). Det kvalitativa, traditionella och lokala hantverket skulle lyftas fram, vilket var en motreaktion till industrialismens massproduktioner (Fleming et al., 1999 [1998], s. 25). Utformningarna i trädgårdarna skulle vara både geometriska och naturlika, innehållande formella geometriska växtramar blandade med organiska, friare perenn-, lök- och buskplanteringar inuti (Hobhouse, 2004, s. 402-203). Trädgårdskaraktären benämns ofta som "the cottage garden" och förknippas än idag starkt med engelska idylliska trädgårdar (Hobhouse, 2004, s. 403). Precis som under 1800-talets andra hälft då det eftersträvades planteringar med kontrasterande effekt använde sig Jekyll av växter som tillsammans skapade kontrasterande färgkombinationer (Blennow, 2009, s.

280). Traditionellt använda växtarter skulle användas: ”a jumble of old-fashioned plants” (Tankard, 2001, s. 665). I Sverige fick Arts and Crafts-rörelsens ideal relativt stort genomslag, och inspirerade bland annat idén till trädgårdsstäder, som uppmuntrade att stadsbor skulle bo närmre grönområden i hus med egna trädgårdar (Blennow, 2009, s. 308), liksom utformningen av Sofieros slottsträdgård efter 1905 som leddes av kronprinsessan Margareta (Margareta, 1995, s. 15-19; Rylander, 1996, s. 30).

Efter sekelskiftet 1900

Flera park- och trädgårdsideal genomströmmade 1900-talets första decennier. En av de viktigaste förändringarna var att det blev vanligare att arkitekter istället för trädgårdsmästare ritade parker och trädgårdar, vilket också ledde till att arkitektoniska drag i anläggningar blev starkare, genom formalitet och striktare formspråk (Nolin, 2001, s. 157). Många arkitekter förordade, liksom Arts and Crafts-rörelsen, att byggnad och trädgård tillsammans skulle skapa en helhet (Nolin, 2001, s. 165). Parkerna skulle mer anpassas för lek och aktiviteter jämfört med den tidigare dominerande promenadparken och placeras i nära avstånd till stadsbornas bostäder (Nolin, 2001, s. 178). De historiska strömningarna fortsatte att figurera som inspirationskällor. Tillbakablickar till den italienska renässansens formspråk kunde exempelvis märkas i stadshusparken som hör till Stockholms stadshus, ritad av arkitekten Ragnar Östberg mellan 1913 och 1923 (Bedoire, 2015b, s. 203).

Från att det under 1800-talet skulle användas exotiskt, kontrasterande växtmaterial blev det också mer vanligt förekommande med inhemska växter samtidigt som också mängden blommor skulle vara ”begränsat eller obefintligt” (Nolin, 2001, s. 175). Mellan tiden vid sekelskiftet och innan modernismen nådde trädgårdskonsten runt 1930 hamnade den svenska naturen, och därmed det naturlika, i större fokus än tidigare (Nolin, 2002, s. 597).

II.

UNIVERSITETSMILJÖN

Universitetets ställning

Under 1800-talet expanderade lärdomsmiljöer i olika samhällsgrupper. Den yttersta källan till kunskap var enligt tradition den högsta graden av studier, akademien, därifrån kunskapen sedan spreds vidare till resten av befolkningen. I Sverige bildades landets första statliga universitet i Uppsala på 1400-talet och landets andra universitet under 1600-talet i Lund. Universitetets grundande i Lund har satt en betydande prägel på staden, inte minst med området Lundagård som sedan 1700-talet har varit en grönskande promenadplats (Larsson, 1994).

Antalet studenter som var inskrivna på Lunds universitet hade långsamt växt sedan dess grundande 1666 fram till andra hälften av 1800-talet. Universitetets tillväxt ökade kraftigt efter 1870-talet, för att under 1800-talets sista årtionde ha hunnit fördubblats, från 500 till 1000 studenter (Blomqvist, 1978, s. 373). I och med det ökande antalet studenter samt utökningen av ämnen behövde universitetets lokaler utökas, vilket kom att starkt prägla stadens identitet som universitetsstad. Praxis för en universitetsbyggnads placering kan beskrivas vara: ”vid ett torg, i foden av en omsorgsfullt gestaltad plats eller vid en förnäm gata” (Kristenson, 1990, s. 1). Det ringar in ett strukturellt mönster för hur universitetsmiljöer skulle utformas. Kristenson (1990, s. 1) menar att Lund idag är särpräglad som akademisk stad, jämfört med både Uppsala och andra europeiska städer. Få städer har ett sådant samlat, centralt placerat universitetsområde med byggnader och representativa miljöer lika noga sammanfogade som Lund (Kristenson, 1990, s. 3).

Universitetsplatsen

Bakgrund

Universitetsplatsen kan idag anses vara en del av området i centrum som kallas Lundagård, Lunds äldsta park (Blomberg, Lindqvist et al, 2005, s. 24). Där ligger Kungshuset, också kallat Lundagårdshuset, som till en början rymde hela universitets verksamhet vid grundandet på 1600-talet. Vid mitten av 1700-talet rustade universitetet upp området och anlade bland annat en ny park, omgärdad av murar (Blomqvist, 1978, s. 284). Parken, Lundagård, ritad av överintendenten Carl Hårleman, hade raka axlar och stark geometri som accentuerade Kungshusets huvudentré och användes av akademiska lärare, studenter och borgare i staden (Larsson, 1994). Begreppet Lundagård omfattade från början endast denna park söder om Kungshuset, men har idag kommit att omfatta även de parkrum mellan domkyrkan och Paradisgatan som ansluter till denna plats (Klintborg, 1989, s. 2). Hårleman ritade även den botaniska trädgården, som anlades norr om Kungshuset (Blomqvist,

1978, s. 286). Botaniska trädgården expanderade med tiden och flyttade under 1860-talet utanför stadsvallarna, där den ligger än idag längs Östra Vallgatan (Lasson & Törje, 1970, s. 9).

Karta öfver staden Lund med närmst omgifvande jordar, upprättad av V. Palmcrantz, 1878. Söder om Kungshuset visas Carl Hårlemans utformning av Lunda gård, samt Gamla botaniska trädgården som behöll sitt utseende fram till början av 1880-talet. Kungshuset ligger söder om Gamla Botaniska Trädgården och Kuggis höger om denna byggnad. Lunds universitetsbibliotek, kartsamlingen.

Karta öfver staden Lund med närmst omgifvande jordar, upprättad av A.B. Jakobsson, 1907. Visar Lunda gård innehållande b.l.a. Universitetsplatsen och Universitetshuset som lades där Gamla botaniska trädgården tidigare legat. Lunds kommuns byggnadsnämnds arkiv, Arkivcentrum Syd.

Murarna revs runt Lundagård under 1800-talets första hälft vilket betydde att området inte längre var avgränsat, och de exakta gränserna för Lundagård suddades allt mer ut (Törje, 1959, s. 54-55). En institutionsbyggnad som tillkom i området var exempelvis Akademiska Föreningens byggnad, som uppfördes 1851 för studenternas egna festligheter och verksamheter (Fehrman et al., 2004, s. 110, 112). För att lösa trångboddheten i Kungshuset hade 1802 invigts en ny administrationsbyggnad, Nya Akademien, också kallad "Kuggis", som revs 1897 (Kristenson, 1990, s. 13). Trots att Kuggis hade uppförts var ändå Kungshuset som universitetets huvudbyggnad för liten. Universitetet beslutade därför att en ny huvudbyggnad, Universitetshuset, skulle uppföras och att den skulle placeras där den gamla botaniska trädgården legat. Det mesta av växtmaterialet från Botaniska trädgården sparades inte vid den nya anläggningens uppförande, förutom "de stora träden utmed Sandgatan, däribland den gamla acacian", en tuja och ett fåtal andra busk- och trädindivider (Lasson & Törje, 1970, s. 17). Universitetsplatsen anlades i samband med att Universitetshuset byggdes. Universitetshuset och Universitetsplatsen invigdes 1882, i direkt anslutning till Kungshuset och Palæstra et Odeum, en universitetsbyggnad för musik och gymnastik (Lasson & Törje, 1970, s. 19). Vid sekelskiftet 1900 hade universitetet expanderat till 15 stycken universitetsbyggnader (Blomqvist, 1978, s. 373).

Universitetshuset ritades av arkitekten Helgo Zettervall, som levde mellan 1831 och 1907 (Nationalencyklopedien [NE], 2016a). Zettervall arbetade mest med byggnader, men medverkade även i vissa fall till gestaltningen omkring byggnaderna han ritade. Bland hans arbeten i Lund kan nämnas restaureringen av domkyrkan, mellan ca 1860-1880, och ritningarna till kirurgiska kliniken i Paradislyckan, uppförd 1867-1868 (Nilsson, 1994, s. 4-5). Universitetshusets karaktär i genomgående vit puts, kolonner och dekorativa figurer kan tolkas spegla bildning genom "antikens ädla former" (Kristenson, 1990, s. 7). Zettervall karaktäriserades av ett tidsenligt helhetssökande i sina lösningar och ett likformigt formspråk på grund av sina kunskaper från restaureringsarbeten (Andersson & Bedoire, 1986, s. 108). Han sökte symmetri, detaljskärpa och "den maskingjorda formens precision", och var framåtsträvande efter nya byggnadsmaterial- och metoder (Lindahl, 1955, s. 93).

Universitetets nya huvudbyggnad Universitetshuset med Universitetsplatsen i förgrunden, taget mellan 1893 och 1902 av P. Bagge, då de fyra "fakultetsdamerna" vid huvudentrén togs bort. Lunds universitetsbiblioteks bildsamlingar.

Universitetsplatsen, den representativa parkmiljön framför Universitetshuset, ritades av Zettervall och den danska "landskabsgartnern" Henrik August Flindt (Törje, 1959, s. 70). Länsträdgårdsmästaren i Malmöhus Bengt Kjellsson var ansvarig för planteringarna (Klintborg, 1992, s. 51). Kjellsson hade, liksom andra trädgårdsmästare i andra hälften av 1800-talet, ett stort kunnande inom exotiska arter och odling (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 129).

Henrik August Flindt levde mellan 1822 och 1901 och var mycket framgångsrik under sina verksamhetsår (Nilén, 2009). Han arbetade med både privata trädgårdsuppdrag och offentliga platser, som inte sällan handlade om att förnya äldre anläggningar (Lund & Salto Stephensen, 2001, s. 207, 213). Ofta gav Flindt parker med engelsk parkkaraktär formellare, symmetriska inslag. Några av hans mest kända anläggningar i Köpenhamn är botaniska trädgården som anlades 1871-1874 och Örstedsparken som anlades 1876-1879 (Lund, 1997, s. 81). Båda anläggningarna ritade han i huvudsakligen engelsk parkkaraktär med vissa formella inslag. Utmärkande element i hans arbeten var tydliga axlar som ledde från "trädgårdstrappan" och ut i parkmiljön, översiktlighet och enhetlighet (Nilén, 2009, s. 15). Därtill skulle växtligheten grupperas efter höjd samt gärna innehålla solitärträd och blommande buskar (Nilén, 2009, s. 16). Troligen var Flindts restaureringskunskaper av trädgårds- och parkmiljöer en anledning till att universitetet ville att Flindt skulle planlägga projektet i Lund, eftersom det handlade om en redan befintlig parkmiljö som skulle förändras och förnyas. I universitetets första förfrågan till Flindt uttrycks dessutom en önskan om att bevara vissa växter satta i den gamla botaniska trädgården, något som tyder på att universitetet från början ville bevara vissa delar av den gamla utformningen (Nilén, 2009, s. 33-34). Troligen ville universitetet också anställa en av de bästa yrkesverksamma eftersom det handlade om en utformning som skulle representera något så betydelsefullt som en ny huvudbyggnad.

Helgo Zettervall ansåg att Universitetsplatsen skulle sammanlänka Universitetshuset med Akademiska Föreningen som ligger mittemot (Lasson & Törje, 1959, s. 51). En av hans planritningar, från 1880, visar ett symmetriskt formspråk med mjukt formade gångar och en stor fontän i platsens mitt. I en ritning signerad av Henrik August Flindt samma år återfinns samma linjer som i Zettervalls, men målad i färg och innehållande detaljer såsom numreringar för växtmaterialet. Det är därmed oklart hur samarbetet mellan Zettervall och Flindt såg ut. Med tanke på att Zettervall ritade Universitetshuset är det möjligt att han i samband med det skapade sig en uppfattning om hur han ansåg att Universitetsplatsen och dess omgivning skulle gestaltas, och lämnade över sina idéer till Flindt att slutföra (Lasson & Törje, 1970, s. 53). Nilén (2009, s. 15) beskriver att samarbetet mellan Flindt och Zettervall troligen var gott, och att Zettervall först lade ut grunddragen i Universitetsplatsen innan Flindt började arbeta med projektet. Klintborg (1989, s. 13) menar att Flindt ansvarade för utformningen av planteringarna. En möjlig beskrivning av samarbetet skulle alltså kunna vara att Zettervall ritade huvuddragen och att Flindt hade ansvar för den mer detaljerade utformningen, såsom planteringarna.

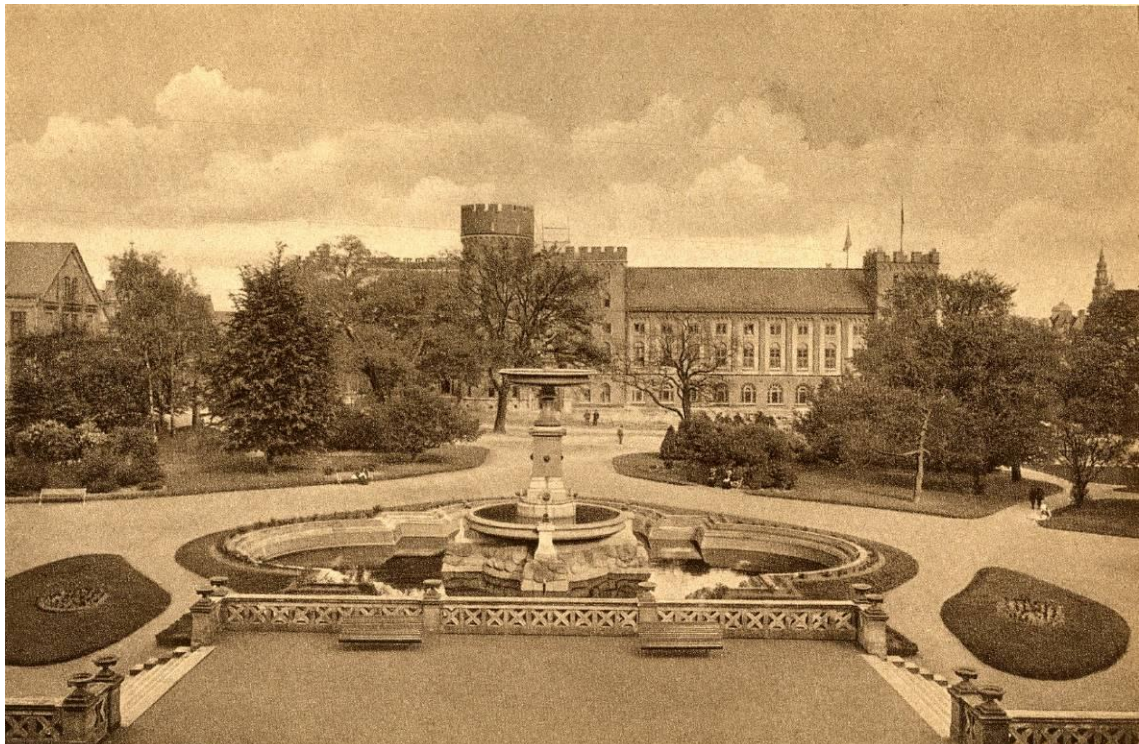
Plan over Terrainet omkring Lunds Universitet, ritad av H.A Flindt, 1880. Visar Universitetsplatsens utformning med symmetrisk dominans i relation till omkringliggande Lundagård. Ett avbrott från symmetrin var gräsyrtorna märkta F och G som skilde sig åt i formerna. Märk också Carl Hårlemans formella utformning söder om Kungshuset. Lunds universitets arkiv, Arkivcentrum Syd.

Zettervall gestaltade den praktfulla fontänen, som stod helt färdig först 1889, sju år efter Universitetshuset och Universitetsplatsens invigning (Lasson & Törje, 1970, s. 56-57). Fontänens utvändiga form liknade en fyrklöver, också kallad fyrpass. Formen förekom inom den gotiska kyrkoarkitekturen, det vill säga under medeltidens tidsepok i Sverige (NE, 2016b). Zettervalls arbeten med kyrkor märktes således inte bara i restaureringen av domkyrkan ett stenkast bort utan även i utformningen av fontänen. Förutom vatteninslaget på Universitetsplatsen dominerades utformningen av ett sym-

metriskt gångsystem som ledde från Akademiska Föreningen till Universitetshusets terrass och huvudentré. Universitetsplatsens och Universitetshusets pampighet med den stora terrassen, ”enorma fontänen” och den väldiga entrén med kolonner och fyra kvinnofigurer, blev ett nytt, avvikande inslag i Lundagårdsområdet (Klintborg, 1989, s. 13). Den äldre bebyggelsen var mindre och utstrålade inte samma storslagenhet.

Det är svårt att fastställa vilka växter som planterades i samband med Universitetsplatsens anläggning. En planskiss av Flindt från 1879 visar detaljerat vilket växtmaterial som skulle planteras var, men till vilken grad Kjellsson, som ansvarade för planteringarna, följde Flindts planer är oklart, något som även Nilén (2009, s. 43) menar. Törje (1959, s. 70) nämner rosor och andra blommor, uppstammade träd av bland annat syrén, *Syringa vulgaris*, samt blomstrande buskage som några av de planterade växterna (Törje, 1959, s. 70). Både ros- och syrénplanteringar förekom ofta i 1800-talets parkmiljöer (Nolin, 1999, s. 116). Några av solitärträden som säkert planterades var ovanliga arter såsom guldalm, *Ulmus x hollandica 'Wredei'* och sibiriskt korkträd, *Phellodendron amurense* (Nilén, 2009, s. 18).

Vissa mindre förändringar har skett sedan Universitetsplatsen blev komplett med fontänens tillkomst 1889 (Lasson & Törje, 1970, s. 56-57). De välkända magnoliorna som idag växer på vardera sida om trapporna som leder från terrassen mot fontänen sattes först under 1910-talet (Lunds kommun, 2013a). Utifrån platsbesök kan konstateras att de mindre planteringarna har lagts igen med gräs eller grus. Grunddragen med den karaktäristiska fontänen, gångsystemet och gräsyrtorna med träd och buskar finns dock kvar från 1880-talet.

Fotografi, taget av okänd fotograf från Universitetshuset över Universitetsplatsens ytor och Akademiska Föreningens byggnad i bakgrunden, mellan 1911 och 1918.

Tillgänglig: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Universitetsplatsen_Lund.jpg.

Analys

Helhet

Universitetshusets arkitektur kan beskrivas som antikiserande, och därför också historiserande. Exempel på antika drag är kolonnerna i byggnadens mitt och utsmyckningar på fasaden, som kan ses på äldre fotografier. Eftersom Helgo Zettervall var en arkitekt som bland annat eftersträvade ett likformigt formspråk är det inte förvånande att byggnaden ger ett uniformt uttryck (Andersson & Bedoire, 1986, s. 108). Universitetsplatsens parkmiljö är inte lika enhetligt inspirerad av en tidsepok som Universitetshuset, utan blandat historiserande. Fontänen var inspirerad av gotisk kyrkoarkitektur (NE, 2016b), terrassen kanske främst ett inslag inspirerad av renässansens förkärlek för terrasser (Hobhouse, 2004, s. 138) och de formella gångarna och ledigare gräsytor i parkmiljöns periferi gav uttryck för 1800-talets typiska blandning av symmetriskt och organiskt formspråk (Nolin, 1999, s. 89). Universitetshuset och Universitetsplatsen utstrålar med elementen pålitlighet, vilket förstärker helhetsintrycket.

Universitetsplatsen kopplade samman fler byggnader än Universitetshuset: Kungshuset, Kuggis, Palæstra et Odeum och även Akademiska Föreningen. Genom det blev Universitetsplatsen en nod för en större del av Lundagård än bara Universitetshuset. Sannolikt kan den tydliga kopplingen mellan byggnaderna och Universitetsplatsen förklaras av att Zettervall och Flindt eftersträvade ett helhetstänkande i sina projekt, som tidigare har nämnts (Andersson & Bedoire, 1986, s. 108; Nilén, 2009, s. 15). Helhetsintrycket förstärks av den glidande skalan mellan interiör och exteriör som skapas av terrassen mellan Universitetshuset och Universitetsplatsen. Terrassens sammankopplande egenskaper beror sannolikt på att den har ett starkt arkitektoniskt uttryck och inte innehåller växtmaterial. Det starka arkitektoniska elementet gör det svårt att fastställa om terrassen är en del av Universitetsplatsen eller om den snarare hör ihop med Universitetshuset. Hur arkitektoniskt kan ett element vara innan det anses som en del av en byggnad?

Terrassen ligger på samma marknivå som universitetsbyggnaden. För att komma ner till resten av parkmiljön leder trappor på vardera sida om terrassen till det lägre markplanet. I och med terrasseringsens upphöjda läge möjliggörs en större utblick över Universitetsplatsen. Dess generösa storlek skulle kunna visa på dess funktion; kanske var tanken att terrassen skulle rymma ett stort antal studenter och besökare samtidigt. På det viset var platsen anpassad till Universitetshusets lärande verksamheter.

Fontänen, som liksom terrassen ger ett starkt arkitektoniskt uttryck, suddar ut gränsen mellan byggnad och parkmiljö. Kopplingen förstärks av att Universitetshusets mitt markeras och symmetriskt länkas samman med fontänen och gångarna som vetter mot Akademiska Föreningens byggnad. En rak mittaxel som ledde från byggnaden med god sikt till en angränsande park- eller trädgårdsmiljö var ett tydligt drag från renässansens trädgårdar, som kan ses spår av i till exempel Chatsworths barockanläggning på s. 35 (Hobhouse, 2004, s. 120). Fontänen som markerar huvudentréns mitt på Universitetsplatsen och bryter upp siktlinjen är sannolikt ett 1800-talsdrag. Daniel Müllers blandstil tyska stilen, som kan ses på s. 23, visar exempelvis en oval yta mitt framför byggnaden med en blomsterplantering i mitten som där markerar byggnadens entré, likt fontänen i Universitetsplatsen.

Universitetshuset var troligen enbart tillgängligt för studenter och anställda på universitetet. Byggnaden hade rum för universitets kansli, rektor och förvaltning, lärosalar och tavelgalleri samt ett myntkabinett (Fehrman et al., 2004, s. 159). Parken användes däremot troligen av både studenter andra stadsbor som en allmän plats, såsom resten av Lundagård användes. En mur visas på Flindts planritning från 1880 vid Universitetsplatsens östra sida. Muren blev dock aldrig uppförd, vilket bidrog till att gränsen mellan Universitetsplatsen och resten av Lundagård suddades ut.

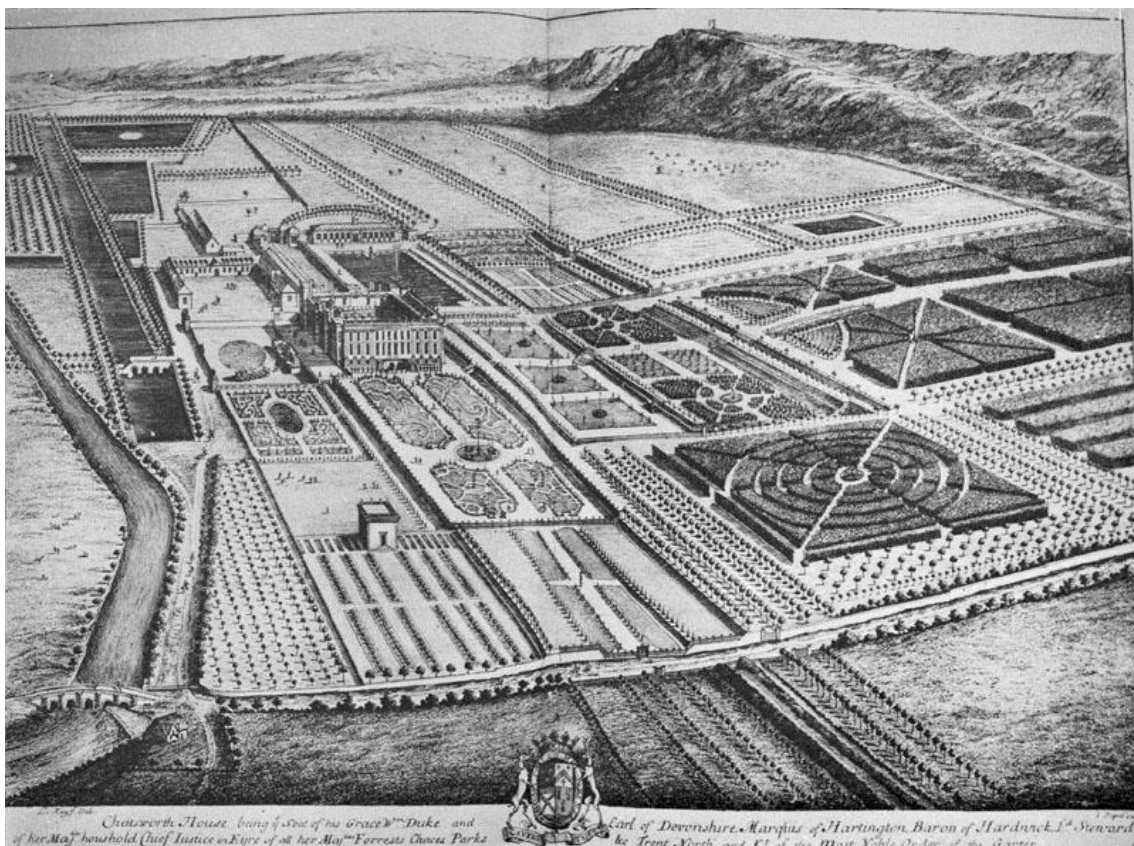

Terrassen till Universitetshuset välfylld vid tillställning, taget innan 1902 av P. Bagge. Lunds universitetsbiblioteks bildsamlingar.

Symmetri

Intrycket av Universitetsplatsen var då, som idag, starkt symmetriskt. Den upplevdes likformig på grund av att den var spegelvänd från Universitetshusets entré med undantag för öppningen på parkmiljöns norra sida som ledde till byggnaden Palæstra et Odeums huvudentré. På den södra sidan fortsatte istället den större gräsytan ut mot Kungshusets baksida, vilket exempelvis kan ses på Flindts planritning från 1880. En annan dominant struktur är gångsystemens rundade former. Samtliga gångar var rundade, liksom fontänens fyrklöverform. Gräs- och planteringsytorna ser på Flindts planritning ut att ha skapats efter gångarnas och fontänens mellanrumsformer, med tanke på deras skarpa vinklar. Det hade varit intressant att veta varför formerna blev så exakta. Varför styrde gångarna och fontänen planteringarnas form så starkt? En förklaring skulle kunna vara att det var en del av konceptet att gångarna och fontänen skulle dominera helt. Genom att de styrde de övriga formerna, däribland planteringsytorna, kunde det formella intrycket förstärkas. Gångar som bestämde planteringarnas former är troligen ett historiserande drag, eftersom det ofta förekom i exempelvis barockens trädgårdar, såsom i Chatsworth i England.

En annan förklaring till de symmetriska, och även runda, formerna på platsen skulle kunna vara att storleken på parkmiljön inspirerades av Müllers förespråkade blandstil med stark symmetri och mjuka drag, väl lämpade för mindre parkmiljöer med regelbunden form (Nolin, 1999, s. 93). Universitetsplatsen var rektangulärt formad och inte uppseendeväckande stor. Tillsammans med Universitetshuset hade Universitetsplatsen en yta på ca 10 500 m². Troligen ville Zettervall och Flindt att platsen skulle uppfattas som en modern anläggning, och valde därför att använda Müllers samtida idéer. En annan möjlig förklaring till den symmetriska utformningen är att Zettervall och Flindt ville koppla utformningen av Universitetsplatsen till Carl Hårlemans utformning söder om Kungshuset för att skapa en starkare helhetskänsla av Lundagård. Utformningen som Hårleman stod för med de raka axlarna som utgick från Kungshusets huvudentré gav också ett starkt symmetriskt intryck.

Barockträdgården Chatsworth i England ritad av I. K. Knyff & L. Knyff 1699, med raka axlar och gångar som delade av planteringarnas fyrkantiga former i mindre segment.

Tillgänglig: https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ABirdseye_view_of_Chatsworth_in_1699.jpg.

Dynamik

Den dominerande geometriska symmetrin på Universitetsplatsen skulle kunna skapa en monotoni i platsens uttryck. Eftersom den innehåller kontrasterande element, såsom de mörkare buskagen, de fritt placerade solitärerna mot den strama vattenarkitekturens former och de mindre blomstergrupperna är platsen ändå varierande i sitt innehåll och har på så vis en dynamisk gestaltning.

Universitetsplatsen är ljus och öppen, vilket observerades vid besök på platsen. Skuggor från de omkringliggande byggnaderna skymmer exempelvis aldrig fontänen. Däremot är de större gräsytorerna med lignoser, F och G på Flindts planritning från 1880, mörkare med dess mängd av buskage och solitärer, vilket kan ha varit en medveten kontrasterande effekt då andra delar av Universitetsplatsen badade i ljus. Genom att det högre, och mörkare, organiska materialet koncentrerades till platsens yttre delar bildades också en överblickbar yta sett från terrassen eller gångarna.

Detaljrikedom

Fontänen är troligen det element som innehåller mest detaljskala i parkmiljön. Zettervall hade under sin tid som lärning åt arkitekten Fredrik W. Scholander arbetat mycket med vattenarkitektur (Lasson & Törje, 1970, s. 57). Sannolikt var det en påverkande faktor till varför Universitetsplatsens utformning kom att domineras av en fontän. Inslag av vatten var vanligt i 1800-talets parkmiljöer, och ansågs vara ett element som skapade variation och gjorde miljön vackrare (Lund & Salto Stephensen, 2001, s. 240). Detaljer kan skönjas i vattnelementets skulpturer och utskurna mönster i det gjutna materialet. Fontänen är dessutom både stor och hög. Kanske Zettervall ville att den skulle vara ett blickfång både på håll och imponerande även på nära håll genom att innehålla intressanta figurer och utsmyckningar. Fontänen ger uttryck för att släcka "kunskapens törst" enligt Nilén (2009, s. 16) och sammankopplas i hög grad med universitetets höga status som kunskapsspridare. Planteringen som följde fontänens utvärtes form bidrog också till att skapa detaljrikedom. De större gräsytorerna med lignoser var inte lika rika på detaljer, men eftersom arterna varierade bidrog de till att ge Universitetsplatsen ett mer komplex, spännande artsammansättning.

Universitetsplatsen med exotiska växter, taget mellan 1902 och 1936 av P. Bagge, troligen under tidigt 1900-tal med tanke på den klädsel människorna bär. Lunds universitetsbiblioteks bildsamlingar.

Växtmaterial

Det högre växtmaterialet dominerade i parkmiljöns östra del, vid gräsyterna F och G på planritningen från 1880, mot Akademiska Föreningens byggnad. De arkitektoniska elementen, terrassen och fontänen, var däremot närmst Universitetshuset. Troligen använde Zettervall och Flindt kontrasten mellan de starka arkitektoniska inslagen och de höga lignoserna i parkmiljön för att förstärka känslan av att närma sig eller öka avståndet till den nya betydelsefulla byggnaden i staden, Universitetshuset. Kanske också dessa gräsytor med tätväxande buskar och träd delvis var till för att avgränsa platsen från det gångstråk som låg utanför.

Universitetsplatsen innehöll rosor, blomsterplanteringar och syrén (Törje, 1959, s. 70). Planteringsytorna var relativt små. De bestod av sex mindre planteringar pekande mot fontänen och en som kantade fontänens ytterkant. Ett fotografi taget mellan år 1893 och 1936 över fontänens omgivning visar växter med stora bladverk, bland annat troligen funkia, *Hosta*, som började spridas under 1800-talet i Europa (World Public Library, 2016). Planteringarnas innehåll är ett exempel på den dåtida trenden att använda både rosor och exotiska växter med kontrasterande bladverk (Nolin, 1999, s. 116).

De största gräsyterna upptogs av lignoser, enligt de i planritningen från 1880 utsatta ytorna F och G. Troligen planterades avenbok, *Carpinus betulus*, och robinia, *Robinia pseudoacacia*, i samband med att Universitetsplatsen anlades, utifrån studier av platsens artinnehåll idag. I gräsyterna F och G växer idag delvis samma arter, bland annat idegran, *Taxus*, ginkgo, *Ginkgo biloba*, och bok, *Fagus sylvatica*. Sibiriskt korkträd och guldalm som ska ha planterats vid anläggandet har inte påträffats under platsbesök. Sambandet mellan arter i ytorna F och G bidrog till likformighet i parkmiljön. Det kan delvis upplevas på platsen idag. Ett äldre fotografi taget mellan 1911 och 1918 ger dock intrycket av att ytorna skilde sig genom att inte innehålla samma arter. Fotografiet ger snarare känslan av att ytornas växter skapade en asymmetrisk karaktär. Kanske det oregelbundna uttrycket av växtmaterialet då var ett sätt att skapa kontraster i parkmiljön. Flindts planskiss från 1879 visar också ett antal olika städsegröna lignoser i dessa ytor, såsom i yta F vitgran, *Abies balsamea*, dvärgcyppress, *Cypressus juniperus* och idegran, *Taxus* och i yta G lärk, *Larix*, björk, *Betula*, tall, *Pinus*, och silvergran, *Abies pectinata* (Nilén, 2009, s. 40). Det styrker att ytorna F och G inte hade ett övervägande symmetriskt växtmaterial. Ytorna har sannolikt gallrats en del sedan det äldre fotografiet togs, vilket kan vara en förklaring till varför ytorna varierar i arter och uttryck nu och då.

Som tidigare nämnt är det svårt att veta hur mycket av Flints idéer om växtmaterial som Bengt Kjellsson höll med om och planterade in. Idegran var en av de arter som Flint ritade in i sin planritning från 1879 och som Kjellsson planterade, baserat på att åldriga idegranar växer där idag. Kjellsson och Flindt verkade alltså ha varit överens om vissa arter. Äldre fotografier visar också att yta G innehöll ett bestånd med björk, vilket också var föreslaget av Flint i planskissen från 1879 (Nilén, 2009, s. 40). Det är troligt att valet föll på att plantera en inhemsk art som använts länge för att sammankoppla miljön till den runsten som stod i samma yta och påminde om förgångna tider.

Kanske Kjellsson ansåg det vara självklart att plantera modern växtlighet i parken. Det var statushöjande genom att det uppvisade att universitetet följde med i den kulturella och samtida utvecklingen. Planteringarnas växtmaterial måste också ha påverkats av hans personliga preferenser och kun-

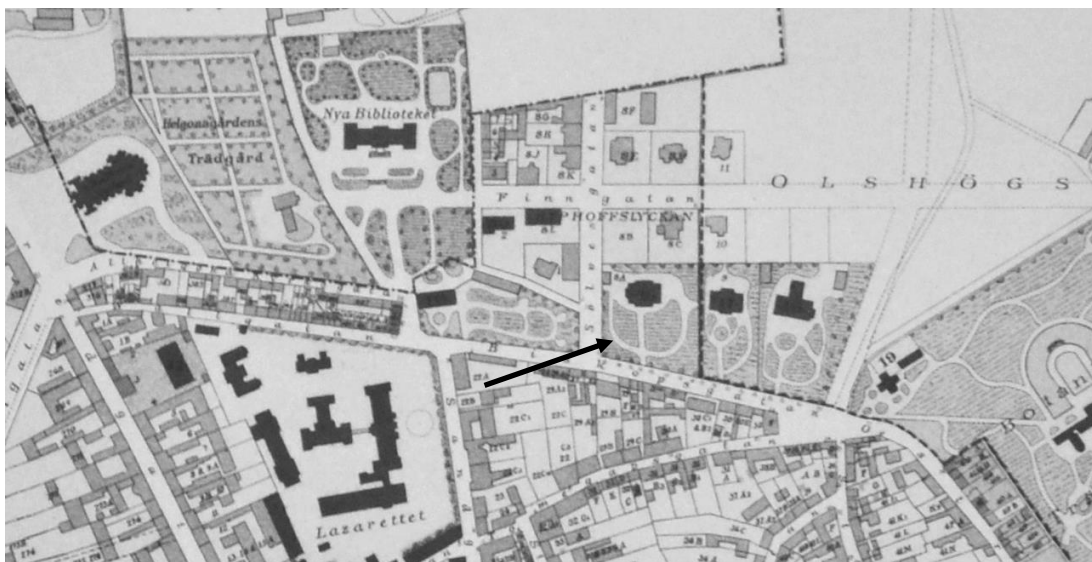
skap. Kjellsson hade ett stort kunnande om exotiska växter, och det är därför inte konstigt att han valde det till Universitetsplatsens planteringar (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 129). Valet av att plantera den inhemska arten björk tyder även på en vilja att anpassa arterna till omgivningen.

Fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen

Bakgrund

Under den senare delen av 1800-talet behövde universitetet utvidga sin verksamhet eftersom de befintliga lokalerna började bli trånga. En av de växande institutionerna var den fysiska, som fram till 1880-talet låg på Krafts torg bakom domkyrkan (Kristenson, 1990, s. 207). Man letade efter en plats där en ny fysisk institution kunde förläggas och hittade utanför stadsgränserna, norr om Botaniska trädgården, ett nedlagt tegelbruk som kunde användas för syftet, i kvarteret Hyphoff vid Biskopsgatan (Kristenson, 1990, 207-208, 225). Där anlades den fysiska institutionen, mellan 1883 och 1886, och senare även de nya fysiologiska och anatomiska institutionerna (Lunds kommun, 2013b).

Fysiska institutionen ritades om flera gånger innan det slutliga förslaget av Henrik Sjöström, Helgo Zettervalls tidigare lärning, blev antaget (Kristenson, 1990, s. 227). Huvudbyggnaden var medeltidsinspirerad i brunt tegel (Kristenson, 1990, s. 234).

Karta över staden Lund med närmst omgivande jordar, upprättad av A.B. Jakobsson, 1907. Fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen ligger längs Biskopsgatan. Lunds kommuns byggnadsnämnds arkiv, Arkivcentrum Syd.

De fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna från baksidan då resten av kvarteret ännu inte var bebyggt, taget mellan 1897 och 1904 av W. von Gegefelt. Kulturen i Lund.

Fysiska institutionens byggnad med historiserande medeltida karaktär, taget 2016 av M. Helmersson.

Bengt Kjellsson utformade sannolikt alla tre parkmiljöerna kring de tre institutionerna (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 132). Som länsträdgårdsmästare var Kjellsson inte bara ansvarig för park- och trädgårdsmiljöers växtmaterial, utan ritade, som vid de här institutionerna, i många fall också anläggningarna (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 129). Någon planritning från fysiologiska institutionen verkar inte finnas kvar, men planritningarna över fysiska och anatomiska institutionen är däremot bevarade. Då fysiologiska institutionens park är mycket lik de två andra, är det troligt att Kjellsson är upphovsman även till denna (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 132).

Kjellsson ritade parkmiljön till fysiska institutionen 1885. Observationer från besök på platsen och planritningen från 1885 visar att utformningen kan liknas vid en generöst rymlig trädgård, innehållande lummiga dungar av lövträd med och utan gran, slingrande gångsystem och en öppning vid huvudentrén som kantades av planteringar. Planritningen visar att institutionens park avgränsades av träd eller buskar. Mindre förändringar har skett sedan anläggandet på 1880-talet, såsom att det rundade gångsystemet har igenlagts med gräs, och den mindre byggnaden som syns framför den fysiska institutionens huvudbyggnad på planritningen är borttagen. Det är oklart hur området närmst fysiologiska institutionen faktiskt utformades, eftersom någon avgränsning inte finns kvar mellan dem idag. Inte heller växer gran kvar i parkmiljön, som Kjellsson markerade i planritningen. 1950 flyttades fysiska institutionens verksamhet till nya lokaler på Sölvegatan (Lunds universitet [LU], 2015). I många år hade klassiska institutionen sin verksamhet i den gamla fysiska institutionens lokaler, men idag huserar här Pufendorfinstitutet, en del av Lunds universitet (Pufendorfinstitutet, 2016).

Förslag till parkanläggning vid Fysiska institutionen i Lund, ritad av B. Kjellsson, 1885. Parken hade ett symmetriskt formspråk och lummig trädgårdskaraktär. Lunds universitets arkiv, Arkivcentrum Syd.

Bredvid fysiska institutionen fanns tomtplats som kunde räcka till flera universitetsbyggnader. Fysiologiska institutionen var en ung institution, och hade fått sin första professur 1885 (Kristenson, 1990, s. 239). När de behövde nya lokaler i början av 1890-talet placerades den bredvid fysiska institutionen, och uppfördes 1892-1893 (Kristenson, 1990, s. 258; Lunds kommun, 2013c). Arkitekten Salomon Bernhard Sörensen var Malmös chefsarkitekt då han anlätades för att rita byggnaden (Kristenson, 1990, s. 263). Den fick karaktärsdrag från renässansen, ”lätt varierat”, i ljusrött maskintegel och vita partier som markerar exempelvis fönsterformerna och våningsplanen (Kristenson, 1990, s. 263). Parkmiljön tillhörande fysiologiska institutionen var rymlig och ”förvandlades så småningom till en vacker, lummig trädgård med fruktträd, stora lövträd, gräsmattor, rabatter och en damm.” (LU, 1997, s. 66). När denna ”förvandling” ska ha skett är oklart. Kanske syftade författaren till då parkens växtlighet vuxit upp och fått en lummig karaktär.

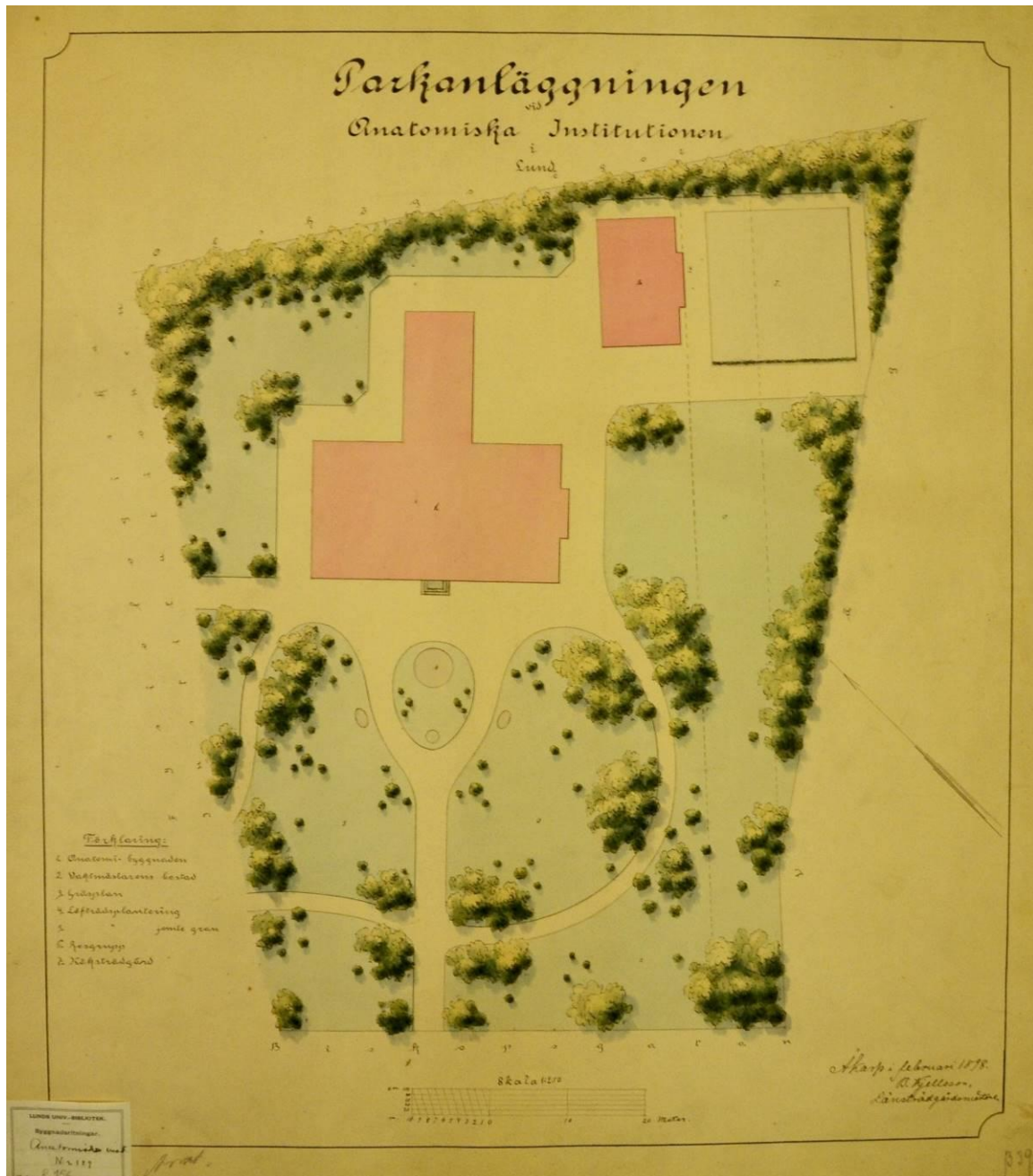
Planritningar över institutionen saknas, som tidigare konstaterats, men analyser av innehållet och förändringar har gjorts genom äldre fotografier och platsbesök. Fontänen framför byggnaden har tagits bort vid okänd tidpunkt, liksom att buskagen i bild har ersatts av formklippta idegransrader. Stadskartan från 1907 visar att i likhet med fysiska institutionens parkmiljö hade fysiologiska institutionen ett slingrande gångsystem, som någon gång sedan dess har överlagts med gräs. Idag har LUCSUS, *Lund University Centre for Sustainable Studies*, sin verksamhet i lokalen.

Fysiologiska institutionen med planteringar och fontän, taget mellan 1893 och 1936 av P. Bagge. Lunds universitetsbiblioteks bildsamlingar.

1897 kom den sista institutionen vid Biskopsgatan på plats, då anatomiska institutionen invigdes (Lunds kommun, 2013d). Både rättsmedicinska experiment och ett fåtal bostäder fick plats på tomt, däribland en vaktmästarbostad (Kristenson, 1990, s. 269). Malmö stadsarkitekt Sörensen stod återigen för ritningarna, som i stil liknar fysiologiska institutionen, med samma typ av tegel, och "ljusa putsytor" samt detaljer i fasaderna (Kristenson, 1990, s. 266).

Planritningen visar en träd- och buskrik park med gräsytor och slingrande gångsystem, liksom i de två andra institutionerna på samma tomt. Klintborg-Ahlklo (2000, s. 132-133) uppmärksammar det ovanliga valet av trädarter, såsom kaukasisk vingnöt och humlebok, samt den lungliknande formen definierad av gångsystemet i parken som skulle kunna anspela på anatomiska institutionens verksamhet inuti byggnaden. I den nordöstra delen av tomten fanns också en köksträdgård vid vaktmästarbostaden, vilken har utmärkts på planritningen och finns kvar rester av idag.

Parkanläggningen vid anatomiska Institutionen i Lund, ritad av B. Kjellsson 1898, med vaktmästarbostad och köksträdgård i planens nordöstra del. Lunds universitets arkiv, Arkivcentrum Syd.

Under 1930-talet gjordes en större ombyggnad, då en del av parkmiljön gav plats för en ny byggnad: Tornbladsinstitutet. I samband med förändringarna gjordes även en ny utformning framför anatomiska institutionens framsida, ritad av trädgårdsarkitekten Margareta Moberg. En planritning över Mobergs nya utformning från 1933 återfinns på Universitetsarkivet i Lund. Tornbladsinstitutets byggnad ligger kvar idag, men av Mobergs omgestaltning finns förutom några trädinidivider endast en häck kvar, som anlades parallellt med huvudbyggnadens framsida. Idag ligger gymnasieskolan ProCivitas i den gamla huvudbyggnaden.

Anatomiska institutionens utseende idag, 2016, med den ursprungliga ljusa fasaden och rester från Margareta Mobergs omgestaltning på 1930-talet. Foto: M. Helmersson.

Analys

Tre parkmiljöer som en enda

De fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna fick tillsammans en parkkaraktär som utmärktes av rundade gångsystem, trädsoitärer och buskbestånd. Idag ger miljöerna tillsammans kanske främst intrycket att vara en lummig trädgård, beroende på att träden och buskbestånden har gallrats och fått ett moget utseende samt att gräsyrtorna har blivit mer sammanhängande efter att de rundade gångsystemen lagts igen.

Förenande drag i formspråket hos de tre parkmiljöerna kan upptäckas i de större strukturerna, exempelvis de raka gångvägar som ledde från Biskopsgatan till respektive huvudentré. Alla tre park-

miljöer innehöll även mjukt formade gångsystem, som visas på stadskartan från 1907. Jämförs planritningar från fysiska och anatomiska institutionen med Daniel Müllers planritning över den tyska stilen finns flera likheter. De rundade mindre gångarna längs med mittgången till vardera institutionsbyggnad var nära på likformiga, liksom lignosernas utplacering. Parkmiljöerna till vardera institution gav intryck av mindre trädgårdar, och gör det ännu mer troligt att Kjellsson inspirerades av Müller, eftersom den blandstil han förespråkade skulle användas för mindre utemiljöer (Nolin, 1999, s. 93). En skillnad är att trots att planritningarna över fysiska och anatomiska institutionen visar att lignoserna var likformigt utplacerade, är intrycket av besök på platsen att de står oregelbundet. Det kan både bero på att Kjellsson valde att inte plantera ut lignoserna exakt såsom planerna visade, men det kan också bero på att parkerna har gallrats så att de idag har en annorlunda karaktär.

Likheterna i platserna skapade en helhet mellan de tre institutionsmiljöerna. Det fanns dock även skillnader som gjorde dem individuellt utmärkande, exempelvis vad gäller artinnehåll, gångarnas former och utformningarna vid entréerna. En förklaring till skillnaderna kan bero på att parkmiljöerna till vardera institution anlades vid olika tidpunkter. Totalt skedde anläggandet mellan 1883 och 1897. Kjellsson hann arbeta med många andra projekt under den här tidsperioden. Bara under åren 1884 och 1887 ritade han minst ett 40-tal skolgårdar, sex kyrkogårdar, 20 privata trädgårdar och ”ett femtontal institutioner, fabriker, skolor, järnvägsstationer och privata stiftelser och samfund” (Klintborg, 1992, s. 35). Den stora mängd arbeten Kjellsson utförde måste ha utvecklat hans gestaltungsformförmåga, kunskap och stil, och påverkat utformningarna. Skillnaderna skulle också kunna bero på att han ansåg att en viss variation i parkmiljöerna var nödvändig för att individualisera institutionernas utseende.

Parkmiljöns nuvarande utseende, taget mot fysiologiska institutionens byggnad av M. Helmersson, 2016. Parkmiljön till institutionerna har en sammanhängande lummig karaktär tillsammans, med träd, buskar och stora gräsytor liksom den ursprungliga utformningen, men förändrade och förenklade sedan dess.

Kjellssons anläggningar ritades ofta i trädgårdskaraktär, sannolikt delvis grundat på hans kunskaper inom trädgårdsodling och de ställen han hade arbetat på innan han fick jobb som länsträdgårdsmästare (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 129). Att även de tre nya institutionerna representerades av en grönskande plats gick helt i linje med de miljöer Kjellsson brukade rita. Kanske gick projektet med parkmiljöerna till de tre nya universitetsinstitutionerna till Kjellsson just på grund av den specifika karaktär som hans platser skapade.

Det är oklart när växtligheten som avdelade miljöerna, som framför allt ses på planritningen över fysiska institutionen, gallrades bort, eller om växtligheten kanske aldrig ens planterades. Kanske parkmiljön till fysiska institutionen förändrades då fysiologiska institutionen uppkom, vilket också skulle förklara varför växtligheten är mindre tät på planritningen över anatomiska institutionens parkmiljö. En förklaring till varför parkmiljöerna blev som en enda kan ha berott på att institutionerna alla var naturvetenskapliga och närliggande i ämne och att det därför ansågs lämpligt att binda samman deras parkmiljöer. Även de institutioner som låg i närheten på Paradislyckan låg i ett öppet system utan staket eller andra fysiska gränser mellan byggnaderna, vilket kan ses på stadskartan från 1907. Det var troligen ett vanligt sätt att koppla ihop flera institutioner och skapa ett sammanhängande område inuti. Det är också möjligt att parkmiljöerna kopplades ihop på grund av stadsarkitekten August Bernhard Jakobsson. Jakobsson ville nämligen att den norra stadsgränsen skulle bli en esplanad, Norra Promenaden, där de nya institutionerna ju låg intill (Améen, 1984, s. 21). Genom att parkmiljöerna till fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna blev en samlad grönskande helhet, med en stor yta på ca 18 500 m², skulle de passa bra intill Norra Promenaden.

Parkmiljöerna kan tillsammans ha upplevts som rymliga, baserat på upplevelser på platsen. Gräsyrtorna innehöll både solitära trädarter och buskgrupper, som enligt planritningar sattes ut symmetriskt mellan de slingrande gångarna. Träden och buskbestånden ger idag skugga i varierande tidpunkter under dagen, vilket tillsammans med gångsystemen kan ha varit avsiktligt utformat. Kanske Kjellsson ville att parken skulle vara en lummig, delvis skuggig plats att vistas på under dagarna för studenters och lärares möjligheter att svalka sig.

Helhet

Som tidigare nämnts var fysiska institutionen den första av de tre institutionerna vid Biskopsgatan som anlades, och skiljer sig i arkitektoniskt uttryck. Fysiska institutionens byggnad stod klar 1886, ritad av Zettervalls lärning Henrik Sjöström i historiserande stil med medeltida drag (Kristenson, 1990, s. 234). Fasaden byggdes i genomgående brunt tegel, i en kompakt kubisk form. Svensk medeltidsarkitektur var ofta byggd med lokalt förekommande tegel eller sten som huvudmaterial (Lundberg, 1948, s. 14). Exempel på medeltida byggnader som står kvar i Lund än idag är Krognos hus på Mårtenstorget från 1300-talet och Stäket från 1500-talet (Bedoire, 2015a, s. 142). De byggdes båda i brunt tegel, i en kompakt fyrkantig form med karakteristiskt kantiga gavlar. Den fyrkantiga formen och tegelmaterialet återfinns i den fysiska institutionens fasad. Det är oklart vad Sjöström inspirerades av när han ritade in de medeltida arkitektoniska dragen. Kanske ville arkitekten att byggnaden skulle likna institutionen som tidigare hade huserat den fysiska, kemiska och zoologiska

institutionen i Lundagård, det nuvarande Historiska museet, som också uppfördes i brunt tegel i historiserande stil.

Fysiologiska institutionens byggnad stod färdig 1893, sju år efter att fysiska institutionen tagits i bruk. Byggnaden ritades som tidigare nämnt av arkitekten Salomon Bernhard Sörensen, liksom anatomiska institutionen som invigdes fyra år senare, 1897 (Lunds kommun, 2013d). Både fysiologiska och anatomiska institutionerna liknar varandra, vilket förklaras med att de ritades av samma arkitekt. Fysiologiska och anatomiska institutionen hade också ett historiserande uttryck, men inte samma medeltida referenser som den fysiska. Snarare verkar Sörensen ha inspirerats av renässansen.

Liksom institutionsbyggnaderna var även parkmiljöerna historiserande, i dåtida modernt manér. De innehöll likheter med Müllers tidigare nämnda blandstil tyska stilen, innehållande en blandning av mjuka linjer inspirerat av den engelska parkens naturlighet och formellare drag, som syns i de nästan symmetriska gångarna i parkmiljöerna (Nolin, 1999, s. 89). Framför fysiska institutionens huvudentré bröts mittaxeln av en halvcirkelformad grusplan. Fysiologiska institutionen accentuerades istället av en fontän, och anatomiska institutionen hade å sin sida en runt formad rosplantering framför byggnadens mitt. Klintborg-Ahlklo (2000, s. 132-133) drar paralleller mellan anatomiska institutionens pedagogiska syfte och det lungformiga gångsystemet i dess representativa parkmiljö. Förutom det märks inga andra inritade element som har med institutionernas pedagogiska innehåll att göra. Kanske var intentionen att genom de runda, geometriska formerna kommunicera byggnadernas, också geometriskt ordnade, närvaro. Som tidigare nämnt visar också Müllers idealbild av tyska stilen från 1848 en rundel med centrerade blomsterplanteringar framför byggnaden, liknande de runda elementen vid Biskopsgatan. Sannolikt inspirerades Kjellsson av Müllers idéer för utformningarna av institutionernas parkmiljöer, på grund av att Müllers ideal användes i trädgårdsmästarundervisningen (Nolin, 2000a, s. 245).

Den gamla institutionen för fysik, kemi och zoologi i Lundagård, numera historiska museet, taget av M. Helmersson, 2016. Byggnadens historiserande karaktär återkom i den "nya" fysiska institutionen på Biskopsgatan, bland annat i fönsterformerna.

Blickfång

Universitetsbyggnaderna låg på en något högre marknivå än parkmiljöerna. De blev därför blickfång från Biskopsgatan och gav troligen en imponerande vy för den förbipasserande eller besökande. Tydliga siktlinjer och vyer bildades från ingångarna vid gatan, med vardera park i förgrunden som ledde upp till huvudentréerna. I parkmiljöerna fanns däremot inga tydliga blickfång. Kanske var hela den trädgårdsliknande parkmiljön tänkt att vara ett blickfång - en representativ park utanför stadsvallarnas gränser och synlig från Norra Promenaden. Höjdskillnaderna berodde på stadsdelens lutning och att byggnaderna anpassades efter den men det var sannolikt också medvetet att byggnaderna placerades långt upp på tomten. God utsikt över det omkringliggande landskapet var en central idé under den italienska renässansen och har använts sedan dess i trädgårdsmiljöers utformningar (Thacker, 1979, s. 95). Vid Biskopsgatan skapade det upphöjda läget både god utsikt över den njutbara parkmiljön inifrån byggnaderna och utifrån blev byggnaderna tydligare blickfång. Men tanke på den betydelsefulla roll universitetet hade ville man säkert framhålla universitetets status så mycket som möjligt och använde därför denna metod.

Avgränsningar

Äldre fotografier tagna av Lars Edvard Fick före 1931 visar att anatomiska institutionens tomtsida mot Biskopsgatan och nuvarande Tunavägen avdelades av staket. Troligen var därför även fysiska och fysiologiska institutionens yttergränser avdelade med staket. Sannolikt ansågs dessa institutioner vara för universitetets eget bruk, och för att kommunicera att parkmiljön inte var ett offentligt parkrum avgränsades den med staket.

Växtmaterial

Gällande växtmaterial har en mindre mängd litteratur och bildmaterial hittats som beskriver vilka växter som sattes i planteringarna i parkmiljöerna. Ett äldre fotografi på fysiologiska institutionen visar arter runt fontänen framför huvudentrén med olikartade bladverk: smala och runda blad kontrasteras. I planritningen av anatomiska institutionen tecknades en rosgrupp framför huvudentrén. Köksträdgården som Kjellsson ritade in som en enkel ruta i planen innehöll planteringar med inramande buxbomhäckar, utifrån de åldriga buxbomhäckar som växer på platsen idag. Planteringar som innehöll växter med olikartade bladverk, rosor och städsegröna växter följde de rådande trenderna om växtmaterial under 1800-talet (Nolin, 1999, s. 116; Hobhouse, 2004, s. 262-263)

Det dominerande växtslaget vid fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna var träd och buskar av olika arter. Detaljer över blommor som planterades i parkmiljöerna har inte påträffats, förutom att anatomiska institutionens parkdel innehöll rosor utifrån dess planritning. Akademiska Hus har satt upp en växtlista på platsen som visar lignoser som växer på platsen idag, både arter som sattes då anläggningarna först grundades och arter som har satts i efterhand. Uppskattningar på plats av individernas ålder har fastställt troliga arter som planterades i samband med att parkmiljöernas anlades. Från besök på platsen planterades sannolikt syrén, *Syringa vulgaris* och doftschers-

min, *Philadelphus coronarius*, i alla tre parker. Trädarter som planterades vid fysiska institutionen var några äppelarter, bland annat *Malus domestica*, samt lönn, *Acer platanoides*, bok, *Fagus sylvatica*, avenbok, *Carpinus betulus* och björk, *Betula pendula*. Trädarter planterade i fysiologiska institutionens parkdel var fruktträden äpple, *Malus domestica*, päron, *Pyrus communis* och vejsel, *Prunus mahaleb*. Andra trädarter var tysklönn, *Acer pseudoplatanus*, oxel, *Sorbus intermedia*, hassel, *Corylus avellana* och hästkastanj, *Aesculus hippocastanum*. I parkmiljön till anatomiska institutionen planterades kaukasisk vingnöt, *Pterocarya fraxinifolia*, lönn, *Acer platanoides* och björk, *Betula pendula*. Artsammansättningen av lignoser i parkmiljöerna bestod alltså mestadels av vanligt förekommande arter, såsom lönn och björk, men också av mer exklusiva arter, såsom vejsel och kaukasisk vingnöt. Variationen av arter beror sannolikt på att det var modernt med parkmiljöer som innehöll träd och buskar med olika karaktär (Henriksson, 2013, s. 221). Genom att använda både vanliga och ovanligare arter kunde en stor bredd av uttryck skapas.

En förklaring till varför parken dominerades så starkt av lignoser kan ha att göra med Kjellssons egna preferenser: kanske han föredrog att arbeta med lignoser framför örtartade växter, eller tyckte att resultatet blev mer bestående eller vackrare. Hade han följt Daniel Müllers idéer mer utförligt hade parken innehållit fler blomsterplanteringar i olika former, liknande Müllers planritning från 1848. Det är även möjligt att tänka sig att underhållet var en faktor. Det är möjligt att det var billigare i längden att köpa in lignosplantor och sköta dem än ett stort antal örtartade växter, som beroende på livslängd skulle köpas in och bytas ut ofta. Kanske artvalet också berodde på parkmiljöernas vida storlek: det fanns plats för buskbestånd och solitärträd och ytan behövde fyllas ut, och då var det ett naturligt val att välja att plantera in lignoser. Kjellsson arbetade ofta med buskbestånd och solitärer i sina arbeten, så att han valde att göra det även i denna institutionsmiljö är därför inte avvikande.

I köksträdgården tillhörande anatomiska institutionen vid vaktmästarbostaden planterades utifrån Akademiska Hus växtlista äpple, plommon och päron, sannolikt då parkmiljön först anlades eftersom de idag har ett moget växtsätt. Köksträdgården innehöll även en berså och ett trädgårdsland (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 132). Syrén påträffades vid platsbesök på ett flertal platser som troligen planterades i buskage under 1880- eller 1890-talet med tanke på dess ålder idag. Som tidigare nämnts var planteringarna i köksträdgården sannolikt kantade av buxbom. I renässans- och barockträdgården var buxbom som vintergrönt element ett vanligt inslag, vilket fördjupar den historiserande prägeln på platsen (Hobhouse, 2004, s. 124). Det är troligt att köksträdgården planterades för vaktmästarens egna bruk, eftersom den placerades direkt intill bostaden.

Detaljskalan på de tre institutionernas parkmiljöer kan beskrivas som relativt låg. Gestaltningarna innehöll, förutom de mindre blomsterplanteringarna och köksträdgården, gräsytor med gångar och olika träd- och buskarter. Det skulle dock kunna hävdas att de olikartade träden skapade en mer komplex, och därigenom mer detaljerad, bild av parkmiljöerna. Leken mellan det organiskt mjuka och geometriskt strikta i parkmiljöerna skapade kontraster. Trädkronor, bladverk och blomning måste ha varierat, och inspirerat den växtintresserade.

Köksträdgårdens utseende idag, taget mot söder med vaktmästarbostaden på bildens högra sida av M. Helmersson, 2016. En del av växtmaterialet har försvunnit sedan köksträdgården först anlades, men den gamla strukturen kan fortfarande skönjas med hjälp av de åldriga fruktträden, till vänster i bild, och de låga historiserande planteringarna i mitten av bilden och längs fasaden.

Jämförande analyser av universitetsplatsen och fysiska, fysiologiska, anatomiska institutionen

De jämförda institutionsmiljöerna hade historiserande innehåll vad gäller både byggnader och parkmiljöernas formspråk. I samtliga parker märktes det historiserande i kombinationen av formella och naturlika, mjuka drag. Vad gäller platsernas växtmaterial användes en blandning av exotiska och inhemska arter, som inte var historiserande utan snarare följde de samtida helt nya strömningarna. Det förefaller troligt att Bengt Kjellsson, som arbetade både med Universitetsplatsen och de tre institutionerna vid Biskopsgatan tillvaratog det allt mer lättillgängliga växtmaterialet som kunde beställas från mer fjärran platser än tidigare, eftersom han som trädgårdsmästare hade god kunskap om hur ovanliga växter skulle skötas (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 129).

Parkmiljöernas formspråk

En skillnad mellan universitetsmiljöerna var platsernas innehåll av byggda konstruktioner som skapade blickfång. De fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionernas parkmiljöer innehöll dominerande grönska. Några mindre byggnader låg utplacerade som varken var blickfång eller dominerande inslag. På Universitetsplatsen fanns däremot två byggda konstruktioner som dominerade:

fontänen och terrassen. Terrassen länkade samman Universitetshuset med övriga Universitetsplatsen och låg symmetriskt framför byggnadens mitt. Fontänen placerades i platsens mitt, längs med mittaxeln som gick från byggnadens centrum ut i parken. Att de arkitektoniska elementen var mer framträdande i Universitetsplatsen jämfört med vid de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna har troligen att göra med att Helgo Zettervall som ju var arkitekt var delaktig i utformningen av Universitetsplatsen.

Universitetsplatsens utformning ger på grund av de byggda konstruktionerna och den starka symmetrin en tydligare karaktär av en imponerande offentlig plats än parkmiljöerna till fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen. De hade istället en mindre formell karaktär, nästan trädgårdsliknande med stora gräsytor, träd och buskar. Att institutionsmiljöerna vid Biskopsgatan inte var lika offentliga som Universitetsplatsen kommunicerades genom staket, vilket inte fanns på Universitetsplatsen.

Helhet

Helgo Zettervall och Henrik August Flindt strävade efter att bilda en helhet av Universitetsplatsen och Universitetshuset, vilket framgår av att byggnaden och parkmiljön starkt sammankopplades i stil och uttryck. Det kan jämföras med de tre institutionsmiljöerna vid Biskopsgatan, där byggnaderna ritades av två olika arkitekter och parkmiljöerna av en tredje person, som inte var arkitekt utan trädgårdsmästare. Institutionsbyggnaderna och parkerna hade koppling till varandra i formspråk, men inte lika starkt jämfört med miljön i Lundagård. Att skapa ett lika starkt koherent intryck mellan byggnader och parkmiljö var antagligen inte lika lätt när institutionsmiljön gestaltades av flera personer med olika preferenser och idéer.

Ett dominant struktur i Universitetsplatsen var den återkommande symmetrin. Både gångsystem, planteringar och växtmaterial gestaltades spegelvänt, med byggnadens mittaxel som startpunkt. Symmetriska mönster var inte lika framträdande vid de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna, men hade likformiga kopplingar, exempelvis de mindre gångarnas mönster. Troligtvis var symmetrin så starkt kopplad till Universitetshuset för att framhäva universitetets nya huvudbyggnad så mycket som möjligt. Fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionens parkmiljöer behövde inte framhäva sin status lika starkt eftersom de inte var lika viktiga universitetsbyggnader, och var inte heller lika starkt formellt uppbyggda. Leker man med tanken att fysiska, fysiologiska och anatomiska institutioners park hade varit lika strikt symmetriska som i Universitetsplatsen hade parkmiljöerna nog ändå inte upplevts lika formella som i Universitetsplatsen, eftersom gräsytor och lignoser ger dem en överväldigande, lummig karaktär.

Det finns en likhet i hur alla parkmiljöer som tillhörde universitetet hade en rak gång som ledde upp till varje byggnad och mötte ett rundat element framför byggnaden, men de framhövdes olika starkt. Universitetsplatsen hade högre status än de tre institutionerna vid Biskopsgatan, eftersom Universitetsplatsen representerade universitetets huvudbyggnad, och innehöll också en mycket iögonfallande fontän, i jämförelse med de blygsammare centrerade elementen i fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionens parker.

Kopplingen mellan byggnaderna och parkmiljöerna förstärktes också av de vyer som bildades framför allt då besökaren hade parken i förgrunden och byggnaden i bakgrunden: det går tydligt att se att de hör ihop. Både Universitetshuset och institutionsbyggnaderna längs Biskopsgatan lades vid anläggningarnas högsta punkter, vilket också framhävde byggnaderna och gjorde dem mer anslående. På så vis förstärkte parkmiljöerna byggnadernas pondus. Det är lätt att föreställa sig att parkernas gestaltare hade dessa vyer i åtanke vid ritbordet. Det är också troligt att Universitetshuset i Lund placerades medvetet på en högre nivå jämfört med fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen, för att det var universitetets nya monumentbyggnad. Även Universitetsaulan i Uppsala, som invigdes några år innan Universitetshuset i Lund, placerades högre än dess representativa park, liksom Universitetsbiblioteket i Lund, anlagt runt sekelskiftet 1900 (Bedoire, 2015b, s. 101-102).

Universitetshuset och Universitetsparken i Uppsala, taget av A. Dahlgren mellan 1901 och 1902. Byggnaden placerades på en högre nivå än resten av platsen. Tillgänglig: <http://digitaltmuseum.se/011013938749?query=universitetshuset%20dahlgren&place=Universitetet&pos=0>.

Avgränsningar

Det kan också observeras en skillnad i hur anläggningarna avgränsades. De fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna avgränsades med staket, medan Universitetsplatsen smälte in i resten av Lundagård med otydliga gränser. På Universitetsplatsen var det främsta avgränsande elementet gräsyrtorna med tätt planterade träd närmst Akademiska Föreningen. Skillnaderna kan ha sin förklaring i att Universitetsplatsen anlades på en plats som redan innefattade andra universitetsbyggnader som inte var avgränsade från varandra, i och med att murarna till Lundagård hade rivits tidigare under seklet (Törje, 1959, s. 54-55). Att då Universitetsplatsen skulle ha varit den enda plats med fysiskt tydliga gränser hade både varit ett stilbrott från omgivningen och troligen inte heller fyllt någon funktion.

Utformningen till anatomiska institutionens park kan ha inspirerats av verksamheten inuti institutionsbyggnaden, genom de lung- och hjärtliknande formerna, som tidigare nämnts (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 133). På Universitetsplatsen finns ju som tidigare nämnt en stor terrass, som fortfarande används för akademiska ceremonier. Terrassen kopplar på så sätt an till universitetets verksamheter inuti byggnaden. På så sätt fanns element både i institutionsmiljöerna vid Biskopsgatan och vid Universitetsplatsen som tyder på att institutionernas verksamheter speglades i platsen.

Växtmaterial

I de jämförda parkmiljöerna var planteringsytorna små, men skilde sig i form. Vid fysiska institutionen fanns exempelvis sex stycken likformiga, rektangulära planteringar framför huvudentrén. På Universitetsplatsen fanns istället sex stycken planteringar placerade vid gångytornas skärningspunkter. De skarpa formerna hade en tydligare funktion än i de tre institutionsmiljöerna vid Biskopsgatan: tillsammans med gångarna och gräsyterna skapades nästintill ett symmetriskt mönster. Vid institutionerna längs Biskopsgatan verkar planteringarnas form inte haft samma formmässiga betydelse. Precisionen av formen på planteringarna på Universitetsplatsen förstärkte ett ordnat och pampigt intryck.

Trädarterna planterade på Universitetsplatsen var av varierande slag: vanligare trädsorter såsom bok, *Fagus sylvatica*, blandat med ovanliga inslag såsom ginkgo, *Ginkgo biloba*. Även artvalen i de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionernas parker varierade mellan vanligare och ovanligare arter: tysklönn, *Acer pseudoplatanus*, och syrén, *Syringa vulgaris*, med kaukasisk vingnöt, *Pterocarya fraxinifolia* och vejksel, *Prunus mahaleb*. De likheter som fanns i parkmiljöerna vad gäller blandningen av vanligt förekommande och exotiska arter förklaras med att trädgårdsmästaren Kjellsson var ansvarig för både växtvalen i Universitetsplatsen och för utformningen och växtvalen för fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionens parkmiljöer.

Förvånande nog innehöll parkmiljöerna till fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen fler ovanliga lignosarter än på Universitetsplatsen, när det omvända förhållandet hade varit mer troligt. Universitetsplatsen var ju en symboliskt viktigare plats än de andra tre institutionernas anläggningar, och hade kunnat uttryckas genom att plantera en större mängd varierade, exotiska, arter som kunde imponera med sina olika, udda, växtsätt. Här kan storleken av anläggningarna ha spelat in. Universitetsplatsen var ca 10 500 m² och därmed mycket mindre än parkmiljön vid fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen, som tillsammans var ca 18 500 m² stor. Universitetsplatsen hade därför en mer begränsad plats för lignoser jämfört med de tre parkmiljöerna vid Biskopsgatan.

III.

JÄRNVÄGSMILJÖN

Järnvägens roll och betydelse

Hela Europa var under andra hälften under 1800-talet i ett utvecklingsskede på grund av industrialiseringen, och det blev allt lättare för länder att samarbeta inom handel och utbyta information, bland annat genom järnvägens framväxt (Stråth, 2012, s. 318-319). När järnvägsbyggandet började expandera i Sverige på 1850-talet var landet glesbefolkat, vilket gjorde att utbyggnaden blev ett nyckelverktyg för att sammankoppla landets orter (Linde Bjur & Engström 2009, s. 36). Med järnvägens tillkomst utvecklades inte bara landets kommunikationsnät: med de nya miljöerna följde ett uppsving i husarkitektur då en stor mängd nya stationsbyggnader skulle uppföras på kort tid, likväl som att odling och landskapsarkitektur fick självklara representativa roller (Klintborg Ahlklo, 1993, s. 43-44). Järnvägen och dess tillhörande arkitektur blev nya nav för orter, och skapade i vissa fall helt nya orter, så kallade stationssamhällen (Andersson-Skog & Ottosson, 2005, s. 13). Klintborg Ahlklo (1993, s. 43) förklarar vilken ställning den nya infrastrukturen hade: ”Järnvägen sågs av sin upplysta samtid inte bara som ett bekvämt och användbart transportmedel. Den kom i hög grad att bli själva symbolen för den utveckling av samhället som började i mitten av 1800-talet”.

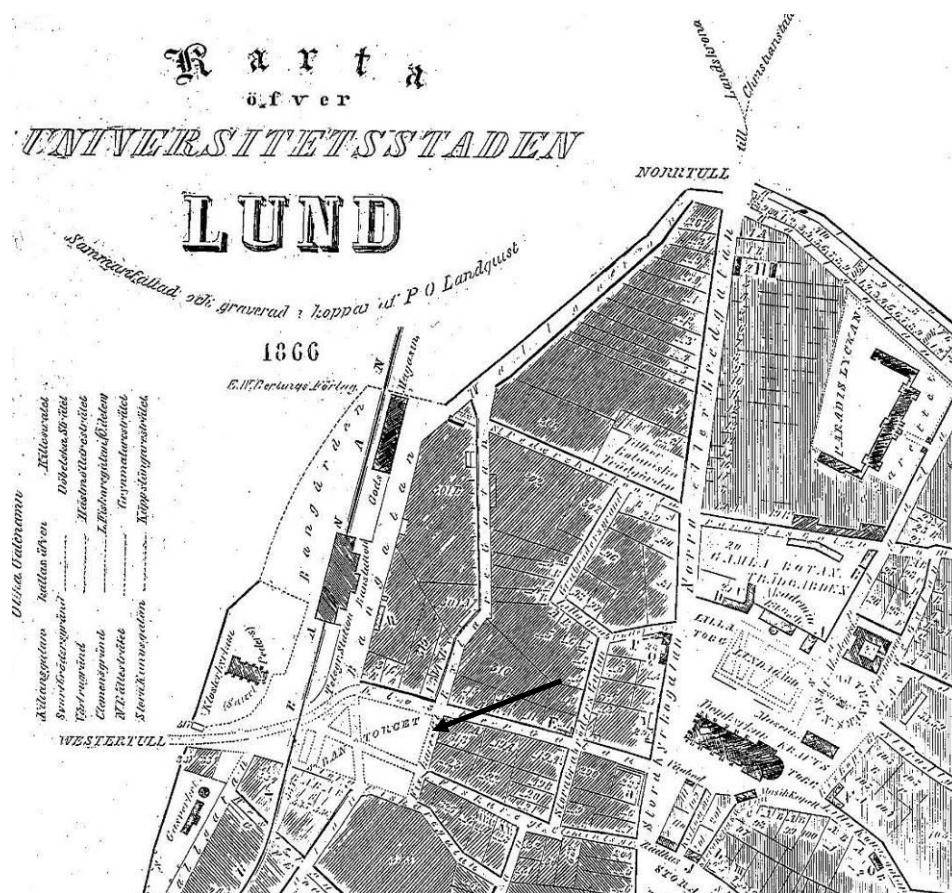
I takt med expanderingen blev det också allt vanligare att invånare började använda tåget för att turista inrikes. Inte bara var det borgerskapet som turistade, utan även landsbygdsbor (Aronsson, 1999, s. 33). Tågturisterna kunde också delas upp i två grupper som hade olika syften med sin resa: antingen var resandet ett sätt att umgås, vila och roa sig, eller så var resans syfte att bilda sig genom att besöka kunskapsgivande platser (Kullander, 2005, s. 64). Järnvägsmiljön som helst förutom stationsbyggnader skulle innehålla hotell och representativa parker blev därigenom ett nytt nav i stationsorterna (Linde Bjur, 2005, s. 76-77). Det nya kommunikationsmedlet fick även en betydande roll för industriers tillväxt och den allmänna sociala utvecklingen i landet (Andersson-Skog & Ottosson, 2005, s. 12-13). De orter där stationer grundades betydde mycket: ”Man såg tillkomsten av en station som ett nära nog givet löfte om ortens snara utveckling” (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 36).

Lund var en av de första orterna som påverkades av järnvägens uppkomst: i mitten av 1850-talet invigdes de första järnvägssträckorna, bland annat den mellan Lund och Malmö år 1856 (Blomqvist, 1978, s. 344). Förbindelsen blev betydelsefull kanske framför allt för Lund, som fick bättre samarbetsmöjligheter med hamn- och industristaden Malmö än tidigare (Blomqvist, 1978, s. 344). Ca tio år senare, 1866, hade stambanorna ägda av Statens Järnvägar, SJ, kopplats ihop mellan sträckorna Malmö-Göteborg-Uppsala (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 22). Järnvägsnätet i Sverige byggdes sedan ut successivt, och nådde sin kulmen på 1930-talet (Rosander, Karlsson et al., s. 383).

Bantorget och järnvägsmiljön

Bakgrund

Lund hade under 1860-talet inte ännu 10 000 invånare. Järnvägen korsade staden redan 1856 genom Lunds gamla stadskärna, i en del som då var ”låg exploaterad” (Sandin, 1987, s. 8; Kristenson, 1983, s. 37). Järnvägen drogs genom Klosterlyckan, där Klosterkyrkan var belägen, och den del av Klosterlyckan som hamnade öster om stambanan blev en passande plats för en järnvägsark (Améen, 1984, s. 12). Järnvägsark fick namnet Bantorget, och dess gränser definierades av de omkringliggande gatornas sträckningar (Kristenson, 1983, s. 37). Gränserna för Bantorget är idag nästan desamma, trots att den angränsande bebyggelsen har förändrats och platsen har omformats flera gånger sedan rälsen drogs och platsen skapades. När ark fick sin första gestaltning är oklart. Exempelvis skriver Kristenson (1983, s. 37) att år 1860 ansåg Parkbolaget, som grundade Stadsparken, att det inte fanns någon offentlig ark i staden, vilket tyder på att Bantorget fortfarande då var försumbart som parkrum. Ett odaterat äldre fotografi taget av fotografen Georg Glerup visar en enkel utformning av nyplanterade träd, raka gångar, och staketinhägnade gräsmattor som troligen togs i början av 1860-talet, då Glerup hade flyttat till Lund (Wahlöö, 2002, s. 46). När denna utformning kom till finns dock inga närmre uppgifter om.

Karta öfver universitetsstaden Lund, upprättad av P.O. Landqvist, 1866. Järnvägsarkmiljön med omnejd öfver centralstationen och den första, enkla utformningen av Bantorget. Lunds kommuns byggnadsnämnds arkiv, Arkivcentrum Syd.

Bantorgets utseende med nyplanterade träd och inhägnade gräsytor, taget av G. Gleerup i slutet av 1850-talet eller början av 60-talet. I bakgrunden syns domkyrkan såsom den såg ut innan Helgo Zettervall restaurerade den under andra hälften av 1800-talet. B002, Stadsarkivets allmänna fotosamling, Arkivcentrum Syd.

Tre år efter invigningen av järnvägssträckan Malmö-Lund och efter tillkomsten av Bantorget invigdes centralstationen 1859 (Sanderberg, 1968, s. 13). En dansk arkitekt ritade stationshuset, men vem det var finns inga säkra uppgifter om (Améen, 1990, s. 10). Byggnaden uppfördes i ljusgul putsfasad med blandade historiserande drag. Två flyglar byggdes på 1872 som ritades av Adolf Edelsvärd, SJ:s chefsarkitekt mellan 1855 och 1895 (Sanderberg, 1968, s. 14; Linde Bjur & Engström, 2009, s. 23). Han ritade en ansenlig mängd av statens järnvägsstationer runt om i landet, även om han inte stod för den ursprungliga utformningen av just Lunds stationshus. En av Edelsvärds grundidéer var att järnvägsmiljöerna skulle bilda befolkningen i god smak och att de nya stationsbyggnaderna skulle bli arkitektoniska förebilder till landets orter (Nolin, 2000a, s. 269). Till största möjliga mån skulle varje byggnad anpassas efter den unika platsens förutsättningar, något som visade sig vara en utmaning med tanke på de många uppdrag han hade (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 39). Formspråket för stationshusen tog inspiration från varierande tidsepoker, bland annat gotik, renässans och den fornnordiska stilen.

Stationshuset i Lund placerades ovanligt nog inte i direkt anslutning till den befintliga järnvägsparken, utan istället ett stenkast norrut. Anledningen var att järnvägen var tvungen att läggas i en stark krökning precis vid Bantorget, vilket gjorde att ett stationsområde inte passade att lägga i direkt anslutning till den platsen (Améen, 1984, s. 12). Det är möjligt att det accepterades att stationshuset och Bantorget inte placerades i direkt anslutning till varandra, på grund av att Lund var en liten stad som kanske inte hade de medel som krävdes för att en ideal järnvägsmiljö skulle kunna komma till

stånd vid den tiden. Det är även en möjlig förklaring till varför det dröjde innan parken utformades mer exklusivt: på grund av industrialiseringens framgångar fick staden ett ekonomiskt uppsving och runt sekelskiftet 1900 fick Bantorget också sin mest representativa, troligen påkostade, utformning.

Järnvägsstationen i Lund med historiserande karaktär, tagen av okänd fotograf 1893. Gunnar R Hanborns samling i Lundasamlingen, Stadsbiblioteket i Lund.

Mitt emot järnvägsstationen tillkom ny bebyggelse 1864 då Carl Holmberg grundade en industri som snart blev en framgångsrik ”mekanisk verkstad” (Blomqvist 1978, s. 349). Holmbergs verkstad som utbredd sig längs med Bangatan omöjliggjorde att en ny järnvägsplan skulle ha kunnat anläggas framför centralstationen. En plan framför centralstationen hade annars varit i enlighet med Edelsvärds tankar om hur den ideala järnvägsplanen skulle utformas: stationshuset skulle helst ligga i en fond av ”ett brett stråk med parker” (Grandien, 2000, s. 110). Holmbergs mekaniska verkstad låg på samma ställe i ca 80 år, fram till att verksamheten lades ner på 1940-talet (Blomqvist, 1978, s. 350).

En järnvägsplan placerades ofta mellan spåren och närliggande flotta hotell och restauranger, som en representativ plats för besökare och borgare att promenera i (Gustavsson, 2005, s. 317). Nära järnvägen ingick inte sällan fontäner, kaskader och dammar samt breda trädplanteringar med representativa och brandskyddande syften (Paulsson, 1979, s. 231, 417; Klintborg Ahlklo, 1993, s. 42). Järnvägsplanen i Lund hade dock förutsättningar som gjorde att planen anlades på ett avvikande sätt. Brandskyddande grönska och vatteninslag var i stenstaden Lund inte lika viktigt som i andra orter som bestod av en större andel träbebyggelse, utan här var troligen det representativa syftet viktigare (Sandin, 1999, s. 17).

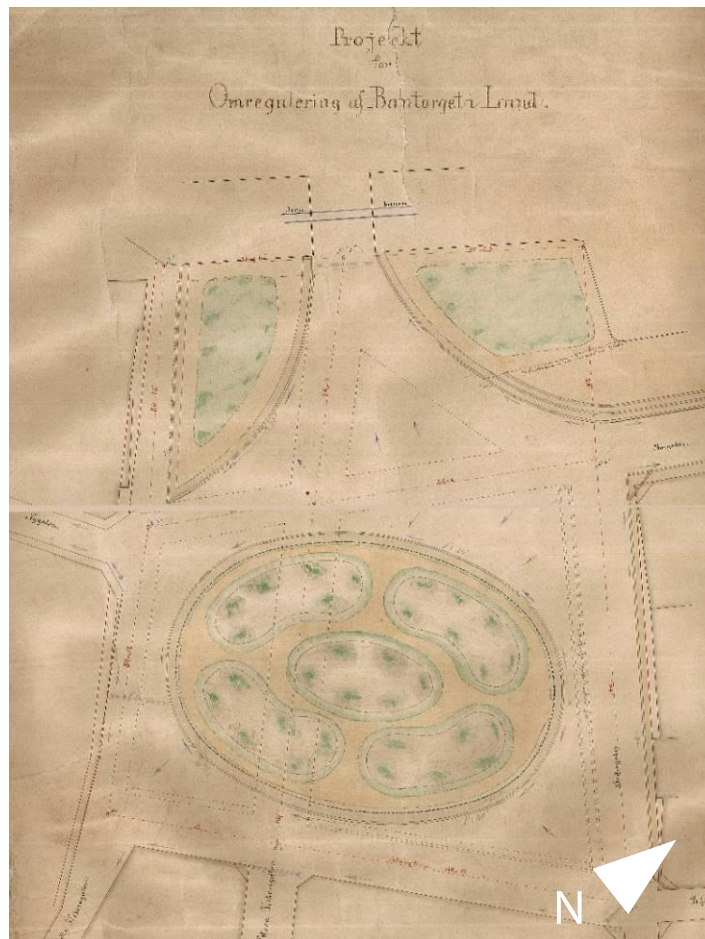
Under 1860-talet förnyades Bantorgets utseende främst på grund av att Nygatan slutfördes men också för att platsen var vältrafikerad och behövde snyggas upp så att förbipasserande skulle få ett förnämligare intryck av staden (Klintborg, 1990, s. 13). Universitetet firade dessutom 200-årsjubileum och väntade turister från olika håll i landet (Klintborg, 1990, s. 13). En planritning över parkmiljön från 1864 visar ett förslag ritat av föreståndaren för Lunds gasverk, C. H. Schlüschen, som innehåller bland annat en oval plantering i mitten med njurformade ytor inuti. Huruvida förslaget förverkligades eller genomgick förändringar innan Bantorget byggdes om är oklart. Med det förnyade utseendet fick Bantorget en tydligare offentlig plats för stadens invånare än tidigare, även om platsen förföll redan efter 1860-talets slut (Klintborg, 1990, s. 13-14).

I samband med akademins jubileum ska även en ny järnvägsarkad ha anlagts söder om stationshuset (Sandin, 1999, s. 17). Material som visar utseendet av denna arkad har inte påträffats. Däremot visar äldre fotografier att trädrader planterades mellan stationshuset och Bantorget som ser ut att vara lika gamla som de som planterades runt järnvägsarkaden på 1850-talet, så det vore möjligt att alla planterades samtidigt. Trädraderna kan ha varit till för att fungera som en promenadlänk för att leda resenärer från stationshuset till järnvägsarkaden eller mot centrum. Det var inte ovanligt att en grönskande del av järnvägsmiljön ledde tågresenärer till ett nära anslutande hotell. Idag delar cykel-parkering och ett mindre parkrum på utrymmet mellan centralstationen och Bantorget.

Förbättringar av parkmiljön på Bantorget skedde under 1870-talet då syréner, lindar och hästkastanj planterades, som i viss mån står kvar än idag (Blomberg et al., 2005, s. 20). Den möda som lades på att utforma järnvägsområdet parkrum under 1800-talet vittnar om parkmiljöns självklara roll i staden.

Järnvägsområdet i Lund över den "grönskande länk" som gick från järnvägsstationen till Grand Hotel, taget mellan 1872 då järnvägsstationen påbyggs flyglar (Sanderberg, 1968) och 1886, då hörnhuset på bilden var färdigbyggt (Lunds kommun, 2011a). Foto: okänd. Gunnar R Hanborns samling i Lundsamlingen, Stadsbiblioteket i Lund.

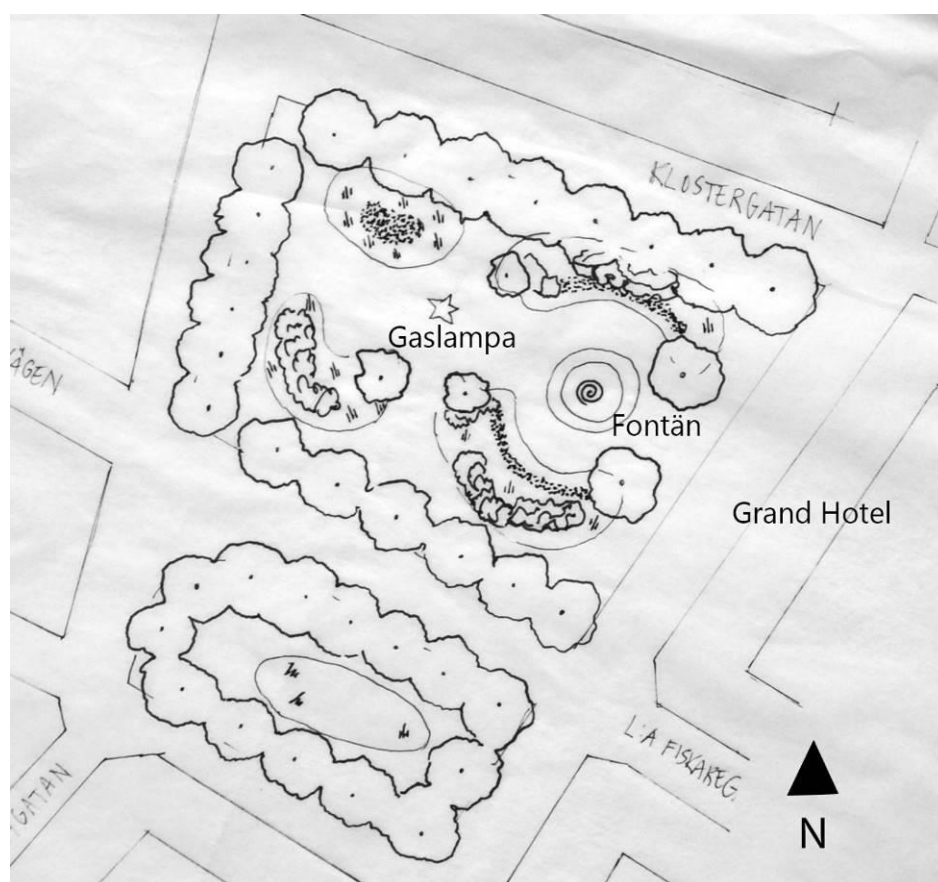
Projekt for Omregulering af Bantorget i Lund, 1864. Plan av C.H. Schlüschen, innehållande runda planteringar. Lunds kommuns parkförvaltnings arkiv, Arkivcentrum Syd.

Bantorgetets representativa utformning från början av 1900-talet med blomsterplanteringar och besökare. I bakgrunden Grand Hotel med dess historiserande karaktär, taget av P. Bagge före 1936, troligen under 1910-talet (Palmborg, 1982, s. 36). Firma Per Bagges fotosamling i Lunds universitetsbiblioteks bildsamlingar.

Under 1890-talet fick Bantorget ett rejält uppsving då hotellet Grand Hotel byggdes vid dess östra sida. Järnvägshotellet ritades av arkitekten Alfred Hellerström i historiserande karaktär och uppfördes 1896-1899 (Eriksson, 1990, s. 130). Byggnaden innehöll också drag av den trend som uttryckte nationalrealism, främst genom dess stora bågformade, småspröjsade fönster på ingångsplan.

Järnvägsparker bestod ofta av "slingrande gångar och dungar av träd och blomsterbuskar", blomsterplanteringar och -grupper, valda utifrån spektakulära egenskaper såsom vacker blomning och intressant bladverk (Gustavsson, 2005, s. 317; Klintborg Ahlklo, 1993, s. 44). Utformningen gav på så sätt människor utbildning i park- och trädgårdsideal och visade upp stadens bildningsnivå (Gustavsson, 2005, s. 317). Bantorget blev efter Grand Hotels tillkomst spektakulär såsom en järnvägspark skulle vara, med en ny utformning som innehöll en fontän, kontrasterande blomsterplanteringar och blomsterbuskar. I Lund var bildningsnivån- och idealen höga, på grund av det anrika universitetet och andra lärdomsmiljöer, vilka starkt präglades stadens karaktär. Troligen ville staden kommunicera dess höga status genom en vacker järnvägspark, som kunde representera den unika lärdomsstad. Det är denna utformning som jag har valt att analysera eftersom parken då fick en tydligt representativ roll i relation till Grand Hotel. Det är oklart vem som ritade utformningen, som anlades runt sekelskiftet 1900, eller hur den exakt såg ut. En egen planritning har därför gjorts i samband med studierna av platsen, som visar de dåtida grunddragen av Bantorget, baserad på Lunds stadskarta från 1907 samt äldre fotografier tagna mellan tidigt 1900-tal och 1928. Mellan dessa år förändrades innehållet mycket lite.

Planritning över Bantorget som visar platsens ungefärliga utformning omkring sekelskiftet 1900, då Grand Hotel var nybyggt och Bantorget fick ett spektakulärt representativt utseende som fond till hotellet. Ritningen är gjord av M. Helmersson, 2016, grundad på Lunds stadskarta från 1907 och äldre fotografier från tidigt 1900-tal till 1928.

Bantorget och Grand Hotel var i början av 1900-talet välbesökta, och blev betydelsefulla för det sociala stadslivet. Järnvägshotellet var inte bara en plats för besökande tågresenärer, hotellet blev också ett populärt ställe bland lundaborna under somrarna sedan det 1906 öppnades ett café och en restaurang på var sin veranda som vette ut mot parken (Karlsson & Karlsson, 2015, s. 10). Flera konditorier låg på angränsande gator och bidrog till att Bantorget uppskattades och besöktes av många (Karlsson & Karlsson, 2015, s. 10). Parkmiljöns popularitet kan exempelvis beskrivas med att det under 1900-talets första årtionden var "för många älskande par den naturliga platsen att svärma" (Karlsson & Karlsson, 2015, s. 10).

Bantorget förändrades igen då en viadukt under järnvägsspåret vid Trollebergsvägen byggdes i början av 1930-talet för att underlätta trafikflödet (Blomqvist, 1978, s. 313). Från 1930-talet fram till idag har parken genomgått ytterligare förändringar, såsom omläggning av vägar, gallringar och nya planteringar. Bantorgets representativa roll som fond till järnvägsmiljön och Grand Hotel i synnerhet är fortfarande ett framträdande intryck, omgivet av byggnader senast uppförda år 1904 (Karlsson & Karlsson, 2015, s. 9).

Bantorget med kontrasterande blomstrande planteringar, 1910-talet. På fotografiets vänstra kant skimtar ett av de småspröjsade, bågformade fönstren i nationalrealistisk anda. Foto: okänd. 032, Rahmns samling, Arkivcentrum Syd.

Analys

Helhet

Bantorget gav ett välvårdat och historiserande intryck. Parkmiljön dominerades av en fontän framför Grand Hotel med kontrastrika blommor planterade runt, samt rundade gräsytor med blomsterplanteringar och buskar. Fontäner förekom ofta i parkmiljöer på 1800-talet och påminde på Bantorget om vurmen för vatteninslag i renässansträdgårdar som ett sätt att skapa livfullhet (Lund & Salto Stephensen, 2001, s. 240; Thacker, 1979, s. 96). Generöst stora gångar i ett stenmjöls- eller sandliknande material separerade gräsyterna från varandra. Det välvårdade uttrycket berodde kanske främst på de njurformade gräsyterna, som skapade ett relativt symmetriskt intryck, liksom de flertaliga blomsterplanteringarna som avgränsades av låga, mönstrade smidesstaket och signalerade ordning. De symmetriska, runda inslagen i Bantorgets formspråk påminner om den blandstil Daniel Müller definierade som tyska stilen, delvis innehållande den organiska och mjuka karaktären av engelsk park men med formellare drag i form av bland annat symmetri (Nolin, 1999, s. 92-93). Symmetrin kan också läsas in i de jämna trädraderna som avgränsade Bantorgets ytor. Bantorgets historiserande karaktär återkom i byggnadens uttryck. Grand Hotel med sin slottshistoriserande byggnad adderade en lekfullhet till platsen på grund av dess varierade uttryck med torn, en utsmyckad fasad och olikformade fönster.

Hotellet har en eklektisk arkitektonisk framtoning, främst med grunddrag som påminner om slottsinspirerad renässans och nationalrealism, eller nationalromantik, som var ett nytt sätt att uttrycka arkitektur genom tillbakablickande längtan till svunna platser och tider blandat med nya enklare former och linjer (Svedberg, 1988, s. 160; Eriksson, 1990, s. 294). Vid många av fönstren finns ornamenteringar och ett dekorativt mönster i ljusrosa och vitt, som glänser mot det gula teglet. Rundade historiserande torn fasar av byggnadens hörn. En struktur som bryter av i byggnaden är fönstertypen längs ingångsplan. De är bågformade upptill, småspröjsade, och skiljer sig från den övriga fasadens fönster, som har mindre och mer rektangulära utformningar. Den bågformade, stora fönstertypen återfinns i flera andra byggnader som uppfördes i den nationalrealistisk andan, exempelvis Lindebergsska skolan som ritades av arkitektfirman Hagström och Ekman och byggdes 1914-1916, som kommer tas upp senare i arbetet, och Lunds elverk, byggt 1907 och 1927, ritad av Knut Persson respektive John Anchert (Fästskrift, 1916, s. 13, 16; Lunds kommun, 2011b). Arkitekten Alfred Hellerström använde sig ofta av tegelarkitektur i sina arbeten, såsom Universitetsbiblioteket och en tillbyggnad av Katedralskolan (Eriksson, 1990, s. 130). Inslagen som påminner om nationalrealism antyder i vilken tid byggnaden uppfördes: nationalrealismen kunde ses i husarkitekturen ungefär mellan sekelskiftet 1900 och några decennier framåt, och Grand Hotel uppfördes i början av denna period (Eriksson, 1990, s. 310-311).

Elverket i Lund uppfört 1907 och 1927, byggt i nationalrealistisk anda i rött genomgående tegel med småspröjsade stora bågformade fönster, taget av M. Helmersson, 2016. Jämför likheten med Grand Hotels fönster i föregående bild.

Både byggnaden och parkmiljön innehöll både historiserande och helt nya trender. På det viset sammanflätades de till att ge ett eklektiskt uttryck. Det är oklart vem som ritade den nya utformningen av Bantorget och vilket år den anlades. Äldre fotografier från tidigt 1900-tal visar att Bantorget då stod i ordning, så det nya utseendet tillkom troligen runt sekelskiftet 1900. Det hade varit givande att veta mer om vilka anläggningar personen tidigare hade arbetat med, för att få en bättre bild av faktorer som påverkade Bantorgets utformning i relation till Grand Hotels utstrålning. Kanske formgivaren utgick från rundade ytor för att sammankoppla den nya karaktären med C. H. Schlüsichens planförslag från 1860-talet, se s. 58. Parkens nya representativa karaktär måste delvis ha inspirerats av hur järnvägsparker skulle se ut, samt de samtida 1800-talstrenderna för parkmiljöer, med tanke på dess innehåll.

Äldre fotografier visar att parkmiljöns helhet gav en genomgående samlad karaktär. Ändå fanns en hierarkisk skillnad mellan den norra del som var närmst Grand Hotel och den södra del som var längre bort och separerades av Lilla Fiskaregatans förlängning: den norra ytan framför järnvägshotellet hade en fontän som accentuerade järnvägshotellens huvudentré, en koppling som den mindre ytan saknade. Den mindre, södra ytan av Bantorget hade en gräsyta med plantering i ytans mitt, men vände sig inte mot en specifik riktning eller byggnad. Den södra ytan upplevdes troligen därför som avsidet och inte lika representativ till hotellet. Det är möjligt att den mer södra delen av Bantorget var tänkt att ha en underordnad roll; kanske dess yta mest var en plats som passerades, snarare än en plats där besökaren stannade till. På ett fotografi taget från 1910-talet ger ytan ett sken av

att ha en underordnad roll, men det är också tänkbart att bilden ger en överdriven känsla av verkligheten.

Formspråk

Parkmiljön bestod av både öppnare och mer slutna strukturer. De omgivande gräsyrtorna runt fontänen skapade till exempel en känsla av sluten rumslighet, och där gångarna möttes i parken runt en kandelaber var rumsligheten öppnare. Kanske variationen av öppenhet och slutenhet var ett sätt att skapa en känsla av rymlighet, med tanke på att Bantorget sannolikt räknades till ett av de mindre parkrummen i Lund. Tillsammans med Grand Hotels byggnad var anläggningen ca 6 000 m² stor, räknat bara Bantorget ca 4 000 m². Bantorget verkar också ha kunnat rymma många besökare samtidigt med tanke på att det fanns ett flertal parkbänkar och gångarna var breda.

Trädraderna runt parken var de enda fysiska barriärerna som signalerade Bantorget's gränser. Det gjorde att besökare kunde röra sig sömlöst mellan gator och parkrum. Att parkmiljön hade tydliga visuella gränser men som var fysiskt passerbara berodde på platsens offentliga karaktär. Bantorget var ju som tidigare beskrivits en plats som inte bara besöktes av tågresenärer, utan även stadens egna invånare (Karlsson & Karlsson, 2015, s. 10).

Bantorget taget mot torgets södra del mot Nygatan, taget av P. Bagge, 1907. Firma Per Bagges fotosamling i Lunds universitetsbiblioteks bildsamlingar.

Äldre fotografier visar att från Grand Hotels huvudentré till den plats där gångarna möttes stod en gaskandelaber, synlig från alla håll i parken innanför trädraderna. Troligen placerades den så väl synligt för att visa upp den. År 1864 byggdes det första gasverket i Lund, och i samband med det sattes stadens första 132 gaslyktor upp (Mårtensson, 1983, s. 80). Gasbelysningen ökade sedan allt eftersom. Troligen var det kutym att parkmiljöer och torg i staden fick gaskandelabrar; Stortorget fick tidigt gasbelysning, liksom Tegnérsplassen i Lundagård där gaslyktor installerades på 1860-talet samt framför Universitetshuset på 1880-talet (Mårtensson, 1983, s. 83, 85). Att det placerades en kandelaber även på Bantorget är ett ytterligare tecken på platsens offentliga karaktär.

Där gångarna möttes i Bantorgets norra del, ungefär där gatulampan stod, var platsen sannolikt ljus under dagen. Utifrån besök på platsen idag gav varken de byggnader som angränsar till platsen eller de trädrader runt parkmiljön skugga där. Resten av parkmiljön dominerades av lågväxande material, såsom blommor och buskar, vilket gav god ljusgenomsläpplighet. Den mindre, södra ytan av Bantorget var troligtvis mörkare, eftersom träd samsades på en mindre yta jämfört med den norra ytan.

Bantorget innehöll troligtvis inte speciella landmärken väl synliga utifrån på grund av att trädraderna runt Bantorget bildade en tät inramning. Den täta växtligheten runt parkmiljön gjorde också att parkrummet fick en skyddad karaktär. Trots att Grand Hotel inte låg på en märkbart högre marknivå signalerade byggnaden auktoritet. Byggnaden var 20 meter och därmed högre än de omkringliggande som var mellan ca 6 och 13 meter höga, uppskattat från besök på platsen, vilket förhöjde intrycket av järnvägshotellet. En iögonfallande vy var då Bantorget sågs i förgrunden som en fond mot Grand Hotels imponerande karaktär. Sannolikt utformades just denna vackra vy eftersom resenärer kom från det hållet från tågstationen, samt för att resenärer skulle kunna skymta platsens prakt inifrån tågets kupéer.

Växtmaterial

Bantorget innehöll genomgående växtmaterial med olika höjdstrukturer: i mitten planterades låga växter, bakom dem något högre buskar, bakom dem fanns flera meter högre träd och längs vissa sidor även byggnadernas höjd, de högsta strukturerna. De olika höjderna, från lågt till högt, kan ha gett parkmiljön en behaglig skala för besökarna. De som satt ner var i jämnhöjd med blom- och buskplanteringar men fick känsla av trygghet från träden och byggnaderna i ryggen.

Växtlistor har inte påträffats för Bantorgets utformning runt sekelskiftet 1900. Äldre fotografier visar däremot att planteringarna innehöll olika perenner eller annueller. Trots att fotografierna inte är tagna i färg var sannolikt planteringarna färgstarka, med tanke på att växter med olika bladverk finns med, som ofta planterades tillsammans med färgstarka arter (Nolin, 1999, s. 116). Vissa hade helt olikartade bladverk: några hade mycket stora, rundade blad, andra hade blygsammare storlek. Blomsterplanteringarna följde den nya trenden att använda arter i kontrasterande form och färger, efter det utökade utbudet som skapats med teknisk utveckling (Henriksson, 2013, s. 221). Järnvägs-parker innehöll ofta exempelvis tapetgrupper som blommade vackert och hade intressanta bladverk (Gustavsson, 2005, s. 317). På ett äldre fotografi från början av 1900-talet syns en enkel tapetgrupp på Bantorget till vänster i bild, vilket indikerar att Bantorgets utformning hade inslag som var vanliga i just järnvägs-parker. Planteringen norr om fontänen kan ha innehållit en rosplantering, ett van-

ligt inslag i planteringar under 1800-talet (Nolin, 1999, s. 116). Små, möjligen uppstammade, prydnadsträd eller buskar skymtas i några fotografier, vilket förstärkte ett ordnat uttryck. De kontrastrika växterna tyder på att Bantorget inte bara var historiserande i sin karaktär, men också uttryckte utveckling och nya tider.

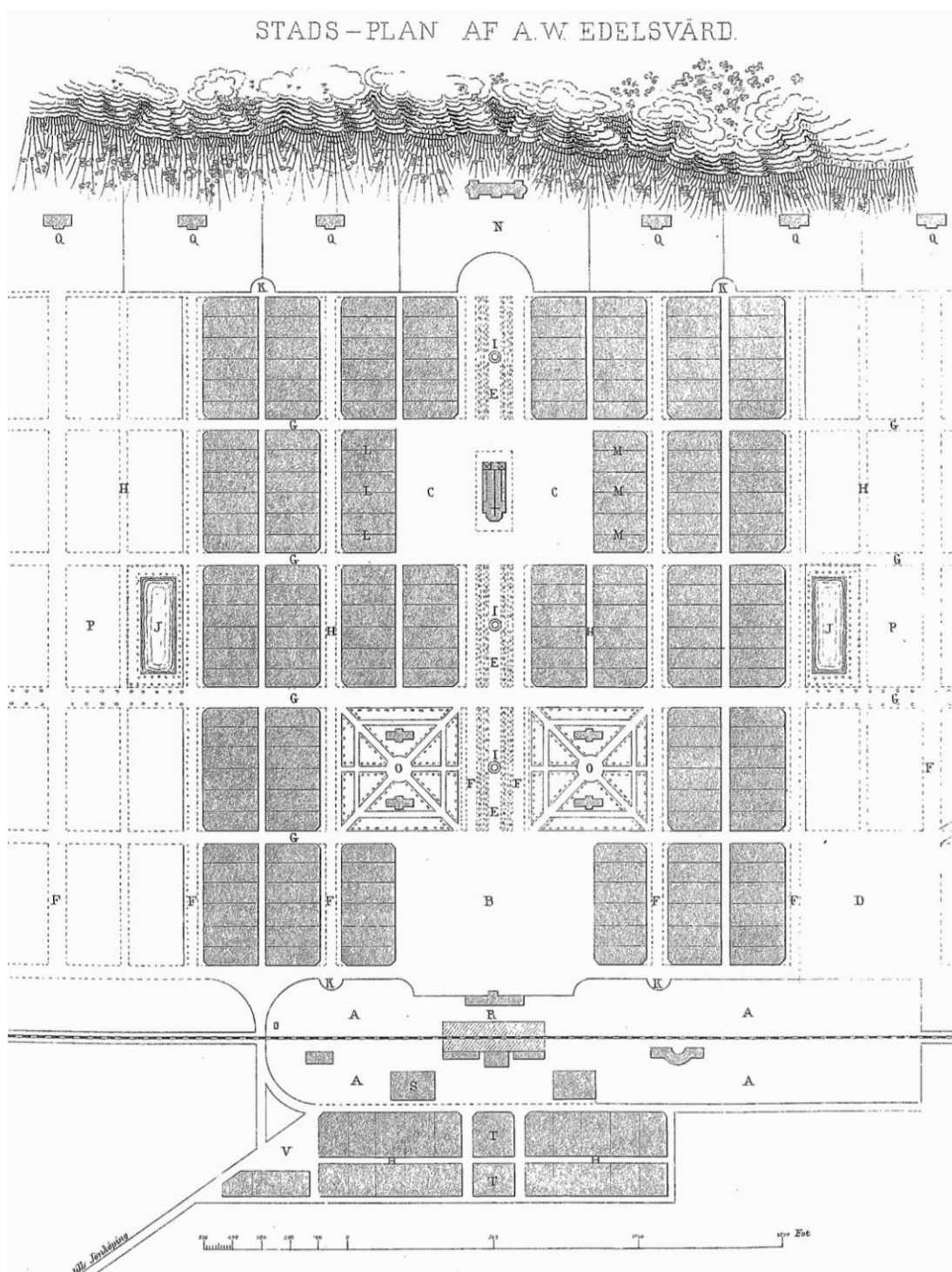
Lind, sannolikt parklind, *Tilia x europaea*, och hästkastanj, *Aesculus hippocastanum*, bildade gränser runt parken, vilket framgår av besök på platsen. Från äldre fotografier kan utläsas två träd med avvikande bladverk vid var sida om fontänen, möjligen ek, *Quercus*, som accentuerar byggnadens entré. Från fotografier kan också utläsas att hästkastanjerna och lindarna redan under 1900-talets två första decennier var 6-8 meter höga. Träden måste därför ha planterats tidigare än då Bantorget utformades för att representera Grand Hotel, kanske redan på 1850-talet, och bör inte räknas som ett nytilkommen element runt sekelskiftet 1900. Flera av buskarna som syns på fotografier från tidigt 1900-tal verkar ha försvunnit sedan dess. Ett undantag är ett flertal syrénbuskar som står i höjd med Grand Hotels båda hörn på framsidan av fasaden. De vedartade stammarna indikerar att de har vuxit på platsen länge, och skulle kunna vara kvarlevor från den drygt 100 år gamla utformningen. Buskarna kan dock ha satts senare, exempelvis i samband med ombyggnationen av Bantorget på 1930-talet. Det är inte möjligt att komma närmre en slutsats om vilka buskar och träd som var en del av den representativa utformningen. Däremot kan den generella slutsatsen dras att träden som växte på Bantorget var vanliga arter och inte nämnvärt uppseendeväckande eller exotiska. Till viss del var de desamma som i Lundagård, där det i omgångar planterades bland annat hästkastanj, lind och alm, *Ulmus glabra* (Törje, 1959, s. 74, 79). Som kontrast gav blomsterplanteringarna däremot ett spektakulärt, varierat uttryck. Det är möjligt att det blev blomsterplanteringarnas uppgift att uttrycka det exotiska, moderna sättet att anlägga parker på, istället för träden och buskarna. Bantorget var ju också en järnvägsplan, och i dessa var just blomsterplanteringar vanligt förekommande vilket ytterligare förklarar deras framträdande utseende (Klintborg Ahlklo, 1993, s. 44).

Edelsvärds idealplan

Adolf Edelsvärd, SJs chefsarkitekt, hade många idéer om hur de nya järnvägsmiljöerna skulle struktureras. År 1859 presenterade han en stadsplan i *Tidskrift för Byggnadskonst och Ingeniörvetenskap* som visade hur plats skulle göras för de nya järnvägsrelaterade strukturerna och hur de kunde införlivas i stadens stadsplanering (Grandien, 2000, s. 109-110). Edelsvärd föreslog en stadsplan som planerade för framtidens stadsutveckling och som följde ett bestämt system för såväl parker som bostäder och offentliga anläggningar, framför allt i mindre samhällen och snabbväxande järnvägsorter såsom Falköping-Ranten och Vårgårda (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 98-100). Helst skulle järnvägsstationen läggas i ortens utkant på obebyggt område (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 100). I samhällen som tillkom tack vare järnvägens dragning kunde stationshuset vara den första byggnaden som var offentlig, vilket var ett passande utgångsläge för att planera stadens utveckling efter Edelsvärds stadsplan (Linde Bjur, 2005, s. 76).

Strukturer som ansågs särskilt viktiga var, som tidigare nämnts, ett hotell i nära anslutning till stationen, liksom en park eller ett bangårdstorg framför stationshuset (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 100). Kyrkan var en central punkt i planen, liksom allékantade parker som strålade ut från kyrkans

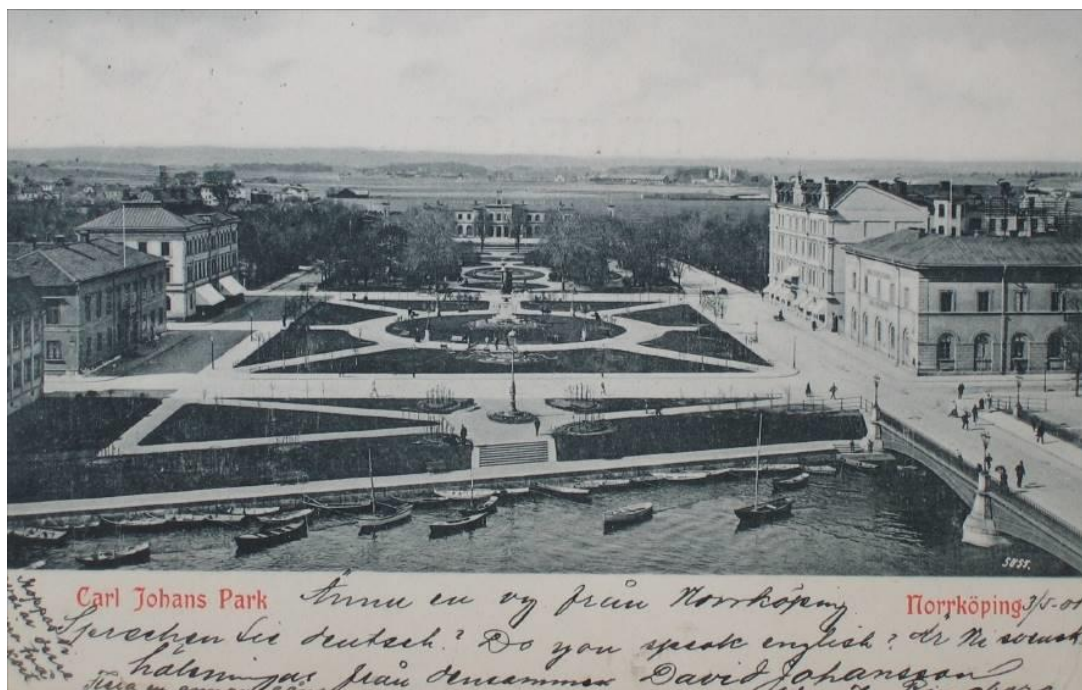
de öppna ytorna mellan huskropparna skapade siktlinjer, exempelvis från stationen till kyrkan och från parken till stationen.

Stads-Plan af A.W. Edelsvärd, ritad av A. Edelsvärd senast 1859. Ur tidskriften *Tidskrift för Byggnadskonst och Ingeniöretenskap* från 1859 som visar idealplanen med järnvägsstationen i nedre delen av bilden med torg och planteringar framför, samt kyrkan i en rak mittaxel framför stationshuset.

Edelsvärds idealplan visar några byggnader uppförda även bakom stationshuset. Där placerades järnvägens nyttobyggnader samt "mer eller mindre vildvuxna" kvarter för verkstäder och industri-arbetarbostäder (Paulsson, 1979, s. 417). Stationsområdet skulle således ha en tydlig fram- och baksida. Framsidan, eller "paradsidan", var vänd mot stadens centrum (Grandien, 2000, s. 110), medan baksidan var anspråkslös. I Lund står godsmagasinet än idag kvar i stationsområdet, som en kvarleva från tiden då den delen av staden var perifer och ansågs passande för nyttobyggnader. Idag, då staden har expanderat kraftigt sedan järnvägsmiljöns tillkomst, har godsmagasinet i högsta grad blivit en del av stationsområdets framsida.

Edelsvärds idéer fick genomslag i många orter, men sällan var det möjligt att anpassa sig helt efter idealplanen, eftersom det oftast fanns en befintlig stadsstruktur att ta hänsyn till då järnvägsstrukturen skulle passas in. En av de städer som delvis följde Edelsvärds plan var Norrköping. Järnvägs-parken Carl Johans park ritades framför stationshuset, uppfört 1865, liksom ett järnvägshotell nära intill (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 97). Idag räknas Carl Johans park som en av de mest välbevarade 1800-talsparkerna i Sverige (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 97). Andra städer där Edelsvärds stadsplansprincip inspirerade till att anlägga järnvägsark i anslutning till stationshuset är exempelvis vid Uppsalas och Örebro centralstation samt i stationssamhället Nässjö. Till skillnad från dessa städer där spår av Edelsvärds idealplan på olika sätt finns, har Lund få likheter med idealplanen. Några försvårande faktorer var t.ex. stambanans krökning som omöjliggjorde anläggningarna av direkt anslutande järnvägsark och järnvägsstation och Holmgrens mekaniska verkstad som låg framför järnvägsmiljön och försvårade en anpassning av den nya miljön till den redan befintliga stadsstrukturen.

Järnvägsmiljön i Norrköping med järnvägsarkn Karl Johans park och järnvägsstationen i bakgrunden, taget av A. Feller, senast 1901. Nr 29180. Tillgänglig: http://ba.e-pics.ethz.ch/lateloglein.jsp?records=ETHBIB.Bildarchiv:143726&pn=ba&r=1468689936230#1468689941589_1.

Jämförande analyser av Bantorget och järnvägsmiljön och Edelsvärds idealplan

Skillnader och likheter

Järnvägsmiljön i Lund skilde sig anmärkningsvärt från Edelsvärds idealplan från 1859. Planen var exempelvis mycket rätvinklig, vilket Lunds stadskärna långt ifrån var vid tiden då den nya strukturen skulle anpassas in i stadens gatusystem. Lund var ju en stad som utvecklats successivt sedan medeltiden, och hade därför oregelbundna gatu- och kvarterssystem (Paulsson, 1979, s. 109). Järnvägsstationen skulle enligt Edelsvärd ligga i en rak axel med kyrkan och ha en öppen plats framför sig, utmynnande i en långsträckt park och allé. I Lund saknar centralstationen både den öppna ytan och en park framför. Järnvägsstationen placerades inte heller i en rak axel mot domkyrkan, utan skiljs åt av flera slutna kvarter, bland annat av Holmgrens mekaniska verkstad. Däremot går att skönja ett enkelt rakt gångsystem från den tidigaste utformningen av Bantorget, lite liknande de diagonala gångarna i Norrköpings järnvägsarkitektur. Troligen lades inte ner stora medel på att utforma Bantorget enklare, jämfört med järnvägsarkitekturen i Norrköping som såg betydligt kostsammare ut. De diagonala gångarna på Bantorget var snarare främst funktionella för att skapa genvägar till angränsande gator.

Anpassningsförmåga till idealplanen

En annan anledning till att järnvägsarkitekturen i Lund blev så olik Edelsvärds idealplan är att järnvägsmiljöns centrum placerades i en del av staden som redan var bebyggd. Därmed var järnvägsanläggningarna i Lund tvungna att anpassas in i den befintliga stadsstrukturen, och inte tvärtom såsom förespråkades. Planen antog ju att järnvägsmiljön kunde expandera fritt från den valda placeringen av järnvägens station (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 100). Det märks här att idealplanen främst ritades för mindre utvecklade orter, där Edelsvärds idéer kunde forma stadsstrukturen lättare än i orter som hade funnits så länge att de redan hade hunnit struktureras, till exempel Lund (Linde Bjur & Engström, 2009, s. 98, 100). I Lund var ju möjligheterna att anpassa sig efter idealplanen rejält begränsade.

Lund C – en tidig järnvägsstruktur

Järnvägssträckan mellan Malmö och Lund öppnades tre år innan Edelsvärd lade fram idealplanen, alltså 1856 (Blomqvist, 1978, s. 344). Centralstationen invigdes 1859, samma år som idealplanen presenterades (Sanderberg, 1968, s. 13). Det kan delvis förklara varför spåren av Edelsvärds idéer är få i Lunds järnvägsarkitektur: idealplanen var troligen inte fullt utvecklad då placeringen av exempelvis centralstation, järnvägsarkitektur och järnvägsshotell skulle bestämmas. Att anlägga stationshuset i direkt anslutning till parken kan också ha varit mindre viktigt vid den här tiden. Järnvägsutvecklingen var ju i ett tidigt stadium och hade därigenom inte slagit igenom stort ännu.

Det är intressant att just Edelsvärd ritade till flyglarna i stationsbyggnaden i Lund i början av 1870-talet (Sanderberg, 1968, s. 14). Hade han synpunkter även på järnvägsmiljöns planteringar och vilken möjlighet hade han i så fall att påverka det? Det är svårt att svara på, eftersom endast en liten del av SJ:s källmaterial om planteringar finns kvar idag (Klintborg Ahlklo, 1993, s. 52). Det kan ändå konstateras att Lund var en unik järnvägsstad, både med tanke på den ovanligt starka kopplingen till bildning och stationsområdets säregna utformning som behövdes för att fylla både de representativa och funktionella behoven.

IV.

SKOLMILJÖN

Folkskolor, läroverk och skolträdgårdar

Under 1800-talet ökade läskunnigheten i Sverige, vilket gjorde att kunskap tillgängliggjordes för fler människor än tidigare (Stråth, 2012, s. 130). Bland annat kunde kunskapen lättare spridas genom större tidningsupplagor och expansion av bokhandlar och uppslagsverk (Stråth, 2012, s. 130). Också Sveriges skolsystem växte, bestående av folkskola, läroverk och universitet (Stråth, 2012, s. 225). Den primära skillnaden mellan folkskolan och läroverket var att folkskolan gav grundläggande kunskap, medan läroverket erbjöd högre studier som, till en början, skulle förbereda endast pojkar för statliga tjänster (Stråth, 2012, s. 225). Universitetsstudier var den förnämsta utbildningsgraden, liksom idag.

År 1842 bestämde riksdagen att alla medborgare skulle få bildning i folkskolan, fattiga som rika barn (NE, 2016c). Många var till en början skeptiska och närvaron var låg: ”år 1847 var inte ens hälften av de skolpliktiga barnen inskrivna i skolan” (NE, 2016c). Med tiden kom folkskolan att få bättre anseende och allt fler barn deltog i undervisningen under 1800-talets andra hälft (NE, 2016c).

Skillnaden i status mellan folkskolorna och läroverken visade sig i att folkskolans skolhus hade en enklare arkitektonisk utformning än läroverken, vilket tydligast märktes under 1800-talets första hälft, men även en bit in på dess andra hälft (Kristenson, 2005, s. 51). Däremot skulle både skolor och läroverk gärna ligga på en högre höjd än resten av den omgivande bebyggelsen (Kristenson, 2005, s. 61; Stråth, 2012, s. 230).

Idéer om skolors ideala utemiljöer utvecklades efter 1850-talet (Flinck, 1996, s. 158). Främst verkar idealen ha rört folkskolors skolgårdars och skolträdgårdars innehåll, få upplysningar ges om läroverk och flickskolor i dessa texter. Kristenson (2005, s. 292) beskriver dock läroverksträdgårdar med ett stort antal lignoser och örtartade växter. Det är dock oklart till vilken grad de liknade folkskolors utemiljöer. Skolträdgårdens innehåll utvecklades bland annat av pomologen och skribenten Olof Eneroth, som var inflytelserik inom trädgårdskulturen i Sverige under andra hälften av 1800-talet, inte minst som SJ:s trädgårdsdirektör, se s. 25. 1864 utgavs hans bok *Skolträdgårdar och seminariuträdgårdar*, som handlade om den optimalt utformade utemiljön för lärande. Seminarium syftar här på utbildning av lärare till folkskolan (NE, 2016d). Eneroth menade att skolträdgården skulle användas för att bedriva odling för att barnen skulle lära sig förstå växters växtprocess och hur en trädgårdsodling skulle skötas för att så mycket av resurserna som möjligt skulle kunna tas tillvara, men också vara en miljö där barnen kunde leka året om (Eneroth, 1864, s. 5, 10). Odling av blommor nämns som bidragande till att lära sig både tålmodighet och känsla för det vackra och prydliga (Flinck, 1996, s. 159). Trädgårdsodling i folkskolan var både ett sätt att utbilda den enskilda individen och att i stort också stärka och förbättra hela samhället: Åkerblom (2003, s. 24) nämner ”beho-

vet av folkbildning i husbehovsodling tillsammans med liberalismens och socialdemokratins strävanden mot välfärdssamhället.”

En annan inflytelserik person som påverkade skolträdgårdars innehåll i Skåne var Bengt Kjellsson, Malmöhus läns länsträdgårdsmästare, som tidigare nämnts. Exempel på en av hans utformade skolträdgårdar var den vid Trolleholms slott. Ritningen innehöll de viktigaste elementen som en sådan här miljö skulle innehålla: en gedigen köksträdgård, fruktträsodling, hallon- och krusbärsbuskland samt en parkdel med lummig karaktär, slingrande gångar och inbäddade lusthus (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 131).

Skolträdgårdarna behöll sin karaktär in på 1900-talet även om vissa förändringar skedde. Under de första decennierna på 1900-talet ökade till exempel betydelsen av att skolmiljön innehöll element som kunde ”väcka barnens kärlek till natur och fosterlandet” (Åkerblom, 2003, s. 24). *Normalritningar för folkskolor* från 1920 visar ändå att innehållet är ungefär detsamma som förespråkades under andra hälften av 1800-talet: både odling och lummiga parkmiljöer förordades varmt (Kristenson, 2005, s. 286, 289).

Dövstumskolan

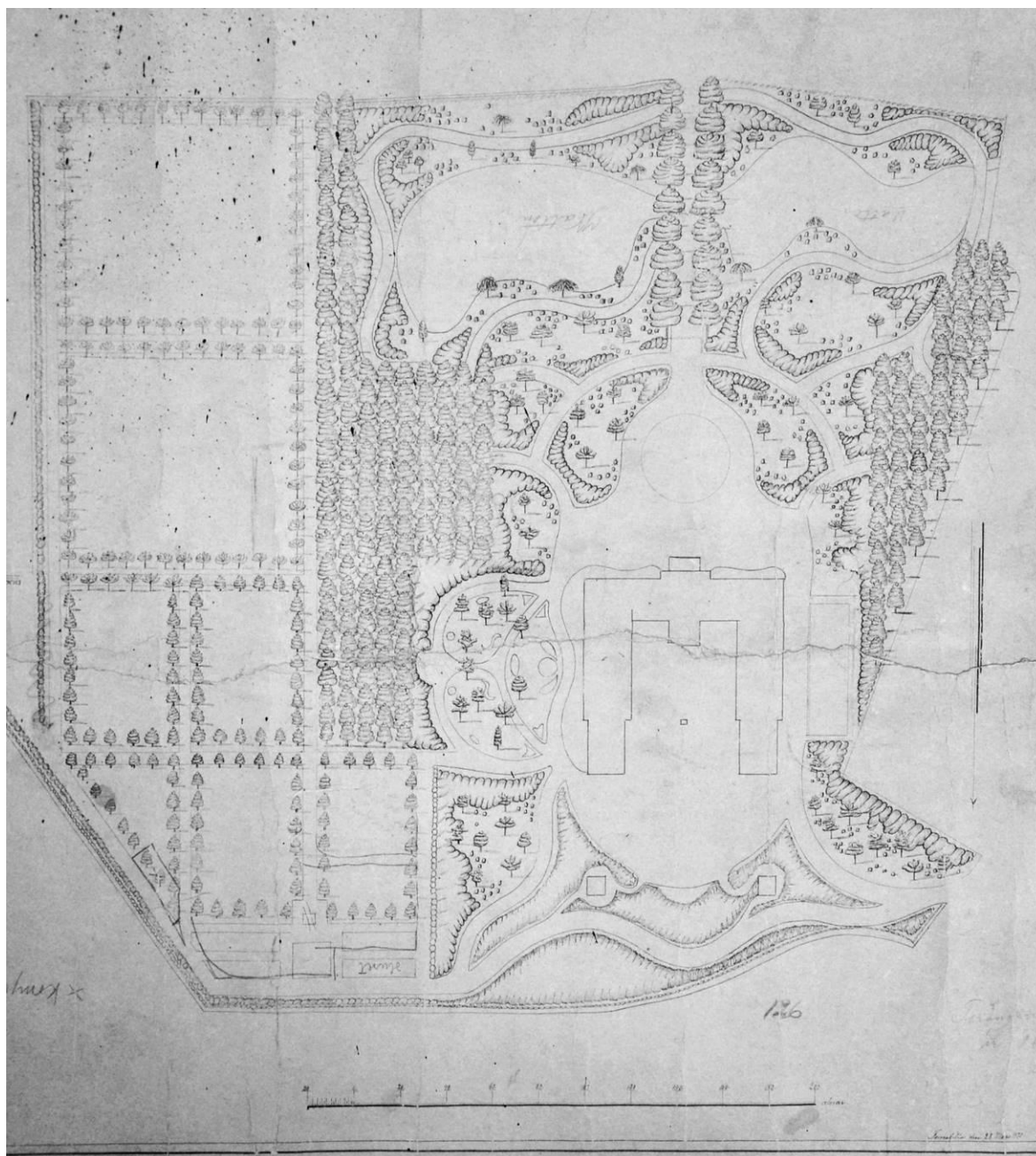
Bakgrund

Bar som var, vad som då kallades, dövstumma, det vill säga som antingen inte hörde alls eller hade allvarliga hörselnedsättningar, hade under 1800-talet inte samma möjlighet att gå i folkskola som andra barn, utan familjerna fick själva betala skolgången och barnen bodde på internatskola (Kristenson, 2005, s. 171). De inkluderades i den allmänna folkskolestadgan först 1889, vilket betydde att skolgången för dem var frivillig fram till dess. Malmö och Kristianstads läns landsting beslutade under 1860-talet att en skola för döva och stumma barn från Skåne skulle anläggas i Lund, som fick namnet *Skånes Anstalt för Döfstumma i Lund* (Örlegård, 1997, s. 17-18, 87). Se s. 13 för bild på skolans placering i utkanten av staden. Den drevs av både privata och offentliga medel, men landstinget stod för nästan tre gånger så stort stöd till skolan som inkomsterna från elevavgifterna gav (Örlegård, 1997, s. 19). Fram till att skolan bytte namn till Östervångskolan 1965 benämndes den på flera sätt, bland annat Dövstumskolan.

Dövstumskolan i Lund ritades av J.E.A. Nielsen och stod färdigt utanför Dalbyvägen 1871 i skånskt gult tegel i historiserande stil. Det är ett tidigt exempel på en internatskola för döva barn (Kristenson, 2005, s. 176). Undervisningen bedrevs för både pojkar och flickor i olika åldrar: de 32 eleverna som skrevs in år 1871 var mellan 9 och 17 år (Örlegård, 1997, s. 79).

Skolgården började anläggas samma år som byggnaden stod klar, år 1871, med hagtornshäckar som tomtavdelare och andra träd och buskar ”för en betydande summa” (Örlegård, 1997, s. 18). Dammen i parken hade anlagts redan innan tomten blev en skolanläggning, då området var en lertäkt (Lunds kommun, 2013e). Uppgifter saknas om hur resten av utformningen såg ut i startskedet. En

planritning av 1873 av C. M. Petersson uppvisar en lummig park med en damm, slingrande gångsystem, trädbestånd och solitärer. Det är dock inte klarlagt om planritningen var en omreglering av en liknande utformning eller om det var ett nytt förslag som realiserades. På en stadskarta från 1878 uppvisar skolgården ett formspråk som liknar planritningen från 1873, vilket indikerar att parkmiljön med de slingrande gångsystemen och buskbestånden anlades tidigast 1871 och senast 1878.

Planritning av C. M. Petersson, 1873, över Dövstumskolans utemiljö med slingrande gångar, stor mängd växter och geometriskt uppbyggda odlingsytor. Observera norrpilens riktning, till höger på bilden. Lunds landsarkiv, Arkivcentrum Syd.

Den parkliknande estetiken skulle kunna jämföras med Manillaskolan, som var den äldsta och största skolan för döva barn, anlagd 1864 på Djurgården i Stockholm (Kristenson, 2005, s. 176). Den hade liksom Dövstumskolan i Lund generösa ytor, där byggnaden ser ut att ha släppts ner i en lummig park. Placerad på en höjd hade skolan dessutom full utblick över Saltsjön och dess omkringliggande landskap (Kristenson, 2005, s. 176). Förutom att Manillaskolans lummiga omgivning var förebild för skolor för döva barn är idealet för utemiljöns närmre innehåll oklar (Kristenson, 2005, s. 176).

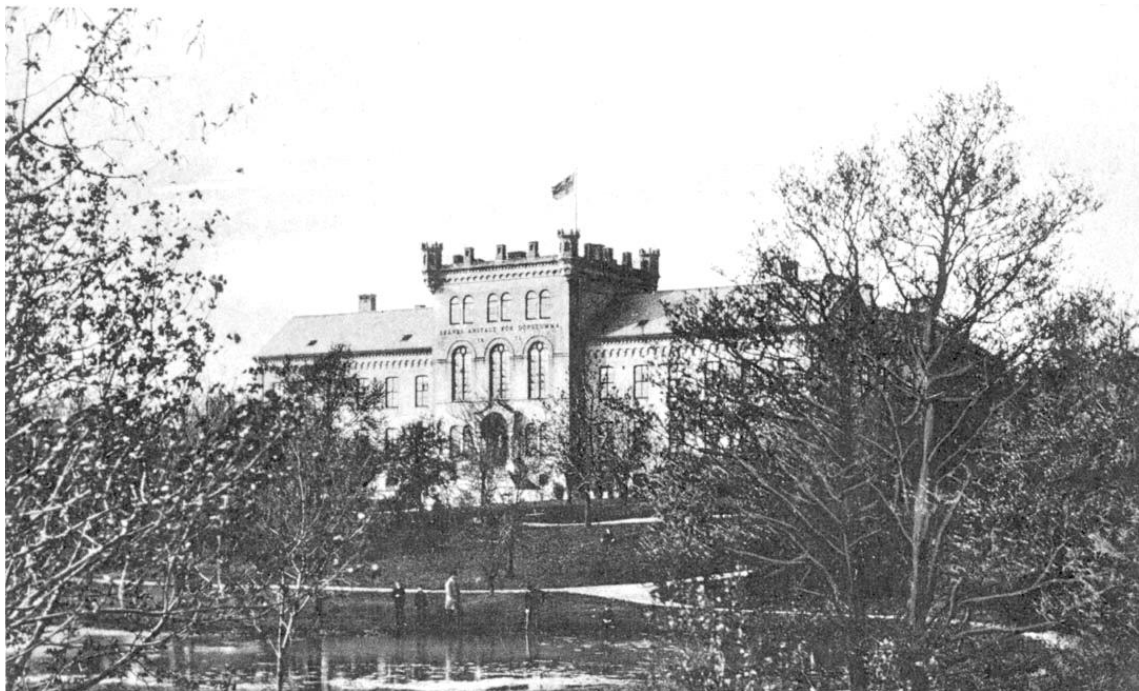

Manillaskolan i Stockholm med en lummig parkkaraktär, anlagd på en höjd. Fotografi taget mellan 1864 och 1908 av Johannes Jaeger.

Anläggningen vid Dövstumskolan verkar ha använts flitigt av eleverna. Gamla elever berättar att dammarna under 1910-talet användes under de olika årstiderna för lekar, och backarna lektes i när snön låg på backen (Örlegård, 1997, s. 41-42). Eleverna skulle i alla väder vistas utomhus (Örlegård, 1997, s. 42).

Skolan hade gott om odlingar. Längs utemiljöns östra del anlades odlingar som inramades av fruktträd i rektangulära ytor, enligt planritningen *Fruktråden i Dövstumskolans trädgård* med okänd upphovsman och årtal, som finns på Lunds landsarkiv. Edvard Wilhelm Berlings skrift från 1879 (s. 126) beskriver också Dövstumskolan som "omgifwen af en parkanläggning med tillstötande köks-trädgård", vilket indikerar att även en köks-trädgård ska ha placerats i miljön, på okänd plats. I köks-trädgården odlades till hushållet åtminstone grönsaker och rotfrukter (Örlegård, 1997, s. 18). År 1897 tillkom också en 500 m² stor odlingsdel som innehöll bland annat blåbär och lingon, för att förbättra barnens kunskaper om skogsväxter (Örlegård, 1997, s. 89). En ligusterhäck ska ha omgärdat samma odling (Örlegård, 1997, s. 89).

På en planritning över skolgården från 1924 ritad av trädgårdsmästaren Oscar Ahlström syns en ny tennisplan inritad på den östra sidan där odlingarna fanns, vilket tyder på att odlingarna då började minska i storlek. Idag står ett flertal fruktträd med åldrat utseende i skolgårdens sydöstra hörn som spår från fruktodlingen, men förutom det finns inga andra delar av odlingarna kvar. En del av den östra sidan upptas fortfarande av en tennisbana, samt en fotbollsplan. Det framgår av besök på platsen att flertalet av de slingrande gångsystemen är idag igenlagda med gräs och en lekplats vid byggnadens baksida har satts upp. Den lummiga parkkaraktären är dock fortfarande framträdande. Sedan skolans elever flyttade till nya lokaler vid årsskiftet 2015/2016 planerar Lunds kommun i skrivande stund att bygga om och till Dövstumskolans lokaler för att rymma *International School of Lund* (Sjögren, 2016).

Dövstumskolan från östra delen av dammen med den lummiga parkmiljön i förgrunden, taget senast 1901 av okänd fotograf. Kulturen i Lund.

Analys

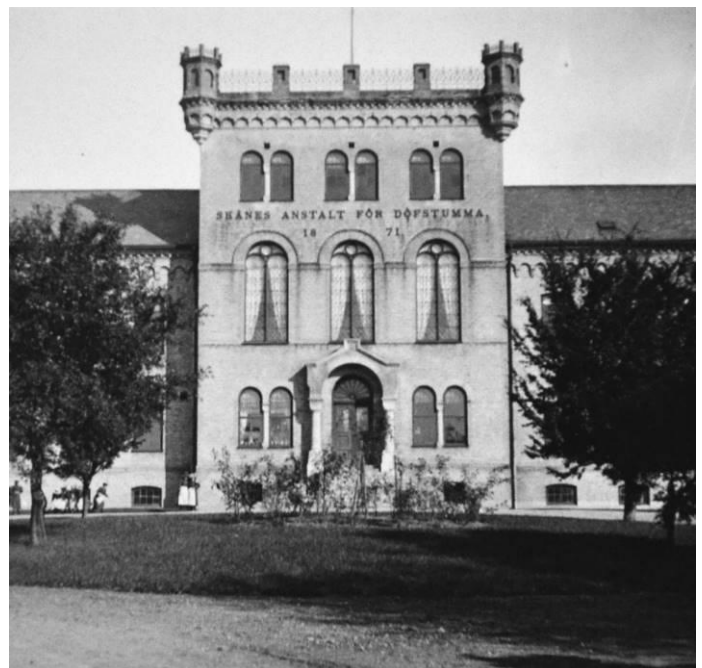
Helhet

Dövstumskolan låg på en höjd, omgiven av en stor anläggning med parkkaraktär. Uttrycket har sannolikt varit sig likt sedan 1800-talets slut, eftersom miljön än idag upplevs som ett lummigt parkrum. En förändring är ju att parken har fått ett alltmer moget utseende med åren eftersom växterna har åldrats. Den mjuka karaktären kan bero på den stora andelen gräs och växter som har formats till ett naturligt landskap, som ser ut att ha vuxit fram utan mänsklig påverkan. Parkmiljön innehöll från början bland annat en oregelbundet formad damm och en stor samling träd av olika arter utplacerade i ett kuperat landskap, medan skolhuset byggdes i gult tegel med rödmålade spröjsar,

balustrader, hörntorn och fasaddetaljer som leder fantasin till borgarkitektur, kanske även med medeltida drag (Kristenson, 2005, s. 176). Byggnadens uttryck kan ha sin grund i den samtida trenden där dövskolors byggnadsstilar inte sällan inspirerades av just borgar (Kristenson, 2005, s. 171). Mittpartiet liknar tillbyggnaderna till Katedralskolan i Lund som ritades av Helgo Zettervall under 1860-talet, och det skånska teglet användes även där (Kristenson, 2005, s. 99-100). Kanske Zettervalls tillbyggnader inspirerade arkitekten Nielsen att ge Dövstumskolan en liknande karaktär. Dövstumskolans arkitektur kan även kännas igen i vanliga bostadshus byggda ungefär från samma tid i Lund: det karaktäristiska skånska gula teglet med röda spröjsar har klara likheter med villor längs med Arkivgatan, söder om Dövstumskolan. Kanske det gula teglet valdes som ett billigare alternativ till det röda, eller så valdes färgen för att likna exempelvis Zettervalls tillbyggnader till Katedralskolan.

Katedralskolans tillbyggnad ritad av Helgo Zettervall med likheter med Dövstumskolans karaktär, b.l.a. dess balustrader, hörntorn och tegeldetaljer under taket, taget av M. Helmersson, 2016.

Dövstumskolans historiserande mittenparti med balustrad och hörntorn med rosplantering framför huvudentrén, taget av W. von Gegerfelt mellan 1871 och 1906, då A G Flodin var rektor (Örlegård, 1997, s. 99). C 934, Kulturen i Lund.

Vissa formella element fanns i parken: en cirkelformad rundel framför huvudentrén, en rak gång och allé som ledde från Dalbyvägen till huvudentrén och den rektangulära indelningen av fruktträdgården. Både rundeln vid byggnadens centrum och den allékantade gången finns kvar idag. Det fanns också geometriskt mjuka, mindre gångar i parken som var sammankopplade till skolhuset, vilket skilde utformningen nära byggnaden och dess periferi. Förutom dessa geometrier dominerades parkmiljön av en naturlig karaktär, med utgångspunkt från besök på platsen och äldre fotografier. Det är troligt att formgivaren använde sig av symmetri för att delvis koppla parken till skolhuset och skapa en enhetlig karaktär. En försvårande faktor för att skapa en helhet är dock att skolgården var, och är fortfarande, så stor, ca 45 000 m², utifrån gränserna på stadskartan från 1878. I den mycket stora anläggningen försvagas kontakten till byggnaden ju längre bort man befinner sig

från den. Byggnaden är inte heller alltid synlig från alla håll i parken, och få siktlinjer öppnar upp mot skolhuset.

De geometriska formerna bidrog till en formellare karaktär, vilket sannolikt användes för att utstråla pondus. Kanske det mest ståtliga elementet ändå utgörs av byggnadens höga placering, som sannolikt var ett distinkt element i den dåtida stadsbilden. Den höga placeringen kan troligen kopplas till mönsterplanen för folkskolors placering från 1865, som Kristenson (2005, s. 61) nämner. En annan bidragande faktor kan ha varit att man ville visa upp stadens nya institutionsbyggnad, som speglade en progressiv och modern hållning till undervisning och lärande. Dövstumskolan kunde knappast ha fått bättre förutsättningar genom att byggnaden i sig själv var hög, ca 15 meter, miljön låg i utkanten av staden och skymdes inte heller av annan bebyggelse. I och med att byggnaden låg på en höjd skapades en vacker vy för besökaren från den raka gången kantad av lindar upp till skolhuset med parkmiljön i förgrunden. Även det var ett sätt att förstärka byggnadens, och institutionens, status.

Dövstumskolans uppvuxna lummiga parkkaraktär tagen från östra sidan av dammen upp mot skolhuset, taget av M. Helmersson, 2016.

Formspråk

Dövstumskolans anläggning kan jämföras med den engelska parken, vars karaktär utvecklades i Sverige under den senare delen av 1700-talet in på 1800-talet (Olausson, 1993, s. 177, 191). Trenden som spreds från England förespråkade generöst rymliga parker som helst skulle vara kopior av den vilda, orörda naturen, med ängar, kullar, sjöar och stora träd (Hobhouse, 2004, s. 218). Dövskolans park var på flera sätt naturlig och hade likheter med den engelska parkens karaktär. Nolin (1999, s.

88) menar dock att platser anlagda under 1800-talet som skulle *likna* den engelska parken egentligen inte var särskilt lika de ursprungliga, ”riktiga” engelska parkerna som hade anlagts tidigare, eftersom de oftast blandade in formella inslag (Nolin, 1999, s. 88). Det stämmer även in på Dövsstumskolans parkmiljö som ju både var naturlig med böljande terräng, vatteninslag och oregelbundet planterade solitärer, men där samtidigt till exempel gångarna och vissa av buskbestånden hade anlagts i symmetriska mönster.

År 1874 kom den nya byggnadsstadgan som förordade rymliga, ljusa, omväxlande utemiljöer i svenska städer (Nolin, 1999, s. 65). Dövsstumskolans anläggning innehöll flera delar som följde stadsstadgan, trots att anläggningen uppfördes redan 1871. Det kan förklaras med att när stadgan tillkom hade redan många parkmiljöer hunnit anläggas som byggde på dessa nämnda egenskaper (Nolin, 1999, s. 65). På 1860-talet började Jean-Charles-Adolphe Alphands omfattande parkprojekt i Paris ta form samt Albert Lindhagens nya stadsplan för Stockholm, den så kallade Lindhagenplanen (Nolin, 1999, s. 61). Dövsstumskolan var ju inte till för allmänheten, vilket gör det intressant att parken ändå innehöll många av kvaliteterna som städernas parkrum helst skulle innehålla. Kanske ansåg formgivaren att platsen skulle utformas efter den nya stadsstadgans modell för att barnen skulle få leka i en så hälsosam utemiljö som möjligt. Sannolikt anpassades omgivningarna med hänsyn till att de tillhörde en internatskola där barnen spenderade mer tid än på en vanlig skola: det ansågs lämpligt att parkmiljön var rymlig och naturlig för att barnen skulle ha mycket yta att leka på och kunna hitta egna vrår, både under och utanför skoltid. Kanske berodde också det stora antalet växtarter på att barnen skulle lära sig urskilja olika arter.

Ett framträdande inslag på Dövsstumskolans skolgård var höjdskillnaderna som skapade olikformade skålningar. Dessa är inritade på stadskartan från 1878 och finns kvar även idag. Den norra sidan av skolgården var relativt plan, men den södra sidan var desto mer modulerad. Troligen var marken redan innan tomten anlades av skolan sluttande eller på annat sätt ojämn, eftersom hela stadsdelen norr om Dalbyvägen sluttar söderut. Antingen anlades nya höjdskillnader utefter hur formgivaren ville ha det, eller så lät man de redan befintliga höjdskillnaderna bestå när skolgården skulle anläggas. Det är svårt att avgöra om formerna ser ut som de gör av en slump eller om de frammodulerades avsiktligt.

Skoltomten hade tre ingångar; en sydlig, östlig och västlig. Uppgifter om avgränsningar har inte påträffats, förutom att hagtornshäckar sattes i tomtkanterna (Örlegård, 1997, s. 18). Tomten kantas idag av många träd som ser ut att ha växt på platsen åtminstone sedan senare hälften av 1800-talet. Det föranleder slutsatsen att det förutom hagtorn planterades trädrader runt skolan. Troligen hade häckarna både funktionen att förhindra att de mindre eleverna skulle tappa bort sig utanför skolan och att samtidigt göra det svårare för obehöriga att ta sig in i området.

Material

Som tidigare nämnt innehöll Dövsstumskolans anläggning ett stort antal växtarter, främst lignoser. Merparten av träden som växer där idag ser ut att vara gamla nog för att ha kunnat planteras i samband med anläggningen av skolgården på 1870-talet. Vissa individer kan antas ha växt på platsen redan innan skolgården anlades, eftersom somliga har stammar som är mycket kraftiga, vissa mäter

4-5 meter i omkrets. Växtlistor har inte påträffats, vilket gör att sammansättningen av örtartade växter och i viss mån buskar, inte har varit möjligt att analysera. Ett äldre fotografi taget mellan 1871 och 1906 visar dock en enkel rosplantering framför byggnadens mitt. Som tidigare nämnt var rosor vanligt förekommande växtmaterial på 1800-talet, och fungerade bra som ett utmärkande inslag i parkmiljön nära byggnaden (Nolin, 1999, s. 116).

Nära skolbyggnadens västra flygel växer idag bland annat ek, troligen skogsek, *Quercus robur*, hästkastanj, *Aesculus hippocastanum*, balsampoppel, *Populus balsamifera*, bok, *Fagus sylvatica*, lönn, *Acer platanoides*, lind, *Tilia*, och rönn, *Sorbus aucuparia*. På skolbyggnadens framsida står bland annat ek, poppel, hästkastanj, bok, lind, syrén, *Syringa vulgaris*, körsbär, *Prunus* och brokbladig tysklönn, *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'. Den sistnämnda kan med sitt avvikande bladverk ofta hittas i äldre parkmiljöer i Sverige (Sjöman & Slagstedt, 2015, s. 59), vilket tyder på att den sattes vid den ursprungliga anläggningen av parken. Runt dammarna växer hästkastanj, lönn, klibbal, *Alnus glutinosa*, pil, *Salix*, parkrhododendron, *Rhododendron*. Vid den östra sidan växer poppel, bok, ek, hästkastanj, körsbär, hagtorn, *Crataegus monogyna*, tuja, *Thuja* och blodbok, *Fagus sylvatica* 'Atropunicea'. På norra sidan finns pil, ek, lönn, hästkastanj, körsbär, parkrhododendron, syren, lind, bok, fläder, *Sambucus nigra*, idegran, *Taxus* och tall, *Pinus*. Längs med Dalbyvägen växer idag björk, *Betula*, och hästkastanj i varierande åldrar. Det är osäkert om det sattes en trädrad med blandade arter vid planteringen av skolgården eller om de har tillkommit senare. Allén som leder upp till byggnaden från Dalbyvägen var lind, troligen parklind, *Tilia x europaea*, där merparten av individerna ser ut att ha planterats då skolgården anlades utifrån deras mogna utseende idag.

En stor del av lignoserna som har påträffats vid besök på platsen är inhemska arter såsom lönn, lind och al. Inblandningen av arter med mer exotiskt uttryck, såsom brokbladig tysklönn, blodbok och parkrhododendron, gav parkmiljön en lekfull karaktär. Arterna var både lövfällande trädarter och barrträd, liksom städsegröna och lövfällande buskar. Odlingarna som inramades av en stor mängd olika fruktträd, som visas på planritningen över *Fruktträden i Dövstumskolans trädgård*, kan ha innehållit olika typer av växter utifrån Eneroths lära om skolträdgårdars odlingar. Den olikartade sammansättningen tyder på att någon med stor kunskap och intresse har valt växtmaterialet på platsen, till exempel den dåvarande stadsträdgårdsmästaren. Användandet av en stor blandning växtmaterial går helt i linje med dåtidens utveckling inom landskapsarkitektur, vilket visar att denna parkmiljö låg helt rätt i tiden.

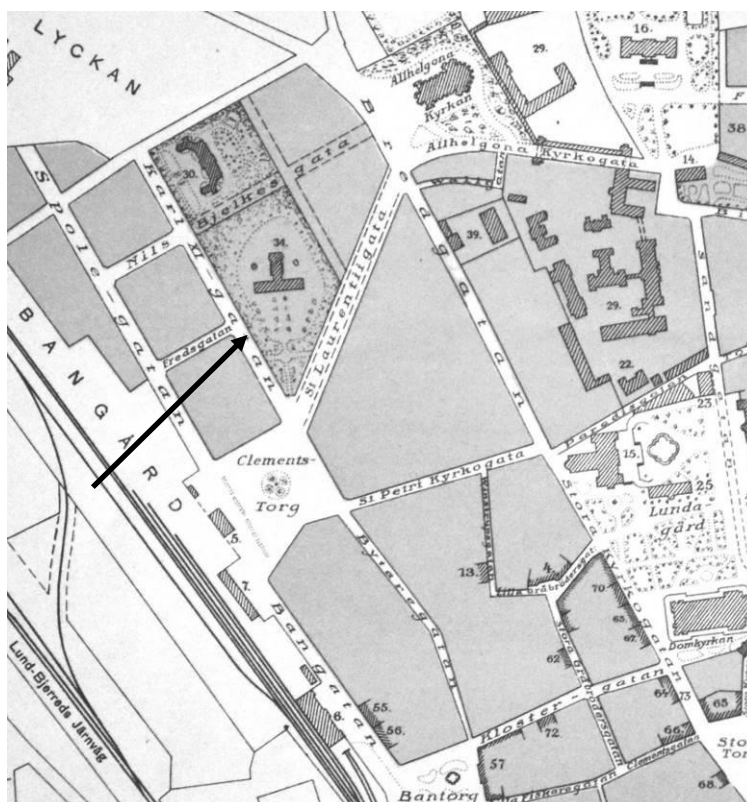
En offentlig park skulle enligt Daniel Müller: ”erbjuda de promenerande såväl skuggiga alléer där man kunde se och synas som slingrande gångvägar och lövsalar där den som så önskade kunde söka ensamhet och lugn” (Nolin, 1999, s. 104). Den här strävan, som beskriver en av trenderna under 1800-talet, förklarar både planteringen av den lummiga lindallén och träd och buskar med olika lövverk som kunde avnjutas från de mindre gångarna, även om Dövstumskolan inte var en offentlig park.

Lindebergska skolan

Bakgrund

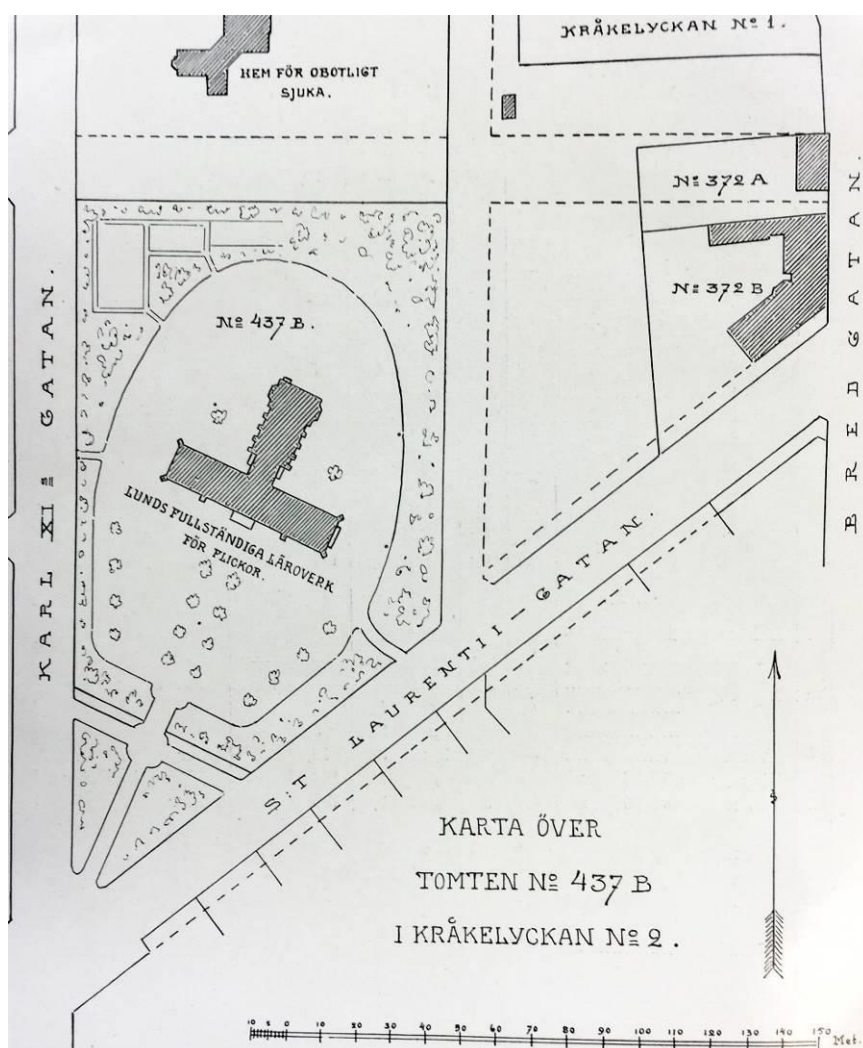
Från och med 1830-talet började vid sidan av de offentliga läroverken för pojkar även upprättas läroverk för flickor för att matcha de växande behoven av arbetskraft inom industrin, med en blandning av privat och statliga stöd (Stråth, 2012, s. 231). Läroverkens utbildningsinnehåll skilde sig stort mellan dem för flickor och pojkar. Läroverk för flickor hade större fokus på språk och praktisk undervisning, medan läroverk för pojkar hade övervägande teoretisk undervisning (Stråth, 2012, s. 232). Läroverk för både flickor och pojkar kom inte förrän under 1920-talet (Stråth, 2012, s. 231-232).

År 1880 grundade Läroverksföreningen *Lunds fullständiga läroverk för flickor* och hade då sina lokaler på Mårtenstorget (Blomqvist, 1978, s. 406). Läroverket växte och behövde med tiden flytta, vilket ledde till att en helt ny byggnad och utemiljö invigdes 1916 vid S:t Laurentiigatan och Karl XI gatan (Blomqvist, 1978, s. 407). Äldre fotografier från år 1916 och 1922 visar elever som ser ut att vara i ca 15-årsåldern, vilket indikerar elevernas ungefärliga ålder. I dagligt tal kallades läroverket för Lindebergska skolan, efter den dåvarande föreståndarinnan Elisabeth Lindeberg (Blomqvist, 1978, s. 407). Läroverket lades ner 1933, men inuti byggnaden bedrivs fortfarande skolverksamhet: idag ligger Lars-Erik Larsson-gymnasiet och Kulturskolan där (Ryding, 1991, s. 37; Kulturportal Lund, 2016).

Karta över staden Lund med närmst omgivande jordar, av okänd upphovsman, 1917. Visar Lindebergska skolans läge nordost om Clemenstorget. Lunds universitetsbibliotek, kartsamlingen.

Lindebergska skolans parkmiljö ritades 1915 av stadsträdgårdsmästaren Johannes Ekberg (Fästskrift, 1916, s. 13). Ekberg ritade bland annat delar av Stadsparken, som anlades mellan 1907 och 1911, och de första koloniområdena i Lund, bland annat S:t Månslyckan som anlades 1907 (Lunds kommun, 2014; Lunds kommun, 2012). Fotografier från invigningen av läroverket år 1916 visar att åtminstone den del av parken som vette mot huvudentrén redan då var anlagd. På Lunds stadskarta från 1917 ser skolbyggnaden ut att omgärdas av en färdigställd anläggning. Den bestod bland annat av en grusplan och gräsytor längs kanterna med planterade buskar och träd, inhägnat av ett staket i järntrådsnät (Fästskrift, 1916, s. 20). Mittgångens början som ledde från Clemenstorget fram till skolbyggnaden började med en gång kantad av buskage som ledde fram till en liten korsning och en flerdelad grind; innanför grindarna ledde en trädallé av glanslind, *Tilia x euchlora*, fram till byggnaden. En flaggstång stod centralt placerad framför byggnadens huvudentré (Fästskrift, 1916, s. 20).

Situationsplan som visar Lindebergska skolans grunddrag, ritad av okänd upphovsman. Ur *Fästskrift*, 1916.

Exempel på en utemiljö vid ett samtida läroverk för flickor var Kalmars flickläroverk, som stod färdigt 1907 (Kristenson, 2005, s. 153). Parken skulle både vara vacker, vilket troligen delvis uppfylldes genom en omfattande inhemsk och exotisk växtsamling, och funktionell, vilket de väl tilltagna ytorna för aktiviteter indikerar, med plats att leka och utöva bollsporter (Kristenson, 2005, s. 151). Likheten med Lindebergsskolan är kanske främst dess större hårdgjorda yta runt skolbyggnaden som lämpade sig väl för aktiviteter som gynnades av ett jämnt underlag.

Lindebergsskolan byggdes ritades av arkitektfirman Hagström och Ekman och tog form 1914-1916 (Fästskrift, 1916, s. 13, 16). Den ger ett massivt intryck med en genomgående röd tegelfasad och ett flertal bågformade, småpröjsade fönster (Ryding, 1991, s. 37). Skolbyggnadens karaktär påminner om nationalrealism, den arkitektoniska trend som kunde märkas runt sekelskiftet 1900 och några decennier framåt (Eriksson, 1990, s. 310-311). Byggnadens fasad har genomgått få förändringar genom åren. Parkens utseende har däremot förändrats mycket sedan dess invigning för 100 år sedan. Baksidan av skolbyggnaden, ca 3 700 m², har sedan dess styckats av till en förskola, vilket var platsen för där skolgårdens odlingar tros ha funnits en gång. En större del av grusplanen är igenlagd med gräs, och parkeringar har uppkommit längs med tomtens västra sida. Däremot finns grinden till skolgården kvar samt många av träderna, bland annat den iögonfallande glanslindalén.

Lindebergsskolan med grind som delar av skolgårdens framsida, taget av okänd fotograf, 1916. Glanslindallén satt innanför grinden är knappt synbar, ur *Fästskrift*, 1916.

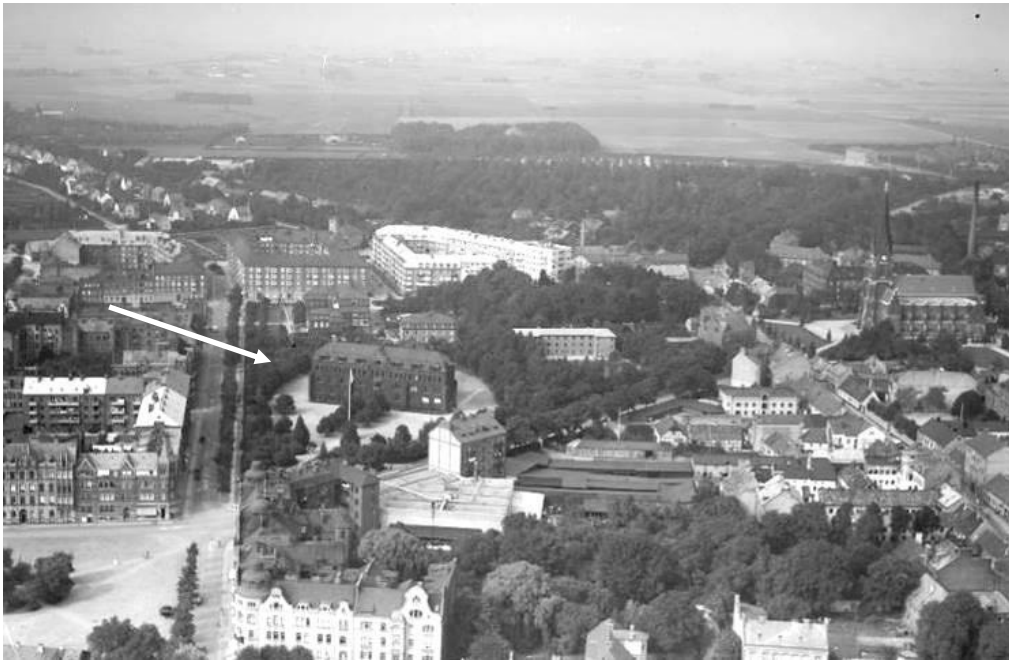
Analys

Helhet

Lindebergska skolan är centralt belägen mellan S:t Laurentiigatan och Karl XI gatan, nära järnvägsstationen och Lunds stadskärna. Skolgården och skolhuset låg på ungefär samma höjd, men dess kilform pekade mot Clemenstorget, på grund av att tomten var kilformad åt torgets håll. En rak mittgång gick från skolhusets huvudentré till kilens mitt, vilket förstärkte kopplingen mellan skolan och torget. Enligt planritningen från 1916 innehöll skolgården enkla linjer, vars huvuddrag var en runt formad grusplan runt skolhuset och buskage och gräs längs tomtens sidor.

Den nationalrealistiska karaktär Lindebergska skolan uppfördes i liknar flera andra byggnader som byggdes i Lund under tidigt 1900-tal. De bågformade, spröjsade fönstren och den massiva huskroppen i tegel känns bland annat igen i Saluhallen i Lund, som uppfördes år 1909 och ritades av Salomon Bernhard Sörensen, samma arkitekt som ritade fysiologiska och anatomiska institutionen (Persson och Heijkenskjöld, 1983, s. 80) och Elverket som uppfördes 1907, och nämns på s. 62. Lindebergska skolan är den enda i studien som genomgående har nationalrealistisk karaktär. Inspirationen kom från till exempel gammalnordiska referenser eller renässansarkitektur men även regionens specifika formspråk, och lokalproducerat och klimatanpassat material användes gärna (Linn, 2001, s. 61-62). Tegel och stenmaterial från olika svenska berg var ofta förekommande i fasaderna, vilket är framträdande även i Lindebergska skolans bruna tegelfasad (Eriksson, 1990, s. 298-300). Arkitekturen var nationellt vurmande och tillbakablickande, men uppvisade också en strävan efter att spegla nuet, det moderna, där äldre hantverk och samtida industri kunde skapa nya kombinationer (Svedberg, 1988, s. 160). Däri låg realismen. Eriksson (1990, s. 294) nämner enklare former och linjer som några av de nya influenserna i arkitekturen. Enkelheten i linjer återfinns i skolbyggnadens genomgående tegelfasad. Subtila mönsterläggningar i samma tegel som resten av fasaden samt utsmyckningar i form av fyra kvinnostatyer och ett burspråk ovanför huvudentrén skapade variationer i fasaden. Det är möjligt att stadsträdgårdsmästaren Johannes Ekberg kan ha inspirerats av den nationalrealistiska andan som förespråkade enkla linjer och former då han utformade skolgården. Det är även möjligt att Ekberg och arkitekterna Hagström och Ekman samarbetade för att arbeta fram ett enhetligt uttryck, med tanke på att hela anläggningen stod färdig samtidigt. Det låg ju i tiden att en byggnad tillsammans med sin omgivning skulle vara en enhet (Nolin, 2000b, s. 147).

Tomten låg i en sluttande del av staden, vilket gjorde att Lindebergska skolan hade ett nedsänkt läge jämfört med exempelvis bebyggelsen som låg norrut, däribland Allhelgonakyrkan. Trots det, ser institutionsmiljön ut att ha dominerat sin omgivning. Den höga byggnaden på 15-20 meter kombinerat med dess kraftiga tegelkropp var två faktorer som gav en dominant, imponerande karaktär. I relation till omkringliggande byggnader, som var 3-4 våningar höga baserat på husen som stod där i mitten av 1910-talet, var dock inte skolhuset väldigt mycket högre. Däremot gjorde den snedställda placeringen i relation till den hårdgjorda ytan runtom att institutionen framhävdes.

Flygfoto över Lindebergsskolan som visar skolgårdens hårdgjorda yta och det grönskande runtom, taget av AB Flygtrafik i Bengtsfors, 1935. Allhelgonakyrkan ligger till höger i bilden. KM 85976.9272, Kulturen i Lund.

Storlek och ljusinsläpp

Lindebergsskolans parkmiljö var både rymlig och omväxlande, egenskaper som känns igen från byggnadsstadgan år 1874 (Nolin, 1999, s. 65). Skolområdet var ca 17 500 m² stor, bara parken ca 16 000 m², räknat på områdets storlek på planritningen från 1916. Den generösa storleken vittnar om att man ville visa att läroverket var en viktig institution, kanske särskilt eftersom det var ett av få läroverk för flickor, eller snarare unga kvinnor. Analys av platsen idag samt planritningen från 1916 över området visar att lignoser planterades i bestånd, och skapade en oregelbunden men tät karaktär. En stor del av parken bör också ha varit ljus i och med den rymliga ytan runt byggnaden som troligen endast hade fyra trädrader som växtmaterial. Det är möjligt att trädraderna delvis planterades med funktionen att ge skugga på den annars solgassande södervända framsidan av skolbyggnaden. Idag ger de två trädrader som står kvar längs med mittaxeln till byggnaden välbehövlig skugga i parken.

Vyer, blickfång och avgränsningar

Vyn mot skolhuset med parken som förgrund gav troligen den bästa överblicken över skolområdet. Äldre fotografier från tomtens södra periferi vid Clemenstorget visar att parken även var ett tydligt blickfång. Den järnsmidda grinden framför de mittersta trädraderna bröt av den annars raka mittaxeln, annars hade byggnaden fått en ännu starkare riktning mot huvudentrén. Den järnsmidda grinden och dess tillhörande tegelstolpar sammankopplade skolhuset och skolgården genom att de var

byggnadsarkitektoniska element. De ökade också det formella uttrycket, vilket förstärkte platsens dignitet.

Utemiljön omhögades av ett nätstaket (Fästskrift, 1916, s. 20). Det går därför att anta att innanför grindarna vistades bara skoleleverna och lärarna. Att skolgården inramades av staket innebär också att parkmiljön hade bestämda in- och utgångar. Den tydligaste, och mest formella, ingången var mittgången som ledde till skolhusets huvudentré från Clemenstorget medan de övriga två var mindre, informella, ingångar. Det är oklart om dessa två också hade grindar liknande den till mittgången. Vidare är det intressant att studera de korsande gångvägarna vid skolgårdens grindar. Äldre fotografier visar att järngrindarna inte placerades längst ner i kilen närmst Clemenstorget, utan började istället en bit upp, ovanför de på planritningen korsande gångarna. Det går att tänka sig att den oinhögade delen av tomten uppfattades som allmän, eftersom grinden tydligt visar var skolans område börjar. Gångvägen som binder samman S:t Laurentiigatan och Karl XI gatan skulle kunna ha skapats som en passage för att allmänna fotgängare snabbare skulle kunna ta sig mellan gatorna.

Lindebergsskolan utanför grinden, vid de korsande gångvägarna, taget av A. W. Rahmn, mellan 1916 och 1947. Nr 274, Rahmns fotoarkiv, Arkivcentrum Syd.

Material

Litteratur och äldre fotografier visar att de hårdgjorda ytorna var lagda i grus (Fästskrift, 1916, s. 20). Odlingarna i nordvästligt läge var små vilket tyder på att de inte var prioriterade. Kanske det berodde på att eleverna ansågs ha tillräckliga kunskaper i odling om de hade fått sådan undervisning

ända sedan folkskoleåldern. Något specifikt material om hur framträdande trädgårdsämnet var för ungdomar som gick i läroverk har inte påträffats.

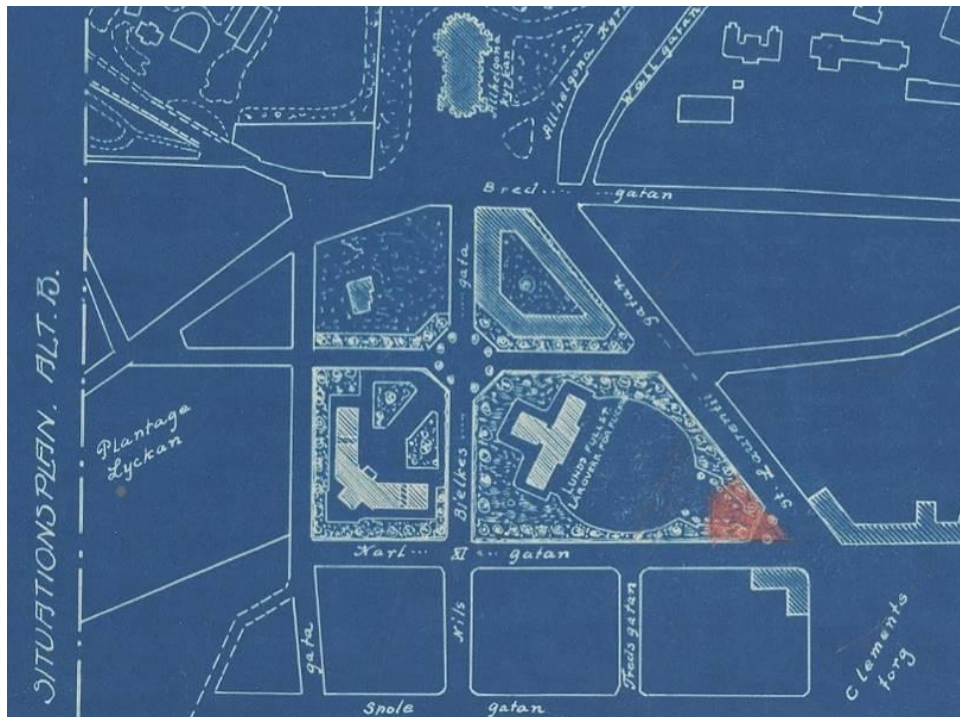
Växtligheten var nästan uteslutande samlad längs med skolgårdens yttre sidor, med undantag för de fyra trädraderna som planterades i grusplanen. Johannes Ekberg valde att utforma en övervägande del av skolgården i grus, och låta den ta form runt byggnaden. Kanske en grusplan framför gräsyta ansågs lämpligare underlag för elevernas aktiviteter på rasterna. Material har inte hittats som beskriver vad flickor runt 15-årsåldern sysselsatte sig med under pauser från studierna i Lindebergsska skolan, men det verkar troligt att det var lekar och bollsporter, liksom på Kalmars flickläroverk (Kristenson, 2005, s. 151). Det skulle kunna vara en förklaring till Lindebergsska skolans utformning. Det är också möjligt att Ekberg använde det hårdgjorda materialet för att sammanlänka byggnaden med parkmiljön, och låta lignosbestånden i periferin skapa kontrast. Kanske växtligheten också användes som insynsskydd. Idag kan parken bara skymtas från S:t Laurentiigatan, vilket också är där växtligheten är mest lik den lummiga karaktär som ser ut att ha eftersträfvats med den ursprungliga utformningen.

Växtmaterialet består av minst ett 10-tal växtarter idag, med blandade busk- och trädarter- och sorter. Utemiljön har förändrats sedan den anlades, men en del av växtmaterialet planterades för 100 år sedan, med tanke på dess mogna växtsätt. På skolgårdens västra sida växer idag en rödek, *Quercus rubra*, som skulle kunna vara en av de träd som var tänkta att växa i buskaget på den västra sidan av parken, såsom planritningen från 1916 visar. På den östra sidan finns buskagen troligen bevarade, med olika trädarter såsom björk, *Betula*, robinia, *Robinia pseudoacacia*, tysklönn, *Acer pseudoplatanus*, skogslönn, *Acer platanoides*, avenbok, *Carpinus betulus*, hästkastanj, *Aesculus hippocastanum* och glanslind, *Tilia x euchlora*. De träd som växer i buskaget idag har dock inte lika kraftiga stammar som exempelvis trädraderna med glanslindar, vilket skulle kunna betyda att en del av individerna som växer i buskaget inte planterades vid den ursprungliga planteringen utan tillkom senare. Det kan också bero på att de har växt mörkt, tätt planterade, och därför inte växt sig så stora. Många av de arter som kan ha planterats då anläggningen först byggdes kan antas ha valts för att de var vanligt förekommande arter i Sverige, eller Lund. Exempelvis är lönn och björk vanligt förekommande skogsarter, och hästkastanj växte rikligt i Lundagård. Inhemskt växtmaterial och naturlika miljöer var modernt att använda runt sekelskiftet 1900 i trädgårdar och parker, och kan vara en anledning till att ett flertal av de arter som påträffas idag vid Lindebergsska skolan är traditionellt inhemska (Nolin, 2002, s. 597).

Förutom trädraderna med glanslind längs med mittgången, som med sitt mogna utseende kan antas ha planterats vid skolgårdens ursprungliga anläggning, finns på planritningen från 1916 också två rader på skolgårdens västra och östra sida i grusytan, men dessa finns inte kvar. Besök på platsen visar att en av de två trädindividerna som visas på planen från 1916 på skolhusets baksida är hästkastanj. Det är troligt att även det andra trädet var av samma art eftersom de placerades symmetriskt. I dess ställe har man dock nyligen valt att plantera en rödek. Det är oklart varför just glanslind valdes som alléträd till skolgården. I Tyskland, Belgien och Frankrike användes arten som gatuträd någon gång efter mitten av 1800-talet, men det är oklart hur utbredningen av glanslind såg ut i Sverige och Lund i början av 1900-talet (Sjöman & Slagstedt, 2015, s. 767). Idag växer även ett par åldriga svarta mullbärsträd, *Morus nigra*, innanför grinden innan glanslindallén börjar. Dessa har antagligen planterats i efterhand, med tanke på att mullbärsträd ofta inte blir äldre än 70-80 år, och

inte heller är utsatta på kartritningen från 1916 (Sjöman & Slagstedt, 2015, s. 441). Längs med parkmiljöns västra sida växer idag en trädrad med oxel, *Sorbus intermedia*, ca två meter i stamomkrets. Min bedömning är att de har ett ungt utseende för att ha satts för 100 år sedan. På planritningen från år 1916 är denna trädrad inte heller inritad. Det är snarare troligt att oxelraden tillkom vid någon av förändringarna som har skett av skolgården, exempelvis tillkomsten av en parkering. Material har dock inte påträffats som visar förändringar som skett, exempelvis när parkeringen anlades och hur växtligheten har förändrats, vilket försvårar bedömningen.

Utanför den södra grinden, där fyra gånger möts, visar äldre fotografier en mängd buskar. Idag finns på samma plats en mindre mängd buskar med mogen ålder, bland annat syrén, *Syringa vulgaris*, rosentry, *Lonicera tatarica* och hagtorn, *Crataegus*. Det är oklart varför trädraderna med glanslind inte fortsatte ända ner mot Clemenstorget, som en alternativ utformning av arkitekterna Hagström och Ekman från 1911 visar. Kanske var det ett sätt att signalera att ytan inte var en del av skolgården och att den därför kunde användas offentligt.

Situationsplan alt. B, 1911, ritad av Hagström & Ekman. Förslag på utformning där allén går längre ner mot Clemenstorget. Byggnadsnämndens ritningsarkiv för Lindebergska skolan, Kv. Kråkelyckan 5, Arkivcentrum Syd.

Med dess centrala läge har Lindebergska skolan och dess park haft många besökare och samtidigt anpassats efter verksamheterna som ägt rum i skolhuset. Trots dessa förändringar var parkmiljön sannolikt inbjudande redan för 100 år sedan, liksom den fortfarande är idag. Den verkar inte ha innehållit planteringar med örtartade växter, men hade däremot träddarter med intressant bladverk, såsom glanslindens blanka, sågtandade blad och rödekens vackra färger. Det verkar därmed ha funnits en medvetenhet och kunnighet angående det planterade växtvalet. Parken är idag trivsamt och lummigt, vilket inte minst beror på glanslindalléns utbredda kronor. En större del av skolgårdens grusyta är numera täckt av gräs, vilket också har gjort att platsens karaktär har blivit mjukare, och

mer lik en park eller trädgård. Det är oklart om Lindebergsskolan, i likhet med Kalmars läroverk för flickor, innehöll en botanisk del. Det finns inget särskilt i parken idag som vittnar om det. Besök på platsen visar att den nuvarande växtligheten består av ett tiotal arter, men det är troligt att den ursprungliga utformningen innehöll fler, inte minst med tanke på att en del av skolgården som har styckats av till dagis tidigare var bland annat lignosbestånd. Det fanns med andra ord plats för mer växtlighet då, men det är oklart vilken sammansättning bestånden i så fall hade.

Jämförande analyser av Dövsstumskskolan och Lindebergsskolan

Skilnad i tid

Dövsstumskskolan och Lindebergsskolan är de äldsta respektive yngsta i studien: Dövsstumskskolan invigdes 1871, och Lindebergsskolan invigdes 45 år senare, 1916 (Örlegård, 1997, s. 18; Blomqvist, 1978, s. 407). Byggnaderna kan var och en sägas vara tidstypiska för sin tid. Dövsstumskskolan har en historiserande karaktär som var vanlig under andra hälften av 1800-talet, medan Lindebergsskolan har tydliga drag av nationalrealism, som framkom i arkitekturen ungefär från sekelskiftet 1900 och ett par årtionden framåt. Även parkerna skilde sig åt, och kommunicerar att de ritades med många års mellanrum. Vid Dövsstumskskolan fanns tydliga historiserande drag av den engelska parken, vilket tidigare diskuterats. Lindebergsskolas park var däremot inte utmärkande historiserande med tydlig inspiration från tidigare epoker, utan hade enklare linjer och ett mindre detaljerat formspråk. I rundeln framför huvudentrén vid Dövsstumskskolan planterades rosor, och de stora gräsytorna bröts upp av slingrande gångsystem, några element som skulle kunna anses vara detaljer i utformningen. Lindebergsskolas parkmiljö saknade däremot element såsom planteringsgrupper, vatteninslag eller slingrande gångar, utan innehöll en grusyta runt skolbyggnaden och buskage runt om i enkla former.

Placering och helhet

Placeringen av skolhusen skilde sig i de båda anläggningarna. Dövsstumskskolan låg på en tydlig höjd med framsidan mot en sluttande parkmiljö, medan Lindebergsskolan och parken låg på samma marknivå. Dövsstumskskolas byggnad fick med sitt höga läge därför en mer framträdande roll, jämfört med Lindebergsskolan. Kanske det också kan skönjas en skilnad i hur de fungerade som helheter: i och med att Lindebergsskolan och utemiljön låg på samma höjd med en gruslagd yta som inramade byggnaden, skapades ett betydande samspel mellan elementen. Även om Dövsstumskskolas park var anpassad till skolhuset upplevs ändå parkmiljön som mer självständig än vid Lindebergsskolan. Den sistnämnda fungerar bättre tillsammans med byggnaden än som en fristående plats, beroende på en enklare utformning, mindre yta och den hårdgjorda ytan som fungerade som en överbryggande länk mellan växtlighet och byggnad. Det har troligen att göra med att Dövsstumskskolas park, som tidigare diskuterat, var så stor och de formella dragen var främst koncentrerade till byggnadens närhet.

Storlek

Båda parkerna var stora. Döfstumskolans utemiljö var störst på ca 45 000 m², och Lindebergska skolans ca 17 500 m². Jämfört med till exempel Lunds stadspark som anlades 1907-1911 och var ca 25 000 m² stor, är det anmärkningsvärt att dessa platser var så stora. Sannolikt var parkerna rymliga på grund av att det fanns tydliga rekommendationer om vad en skolgård helst skulle innehålla: odlingar, en lummig park och atrikedom, för att nämna några (Klintborg-Ahlklo, 2000, s. 131; Kristenson, 2005, s. 292). En anledning till att Döfstumskolans park var så omfattande var förmodligen att det var en internatskola, där både yngre och äldre barn bodde, och det därför ansågs viktigt att det fanns plats för barnens och ungdomarnas olika aktiviteter. Lindebergska skolan däremot användes endast dagtid av lite äldre elever, vilket inte kan ha omfattat samma krav på storlek. Delvis skulle det också kunna ha att göra med priset på marken; om marken var billig köpte landstinget kanske en större andel än om marken hade varit dyr. Det är möjligt att storleken, särskilt vid Döfstumskolan, delvis också berodde på att det ansågs nödvändigt att ha rikliga odlingsutrymmen.

En annan likhet var att de båda omgavs av någon form av avgränsning: Lindebergska skolan omgavs av staket och Döfstumskolan av en häck. Platserna skulle sannolikt signalera utåt att de var skolmiljöer och inte allmänna platser, men också för att eleverna inte skulle vistas utanför skolområdet.

Odlingar

Undervisning i odling var en viktig del av en folkskolas utemiljö (Eneroth, 1864, s. 10). Kanske berodde Döfstumskolans generöst tilltagna odlingsytor på att framför allt de yngre barnen skulle få så goda odlingskunskaper som möjligt, liknande de som gick i folkskola. Lindebergska skolans odlingsytor var betydligt blygsammare i storlek, kanske både på grund av att eleverna var äldre och inte ansågs behöva undervisas i odling lika grundligt. Det går dock emot Kristensons resonemang, då hon menar att vurmandet för odling som uppkom under 1800-talet höll i sig till 1920-talet (Kristenson, 2005, s. 289-290).

Planritningarna visar ett förenande drag, nämligen att odlingarna inte placerades vid skolhusens framsidor. I Döfstumskolan placerades fruktträdgården, och kanske även en köksträdgård, längs den östra sidan. Vid Lindebergska skolan placerades odlingarna troligtvis på tomtens nordvästra del. Växtförhållandena kan inte ha varit de mest gynnsamma, framför allt vad gäller Lindebergska skolans odlingar, där solläget måste ha varit dåligt. Ingen av anläggningarna hade odlingarna på framsidan, trots att det antagligen var där växtläget var som mest gynnsamt: både Döfstumskolans och Lindebergska skolans fasader var vända mot söder. Det tyder på att odlingarna inte ansågs vara representativa nog för att placeras framför byggnaderna. De element som istället verkar ha ansetts passande, och därmed representativa, var Döfstumskolans lindallé som ledde fram till den runda planteringen vid skolhuset och de symmetriska gångarna på vardera sidor, respektive Lindebergska skolans glanslindalléer, den öppna ytan framför byggnaden, den centralt placerade flaggan, och grinden med stolpar som förstärkte skolområdets huvudingång.

Växtmaterial

Lindebergska skolans parkmiljö innehöll, utifrån besök på platsen idag, endast lövfällande lignoser. Det kan jämföras med Dövtumskolan som innehöll varierade lignoser, med både ovanliga lövträdarter såsom brokbladig tysklönn, men också barr- och städsegröna arter såsom idegran och tuja. Kanske skillnaden delvis beror på att det fanns mer yta att plantera i vid Dövtumskolan: det är möjligt att artvariationen hade varit större om också ytan hade varit större. Att endast använda lövfällande växtmaterial kan också ha varit ett sätt att förstärka den enkla karaktären vid Lindebergska skolan. Hade den innehållit samma kombination av olika växter som Dövtumskolan hade inte enkelheten framkommit lika tydligt. Skillnaden i växtmaterial beror också på tiden de anlades i: Dövtumskolan i en tid då det högsta modet var att använda exotiskt, varierande växtmaterial, och Lindebergska skolan ca 45 år senare, då växtmaterialet helst skulle vara inhemskt och innehålla en liten mängd, eller inga, blommor (Nolin, 1999, s. 116; Nolin, 2001, s. 175).

V.

SLUTDISKUSSION

Studiens syfte har varit att få en bättre förståelse för representativa institutionsmiljöer, med fokus på parkerna, som anlades mellan år 1870 och 1920. De centrala frågeställningarna har varit:

- Vilka material och formspråk innehöll de undersökta parkerna? Vilka faktorer inverkade på valen av material och formspråk?
- Vilka förenande och åtskiljande drag fanns i parkmiljöernas material och formspråk och hur såg samspelet mellan institutionsbyggnaderna och dess representativa parkmiljöer ut? Vad beror de förenande och åtskiljande elementen på?
- Kan de valda platserna summera innehållet av institutioners representativa parker i Lund under perioden 1870-1920, med avseende på material, formspråk och samspel med byggnaderna?

Under arbetets gång blev det snart tydligt att en mängd olika faktorer påverkade miljöernas innehåll, och att svaren på frågeställningarna skulle bli komplexa.

Storlek

Stora parkmiljöer har alltid varit en statussymbol: ju större park, desto mer imponerande och ståtshöjande. Parker som representerade kungliga slott, såsom Drottningholms slottspark med sin stora barockanläggning och engelska park anlagda under 1600- och 1700-talet representerade inte bara kungen och kungamakten utan också den svenska staten. Det kan därför antas att det finns ett samband mellan storleken på de studerade parkmiljöerna i Lund och hur väl ansedda institutionerna var. Storleken skiljer sig kraftigt mellan de olika miljöerna, den minsta var Bantorget och Grand Hotel som tillsammans utgjorde ca 6 000 m², och den största var Dövstumskolan som omfattade ca 45 000 m² när parkmiljön anlades. Storleken på de två parkmiljöerna kan däremot inte förklaras med att Dövstumskolan var den mest välansedda av institutionerna och Bantorget den som representerade den minst ansedda. Storlek som representativt verktyg i parkmiljöer är mer komplext, och det kan finnas många förklaringar till hur en plats hänger ihop med ytans storlek. Universitetshuset hade till exempel ett högt symbolvärde som universitetets huvudbyggnad, med tanke på att universitetet starkt präglade Lunds karaktär som lärdomsstad. Universitetsplatsen, som tillsammans med Universitetshuset är ca 10 500 m² stor, är ändå trots sin höga status avsevärt mindre än Dövstumskolans park, som i egenskap av att vara en skolinstitution hade lägre status. Hur kan det förklaras? En viktig faktor var om institutionsmiljöerna placerades utanför eller innanför stadsvallarna. Då som idag fanns begränsade möjligheter att få tillgång till ytor då ny bebyggelse skulle anpassas in i en befintlig stadsstruktur. Det förklarar varför Bantorget och Grand Hotel samt Universitetsplatsen och Universitetshuset är de minsta institutionsmiljöerna i studien; miljöerna skulle passa in i en

redan befintlig stadsstruktur. Det tyder också på att universitetet prioriterade det centrala läget i Lundagård framför att exempelvis köpa mark utanför stadsvallarna för att kunna anlägga en större representativ miljö. Sannolikt värnade man om den akademiska prägel som Lundagård redan hade, med exempelvis Kungshuset, Kuggis och Akademiska Föreningen. Om universitets nya huvudbyggnad hade fått en annan placering i staden hade den också förlorat sitt nära läge till den ståtliga och högaktade domkyrkan, vilket troligen inte heller var önskvärt. På 1800-talet hade kyrkan fortfarande en mycket hög ställning i samhället. Här märks även att storleken hade en underordnad betydelse för representativiteten, eftersom Flindt och Zettervall utformade en park som trots sin ringa storlek ändå starkt symboliserade universitetets dignitet. Det väcker frågor om hur gestaltning och storlek hänger ihop. Med tanke på att parkerna som undersökts i studien har varierat i storlek men ändå uttryckt representativitet, är det troligt att storlekens betydelse för ett representativt uttryck är underordnad om platsen innehåller andra vanligt förekommande representativa drag, såsom de starka symmetriska formerna vid Universitetsplatsen.

Storleken vid Lindebergsskolan, Dövtumskolan och de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna tyder på att rymliga representativa parker föredrogs om det var möjligt. Att just utemiljöerna vid skolorna var stora berodde troligen på att de hörde till miljöer som krävde utrymme för såväl barn och ungdomars aktiviteter som odlingar. Med tanke på att Olof Eneroth så vida spred idén att folkskolors utemiljöer skulle innehålla odlingar och plats för lek, måste det också ha funnits tankar om att utemiljöerna behövde ha en viss yta för att rymma detta (Eneroth, 1864, s. 5, 10). Att Dövtumskolans park användes för aktiviteter visar berättelser från gamla elever (Örlegård, 1997, s. s. 41-42), och ett äldre fotografi från 1893 med en grupp barn som vilar i gräset. Gräsyrtorna var därmed troligen inte bara till för prydnad utan fick beträdas och användas av barnen, något som var en nyhet i parker i slutet av 1800-talet (Nolin, 1999, s. 110).

Formella drag

Samtliga parkmiljöer innehöll formella element. Exempelvis dominerades formspråket vid Universitetsplatsen av fontänens mittpunkt och de strikt symmetriskt lagda gångarna och planteringarna, och på Bantorget återfanns det formella formspråket med en rak mittaxel som utgick från Grand Hotels huvudentré via fontänen och till gaslyktan som var placerad där parkens gångar möttes i parkrummets centrum. De formella inslagen i parkmiljöerna förstärkte institutionernas representativitet genom intrycket av ordning. Att inge ett intryck av ordning kommunicerar disciplin, att miljö är kontrollerad och tuktad. I Strömgrens avhandling *Samordning, hyfs och reda: Stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945–2005* (2007, s. 11) diskuteras människans vilja att ”planera och styra”, en idé som starkt förankrades under upplysningstiden. Han skriver också: ”Det har med rätta hävdats att samhällets bebyggelse är den byggda bilden av oss själva, våra samhälls- och ordningsideal. Vi kan således utläsa strävandet efter ordning i den byggda miljön”. Citatet beskriver hur ordnade och kontrollerade miljöer uttrycker hög status, och således också det motsatta. Bakom en ordnad, stävsad miljö ligger förnuft och kunskap, egenskaper som värderas högt, inte minst under den undersökta tidsperioden. Frykman & Löfgren (1979, s. 34-35) som beskriver borgerlighetens centrala roll i samhället efter industrialiseringen fastställer också vikten av att kontrollera sig själv för att uppnå sina drömmar. Går vi ännu längre bakåt i tiden syns också spår av människans strävan efter att

stävja och kontrollera naturen i park- och trädgårdsmiljöers utformningar. Hobhouse (2004, s. 120) nämner den italienska renässansens strävan mot att ”ta makten över naturen” genom att bygga upp miljöer geometriskt och låta trädgården bli en del av huset. Även franska renässans- och barock-trädgårdar skulle ”underkuva naturen” bland annat genom figurklippta växter (Hobhouse, 2004, s. 143). Liknande idéer och former återfinns också i parker och trädgårdar under 1800-talet, då formella trender kom och gick.

En formell välordnad miljö kan också anses vara förtroendeingivande och genom det statushöjande. Lund präglades av kunskap och bildning genom att det redan under ca 200 år hade varit en universitetsstad när industrialiseringen började ta fart. Det var därför viktigt att de kunskapsgivande institutionerna uttryckte tillit för att förstärka stadens profil. På 1800-talet och in på 1900-talet blev tilliten till kunskap dessutom viktigare någonsin, på grund av den växande borgerlighetens starka vurmande för bildning. Genom teknisk utveckling som spred information snabbare, nya teorier och kunskap kring samhällsfrågor samt ökad läskunnighet ville nu allt fler uttrycka sina idéer. Det var inte längre bara kungar, präster och ämbetsmän som uttryckte sig offentligt, utan nu även medelklassen, till exempel tidningsmän, riksdagsmän och författare (Stråth, 2012, s. 129-130). Många av dessa blev framgångsrika och sågs som nya samhällshjältar (Stråth, 2012, s. 452).

De studerade parkmiljöerna uttryckte inte bara en formell karaktär utan gestaltades också med andra formspråk som var mer eller mindre dominanta. Det märks kanske främst vid Dövtumskolan och de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionerna, vars karaktärer dominerades av mjuka linjer och en stor mängd växtmaterial. Varför var inte parkmiljöerna konsekvent formella om det var ett effektivt sätt att representera institutionerna? För att försöka svara på den frågan får vi vända oss mot de aktuella parktrenderna under 1800-talet och 1900-talets början. Som tidigare beskrivits på s. 23 skapades blandade formspråk från tidigare tidsepoker, vilket ofta resulterade i mjuka linjer och naturlika inslag blandat med formella element. De samtida idealen dikterade också de representativa miljöernas formspråk och innehåll: förutom att de relaterade till specifika byggnader med särskilda funktioner byggdes de delvis upp på samma sätt som andra parker i städerna. Paulsson (1979, s. 307) beskriver att estetiken under 1800-talet bottnade i både nytto- och representationsvärden, likväl som att de historiserande, karaktärsblandade miljöerna försökte efterlikna ”elitmiljöernas utformning” med syfte att uttrycka hög status (Paulsson, 1979, s. 310). Det kan förklara mötet mellan de formella och mjuka, naturlika formerna. Genom den engelska parkens karaktär blickade man tillbaka på upplysningstidens tidsepok, som med 1800-talets vurm för kunskap och bildning måste ha ansetts mycket relevant. Samtidigt gav ju också den historiska kopplingen till renässansen och barocken genom formella drag starkt uttryck för kontroll och ordning, också mycket centralt för 1800-talets idéer om tron på människans förmåga att formas till vad den ville. Samhällets nostalgi kombinerat med de samtida idealen formade alltså parkerna till de eklektiska, historiserande miljöerna de var.

Symmetri och helhetssträvan

Parkmiljöerna uppvisade olika grad av symmetri. Intressant är att det symmetriska formspråket vid samtliga av de studerade platserna var kopplad till institutionens huvudbyggnad. Vid Universitets-

platsen utgör mittaxeln från huvudentrén från terrassen och ut i parkmiljöns centrum den symmetriska medelpunkten, vid fysiska och anatomiska institutionen anlades både växtmaterialet och gångsystemen i regelbundna mönster, vid Dövtumskolan var utformningen närmst byggnadens huvudentré symmetrisk och framsidan vid Lindebergsskolan var symmetrisk från mittaxeln som ledde från huvudentrén mot Clemensstorget. Även Bantorget hade symmetriska inslag, men på grund av de något olikformade gräsytorerna och de varierande växtplanteringarna innehöll det inte samma starka symmetriska grunddrag som i de övriga parkmiljöerna. Klintborg-Ahlklo (2000, s. 132) nämner symmetri som ett allmänt vanligt inslag i representativa parkmiljöer. Hon skriver: "En bred och rak mittgång fram till huvudentrén, med identiska rabatter på ömse sidor och i ytterkanterna lite lätt asymmetriskt utplacerade grupper av buskar och träd tycks vara universalformeln för den här typen av parker, inte bara dem som länsträdgårdsmästare Kjellsson ritat". Det symmetriska formspråket tyder på att parkmiljöerna utformades för att utstråla en helhet tillsammans med byggnaderna. Helhetsaspekten verkar alltså ha varit ett sätt att utstråla representativitet. Den kan också sammankopplas med de historiska formella inslagen i renässans- och barockträdgårdar. De formella inslagen var dessutom ofta symmetriska, och liknade därför byggnadernas uppbyggnad.

Framsida och baksida

De formella och symmetriska inslagen var främst samlade till byggnadernas entrésidor, med enklare utformningar och funktionella element på baksidorna. Vid Lindebergsskolan placerades de mer funktionella odlingarna på baksidan. Vid Dövtumskolan placerades odlingarna i den östra delen, inramad av skymmande trädrader. Att samla de formella och symmetriska dragen nära byggnaderna och på dess framsida kan troligen bero på att besökare och betraktare såg institutionen utifrån som bäst från ett håll, och det var där det var viktigt att imponera. Det här skulle kunna kopplas till borgerskapets strävan att visa upp de nya institutionernas höga anseende. Liknande tankar om tydliga fram- och baksidor ses i Edelsvärds idealplan, som också hade en strävan efter att utbilda landet i god smak och bildning, se s. 55. Idealplanens struktur byggde på att organisera stadens viktigaste och förnämsta element på en sida, och de funktionellare verksamheterna på den andra. Det kan ha att göra med de smutsiga miljöer som skapades i städer i samband med industrialiseringen som blev en skarp kontrast till att visa upp välstånd och framgångar bland borgerskapet (Stråth, 2012, s. 453). De ville presentera ordning och hög moral (Frykman & Löfgren, 1979, s. 34-35), vilket uttrycktes med prydliga, kontrollerade miljöer och undanhållning av det motsatta. Jämför vi med idag har inte sällan järnvägsstationernas baksida gjorts om till en ytterligare framsida, eller gränserna mellan dem har suddats ut. Det märks inte minst i Lund, där stadsdelen direkt väster om järnvägsstationen har rustats upp med moderna bostadshus och avsläppningsytor för resenärer. Idag lever vi med annorlunda utmaningar i städer, där smutsiga industrier har minskat och platsbristen ökat, vilket har lett till att områden som tidigare dominerats av industrier och funktionella behov rustas upp för att ta tillvara på central mark.

Historiserande uttryck och modernitet

Byggnadsarkitekturen i de studerade institutionsmiljöerna uppvisar starkt historiserande drag. Lindebergsskolan har visserligen en övervägande nationalrealistisk karaktär som skiljer sig från de andra byggnaderna, men speglar ändå en stark vurm för den svunna tiden. Grandien (2000, s. 135) menar att institutionsbyggnader generellt hade ett särskilt historiserande uttryck för att de var ny-modiga, och därför försågs med "klassisk symmetri, balans och harmoniska proportioner" för att ge "ett utseende publiken kände igen - även om de var moderna". Kanske Grandien menar att byggnaderna skulle smälta in i stadens bebyggelse så mycket som möjligt för att invånarna skulle acceptera de nya elementen snabbt. 1800-talsarkitekturen präglades ju generellt av inslag från tidigare tidsepoker, bostadshus som offentliga byggnader, så det historiserande i sig var ju inte avvikande från andra sorters byggnader uppförda under samma tid. Det gäller även för de typiska 1800-talsparkerna, som hade formspråk som ofta kombinerade den naturliga engelska parkkaraktären och formellare inslag, med drag från renässans eller barock. Det stämmer också för platserna i studien, förutom vid Lindebergsskolan som inte hade samma starka historiska karaktär. Historiserandet av parker och byggnader var alltså en generell trend, och inte endast förbehållet representativa platser. Däremot förstärktes den historiserande prägeln av institutionsmiljön när *både* byggnad och park hade drag av svunna tidsepokers element.

1800-talet var ett sökande sekel där inspiration togs från tidigare tidsepoker; genom att minnas vad som varit var det möjligt att se framåt, samtidigt som det fanns en strävan efter att skapa identitet som gjorde att man letade bakåt i tiden. Parkmiljöerna i studien speglade dock även utvecklingen av att allt fler växter från andra kontinenter kunde importeras och vårdas. De var ett nytt inslag i trädgårdar och parker som berodde bland annat på industrialiseringens innovationer som hade lett till bland annat bättre transportmöjligheter, förädlingsteknik och kunskapsspridande genom tidskrifter och böcker. Detta präglade dåtidens moderna parkmiljöernas karaktär till att inte bara vara historiserande utan även uppvisa det helt nya som tidigare inte hade funnits i samma utsträckning. I detta visas mötet mellan vurmen för det förgångna och den raska samtida samhällsutvecklingen. Samhällsinstitutionerna var också nya för sin tid; många av institutionerna var ju nya företeelser i Lund, såsom järnvägsmiljön och universitetets satsningar på att öka kunskapen inom framför allt vetenskapliga ämnen. Genom att byggnaderna använde uttryck från tidigare tidsepoker märks det moderna genom mötet mellan tillbakablickar och nya idéer ytterligare: de nya verksamheterna skildrade samhällsutvecklingen som drivits fram under 1800-talet, och förankrades med historiserande byggnadsarkitektur.

Verksamhetens avtryck i parkmiljön

Institutionernas verksamheter påverkade utformningen av parkmiljöerna i viss mån. Terrassen mellan Universitetshuset och Universitetsplatsen var en samlingsplats för studenter vid olika ceremonier och skolmiljöerna innehöll odlingsträdgårdar som kan kopplas till undervisning. Kanske också Bengt Kjellsson inspirerades av lungornas form och hjärtats centrala plats då han utformade ana-

tomiska institutionens park, såsom Klintborg-Ahlklo (2000, s. 132-133) uppmärksammat. Liknande kopplingar till fysiska och fysiologiska institutionens utformningar har dock inte påträffats.

Att Bantorget hör till en järnvägsarkitektur kan kopplas till element som var vanliga i järnvägsarkitektur, till exempel fontänen och praktfulla blomsterplanteringar. Sittplatserna hade både funktion för tågresenärer och för stadsbor som besökte platsen som en offentlig park. Den grönskande länk mellan Bantorget och järnvägsstationen stärkte också förbindelsen mellan parken och järnvägsmiljön. Här kan också diskuteras järnvägsmiljöns betydelse för en stad med stark bildningsprägel. Kanske Bantorget fick en extra betydelsefull roll i Lund för att det fanns en dragningskraft till att besöka den akademiska staden. Då blev det troligen extra viktigt att ha en modern park som signalerade hög status, så snart som möjligt efter att resenärerna klivit av tåget, för att påminna resenärerna om vilken anrik och imponerande stad de hade rest till. Järnvägens betydelse kan också speglas åt andra hållet: i och med att förbindelserna till andra orter från Lund hade blivit avsevärt bättre sedan 1850-talet blev människor också mer rörliga och kunde resa iväg på bildningsresor, såsom nämnts på s. 53. Det förstärker ytterligare kopplingen mellan järnvägen och kunskapsspridande- och samlande.

Utformningen av miljöerna vid Lindebergska skolan och Dövstumskolan visar tydligt att de hörde till just skolor. Dels bedrevs undervisning i trädgårdsodling utomhus, mest framträdande vid Dövstumskolan som hade störst odlingsytor, liksom att den stora grusytan vid Lindebergska skolan var anpassad för ungdomars lekar och aktiviteter som krävde ett hårt underlag. Dövstumskolan användes som en lekmiljö för barn och ungdomar, men hade ändå en allmän parkkaraktär. Exempelvis innehöll den symmetriska gångsystem, som snarast leder tanken till stillsammare promenader, kanske mest något de äldre barnen uppskattade. Den som utformade Dövstumskolans park kan mycket väl ha haft barnens behov i åtanke när miljön utformades, eftersom många av elementen ändå uppmuntrade till rörelse: backarna att springa nedför och åka pulka i, dammen att åka skridskor i och lignosbestånden att leka lekar i. Att skolans utemiljö skulle anpassas för lek uttryckte Olof Eneroth redan 1864, då han skrev att barnens lekmiljöer skulle anpassas efter deras behov, och inte ”efter mer eller mindre falska teorier” (Eneroth, 1864, s. 5). Men det är intressant att parken samtidigt var så lik den samtida offentliga parken som skulle innehålla naturlika och formella drag. Barnens behov och samtida utformningsideal kombinerades mycket genomtänkt: utformningen visade dignitet, modernitet och funktionalitet på samma gång. Det tyder på att barnens behov att röra sig prioriterades, men samtidigt att det var mycket viktigt att utforma parken representativt genom att visa upp en modern park, eftersom de former som styrde utformningen starkast kunde påträffas i många andra offentliga parker och anläggningar. Lindebergska skolan var också modernt utformad, vilket förstärkte skolans status, men enklare uppbyggd med färre material och en större del sammanhängande ytor.

De studerade platserna representerade bildande verksamheter i olika kunskapsnivåer och för olika åldrar, från de yngsta barnen vid Dövstumskolan, ungdomarna vid Lindebergska skolan, studenterna och lärarna vid universitetet till varierande åldrar i järnvägsarkitekturen. Det är intressant att fyra av de fem studerade miljöerna trots de olika åldersgrupperna präglades av promenadssystem; undantaget var Lindebergska skolan. Det kan kopplas till borgerlighetens användning av städernas parker som sällskapsrum och att de påverkade den moderna utformningen. Som tidigare nämnt var det viktigt att visa upp sitt välstånd, hur högt upp man hade lyckats klättra i samhället på egna meriter. Strävan efter att visa sig offentlig skapade plattformar där borgerligheten kunde mötas och visa upp sig,

exempelvis på teatrar, museum och inte minst i offentliga parker (Nolin, 1999, s. 49). Nolin (1999, s. 50) pekar också på en vilja att ta efter adelns levnadsmönster, där parkpromenader länge hade varit ett sätt att umgås. Östra Promenaden i Lund, som nämns på s. 21, var en park med oregelbundet slingrande gångar, anpassade för borgerlighetens sätt att umgås. Att både de representativa parkerna som var av en mer privat karaktär, alltså institutionerna vid Biskopsgatan och Dövtumskolan, och de som användes som offentliga parkrum, Bantorget och Universitetsplatsen innehöll promenadgångar, har troligen att göra med att de alla speglade en borgerlig kultur, vilket påverkade utformningen. Den borgerliga kulturens påverkan på parkernas innehåll hade varit pågående sedan början av 1800-talet, men i början av 1900-talet hade dess inflytande på parkidealet börjat förändras, se s. 25. Detta kan förklara att Lindebergsskolan helt saknade dessa promenadsystem..

Avgränsningar och offentligt/privat bruk

Studien visar också på skillnader i hur parkmiljöerna avgränsades från sina omgivningar. Lindebergsskolan avgränsas än idag med ett staket och tydliga ingångar, framför allt huvudingången som avdelas av en stor grind och tegelstolpar, som ger ett imponerande intryck. Som diskuteras på s. 83 bidrog detta element till att göra parkmiljön mer representativ i och med dess arkitektoniska, formella karaktär. Genom busk- och trädbestånden som omslöt skolgårdens perifera delar skymdes också sikten in i skolmiljön allt mer med åren. Nästan det motsatta förhållandet rådde på Bantorget, som istället för staket hade trädrader. Trädraderna skymde sikten något in och ut från Bantorget, men skapade en öppenhet genom att det var möjligt att se mellan stammarna. Några större öppningar mellan träden fungerade som in- och utgångar i parkmiljön. Öppenheten betydde också att det inte var möjligt att låsa parkrummet, något som annars var vanligt förekommande i 1800-talsparker. Lundagård var exempelvis omgärdad av murar fram till mitten av 1800-talet (Törje, 1959, s. 42). En trolig förklaring är att Bantorget var en allmän plats, med syfte att vara till för besökare och Lundabor, jämfört med Lindebergsskolan som var till för skolelevers bruk.

Även Dövtumsskolans utemiljö var avgränsad mot sin omgivning. Universitetsplatsen, som stadsbor använde som promenadplats, saknade dock fysiska staket eller murar. Henrik August Flindts planritning från 1880 visar att platsens östra del mot Akademiska Föreningen skulle delas av med en mur, men denna blev aldrig byggd. Kanske ansågs den inte behövas eftersom gräsytor med träd och buskar ändå skulle avskärma platsen. Det kan också ha varit kostnaden som gjorde att byggandet av muren uteblev. På grund av de avskärmade växterna i den östra delen känns Universitetsplatsen skyddad, men eftersom den saknar staket och murar ändå offentlig. När platsen var ung och växterna små var den dock inte lika skyddad, vilket förändrades med tiden då växtmaterialet blev större och tätare. Den andra studerade universitetsmiljön, fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionen, avgränsades däremot med staket. Det kan förklaras med att de var mindre offentliga eftersom institutionsbyggnaderna delvis var bebodda. Det tycks som om parkmiljöer med en mer offentlig roll i staden fick mindre skarpa gränser, såsom trädrader eller gräsytor. Representativa parkmiljöer som däremot tillhörde lite mindre offentliga, semiprivata, institutioner, såsom skolmiljöer, hade tydligare fysiska gränser, för att visa att parken inte skulle tolkas som offentlig för invånarna att vistas i.

Växtmaterial

Växtmaterialet som användes påverkades av den ökade tillgången till exotiska växter. Nolin (1999, s. 115) beskriver att: ”introduktionen av tidigare okända växter [...] samt en omfattande förädling gjorde att antalet tillgängliga sorter ökade lavinartat”. Spridningen till Sveriges parker och trädgårdar kunde bland annat ske genom att antalet plantskolor ökade, som kunde tillhandahålla en stor mängd exotiskt växtmaterial, samt järnvägens utveckling (Nolin, 2000, s. 247). Äldre fotografier och observationer visar exotiska växter på de olika platserna i Lund, såsom Bantorgets blommande praktfulla planteringar, som innehöll blommor med kontrasterande färger och former samt vid Dövstumskolan, vars park innehöll b.la. kaukasisk vingnöt, vejksel och brokbladig tysklönn. Den mest troliga förklaringen till att det exotiska växtmaterialet användes vid samtliga av de studerade platserna är att det kommunicerade modernitet, och därigenom kultur, något som ivrigt spreds under 1800-talets andra hälft av borgerligheten. Som tas upp på s. 19 blev borgerskapet samhällets idealsättare under 1800-talet, inte minst inom kultur, som innefattade park- och trädgårdsutveckling och odling. Att få tillgång till en sådan rik och varierad mängd växter som tidigare inte hade varit möjligt ledde till att det blev ett modernt, ofta förekommande inslag i parker och trädgårdar. De exotiska, ovanliga växternas skönhet skulle lyftas fram. Hobhouse (2004, s. 249-250) beskriver exempelvis hur den rikare medelklassen i England under 1800-talets första hälft, som låg före Sverige i utvecklingen, anlade sina trädgårdar för att visa upp och experimentera med så många nya växter som möjligt. I Sverige användes exotiska växter exempelvis i järnvägsplanteringar, som delvis syftade till att sprida ”god smak” och kultur (Klintborg Ahlklo, 1993, s. 43). Det moderna, exotiska växtmaterialet kopplas även till viljan att tukta och kontrollera naturen. Att importera växter från fjärran och plantera dem i ett annat klimat krävde extensiv skötsel och kunskap; kunde de sköra växterna hållas vid liv blev det ett tecken på människans bemästrande av naturen.

Det moderna örtartade växtmaterialet var mest framstående på Bantorget. Bantorgets dominans av varierade planteringar syns på ett fåtal äldre fotografier från 1900-talets första decennier, där ymniga blomsterplanteringar i parkmiljöns norra del sannolikt gjorde ett starkt intryck på Bantorgets besökare. Att blomsterplanteringarna utmärkte sig just på Bantorget kan bero på att det var vanligt att just järnvägsplanter innehöll blomsterplanteringar, vilket nämns på s. 59. Järnvägsmiljön skulle uppvisa och sprida samtidens trender, vilket ledde till att exotiska växter satte prägeln på många järnvägsplanter (Gustavsson, 2005, s. 314). Bantorget var också en central, offentlig plats, som sannolikt tilläts kosta mer än andra offentliga mindre parkrum i staden just på grund av dess roll som knutpunkt mellan den då väletablerade järnvägen och centrum mot Stortorget. Troligen bidrog detta centrala läge till att de exotiska örtartade växterna fick en så framträdande roll.

De studerade platserna innehöll förutom exotiska blomsterplanteringar till stor del varierande lig-noser. Det har varit lättare att fastställa vilka trädarter som planterades i anläggningarna än buskar, eftersom buskar i viss utsträckning har tagits bort med åren, utifrån äldre fotografier. Den största mängden arter fanns sannolikt vid Dövstumskolan, som både hade lövfällande och vintergröna arter samt en stor samling olika arter och sorter av fruktträd, se s. 77. Både Universitetsplatsen och fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionens parkmiljöer hade en variation av trädarter, både inhemskt och exotiskt material. Universitetsplatsen innehöll exempelvis de ovanliga arterna ginkgo, *Ginkgo biloba*, och guldalm, *Ulmus x hollandica 'Wredei'*, och de vanligare arterna bok, *Fagus sylvatica*,

och syrén, *Syringa vulgaris*. Vid institutionerna längs Biskopsgatan planterades bland annat de ovanligare arterna kaukasisk vingnöt, *Pterocarya fraxinifolia* och vejsel, *Prunus mahaleb* syrén, och de vanligare arterna lönn, *Acer platanoides* och bok, *Fagus sylvatica*. Anläggningarna innehöll inte nämnvärt samma arter, men förenades i att de båda var variationsrika och innehöll både inhemska och exotiska arter. Bengt Kjellsson arbetade i båda dessa projekt, vilket delvis förklarar att de liknade varandra på det viset.

Bantorget innehöll det minsta antalet trädarter. Det skulle kunna förklaras med att platsen var den minsta, samt att en stor del av växtmaterialet som hade planterats sedan 1850-talet bevarades vid den nya utformningen av platsen. När träden planterades, exempelvis lind och hästkastanj, var Bantorget inte en central del av staden eftersom järnvägsmiljön fortfarande var ny. Kanske det då var naturligt att välja ett fåtal, inhemska trädslag som troligen var billigare att köpa in än exotiska arter. Även Lindebergsska skolans innehåll av trädarter är ganska litet, baserat på besök på platsen, men sannolikt minst ett 10-tal. Exakt hur många olika trädarter Lindebergsska skolan innehöll är som tidigare diskuterat svårt att veta, på grund av att växtlistor och detaljerade äldre fotografier på skolgården inte har hittats samt att miljön har genomgått ett flertal förändringar sedan 1910-talet. Det kan ändå ses en variation i det växtmaterial som tros ha planterats vid det första anläggandet, exempelvis planterades den vackra glanslinden som alléträd, *Tilia x euchlora*, den lite ovanligare rödeken, *Quercus rubra*, skogslönn, *Acer pseudoplatanus* och avenbok, *Carpinus betulus*.

Det varierade växtmaterialet i miljöernas parker indikerar att utformningarna påverkades av trenden som handlade om att offentliga parker skulle innehålla ett varierat innehåll. Exempelvis skulle parken ge utblickar till varierande element, såsom den olikartade växtligheten och omgivningarna, och inte heller vara förutsägbar och alltför lätt att överblicka: besökaren skulle lockas till att upptäcka parken (Nolin, 1999, s. 104). På så sätt var det varierade växtmaterialet en förlängning av denna trend. Kanske också denna dynamik mellan exotiska och vanliga, inhemska arter ger uttryck för ett samhälle som stod med ena foten i framtiden och den andra foten i det förflutna, där det exotiska växtmaterialet stod för innovation och utveckling och det inhemska för forna tider. Gerner (2012, s. 33) beskriver hur motsättningarna:

...återspeglades inte bara i det ideologiska och politiska livet, med revolutionära socialister och reforminriktade liberaler i kamp med konservativa godsägare, officerare och klerker, och inte bara i litteraturen, konsten och musiken. Den fick även materiella uttryck i stadsplaneringen och arkitekturen.

Vyer och nivåskillnader

Vid de studerade platserna fungerade parkmiljön som förgrund till huvudbyggnaden. Den mest imponerande vyn sågs från gatan mot byggnadens huvudentré, även om vyn från byggnaden och ut i parkmiljön också kunde göra ett ståtligt intryck, såsom på Bantorget, där vyn från huvudentrés trappa mot fontänen och blomsterplanteringarna ut i parken var en fin vy. På det viset verkar parkmiljöerna främst ha utformats för att upplevas på håll, eller från ett särskilt håll. Dessutom placerades byggnaderna ofta i ett lite högre läge, vilket gäller till exempel institutionerna vid Bis-

kopsgatan och Dövtumskolan. Det har länge varit ett vanligt sätt att höja byggnaders status genom att placera byggnaderna högt. De nya institutionerna i staden kunde på så vis framhävas och ges ett mer imponerande intryck. Redan under 1400-talet i Italien skapade Leone Battista Alberti trädgårdar som placerades på toppen av en sluttande terräng, då kanske främst för att skapa utblick över det omkringliggande landskapet (Hobhouse, 2004, s. 122). Om parkmiljön låg i sluttande terräng blev dess innehåll också mer synligt för betraktaren, vilket ledde till att den framhävdes. De lutande marknivåerna och höga placeringarna av byggnader var alltså ingen ny trend, men bidrog trots allt till att höja institutionernas status.

Alla studerade institutionsmiljöer innehöll dock inte olika marknivåer. De måste delvis ha bestämts av naturliga höjdskillnader, alltså platsens individuella förutsättningar. Exempelvis behövde både Grand Hotel och Universitetshuset anpassas till den omkringliggande bebyggelsen, vilket ledde till en jämn marknivå. Samma anpassning behövde troligen inte göras för Dövtumskolans område, som låg i utkanten av staden med gles omgivande bebyggelse.

Lindebergska skolans parkmiljö

Lindebergska skolans institutionsmiljö skiljer sig, som nämnts tidigare, tydligt från de övriga platserna i studien. Den innehöll troligen inga blomsterplanteringar, hade en större del hårdgjord yta än de andra parkerna, och troligen också en enklare utformning med färre gångar och dekorativa inslag. Dessutom var Lindebergska skolan den enda platsen i studien där ett hårdgjort material hade en annan funktion än att vara gångyta. Det är troligt att det berodde på att utemiljön anpassats efter att eleverna skulle ha ett passande, hårt underlag för sina aktiviteter under raster. Den avskalade karaktären vid Lindebergska skolan återkommer också i byggnadens enkelhet, främst i det genomgående fasadmaterialet. Sannolikt är platsen ett exempel på att de representativa parkmiljöernas utseende började förändras under 1900-talets början. Det skulle vara givande att studera fler representativa institutionsmiljöer som anlades under de första decennierna av 1900-talet för att se vilka eventuella likheter de skulle ha haft med Lindebergska skolan.

Sammanfattande slutsats

De studerade platserna innehöll en mängd olika material och formspråk som beror på varierande faktorer, såsom institutionernas syfte, lokalisering och status. Trots att de studerade institutionerna inte hade samma syfte följde platsernas utformning de rådande trenderna om vad den samtida moderna offentliga parken skulle uttrycka och innehålla, såsom formspråk från andra tidsepokers arkitektur, nytt exotiskt växtmaterial och prydlighet. Institutionsbyggnaderna präglades också av samtida ideal, främst genom historiserande uttryck. Tillsammans med den omgivande parken skapades starka helheter, främst sammankopplade genom formella, symmetriska drag i parken.

Fyra av de fem studerade institutionerna var kunskapsbildande, vilket belyser Lunds starka prägel som lärodomsstad. Borgerskapets ideal om självbildning för att ta sig uppåt i samhället märktes i

Lund genom dessa nya samhällsinstitutioner och deras utformningar, och visar också borgerskapets ledande position i samhället. Drivkraften mot bildning befäste Lunds identitet som lärdomsstad, och gjorde staden unik genom att inte domineras av varken industri, handel eller regemente, som i så många andra städer.

Platserna som studerades hade fler förenande än åtskiljande drag i formspråket. De förenades i att de uppvisade en blandning av historiserande, nostalgiska karaktärer grundade i naturlika drag och mjuka linjer från den engelska parken samt formella, ofta symmetriska, drag som lånades från re-nässansens och barockens trädgårdar. De har därmed stora likheter med idealen för offentliga parker under andra hälften av 1800-talet. Genom att ge institutionsbyggnaderna- och parkerna historiserande karaktär återknöt man till trädgårdstraditioner och kunskap som inhämtats under tidigare tidsepoker, och gav dessa nya samhällsinstitutioner i lärdomsstad Lund tyngd och dignitet. De formella dragen visade dessutom ordning, och därigenom bildning, högt skattade egenskaper i samhället under 1800-talet, och Lund i synnerhet. Förenande drag vid institutionerna var även det varierade växtmaterialet med såväl exotiska som inhemska arter. De inhemska arterna satte en traditionell prägel på platserna, samtidigt som det exotiska växtmaterialet var en ny företeelse i stadens parkrum, och bidrog till att ge platserna helt nya, moderna uttryck än tidigare. Samma trend kunde ses i andra samtida trädgårdar och offentliga parker, och förekom alltså inte bara i parker som hörde till de nya samhällsinstitutionerna.

Samspelet mellan institutionsbyggnaderna och parkerna var starkt. Genom att parkens formella drag kopplades till byggnaden skapades en samhörighet, exempelvis en rak allé som leddes genom parken upp till en markerad huvudentré, eller symmetriskt ordnade gångar. Den historiserande prägeln som byggnaderna och parkerna innehöll bidrog också till ett starkt samspel. Den samlade karaktär som institutionerna och parkerna bildade tillsammans återfanns i exempelvis slotts- och godsmiljöer. Likheterna beror på att borgerskapet inspirerades av adelns levnadsmönster, vilket innefattade att man även tog efter den traditionellt starka relationen mellan byggnad och park som dessa trädgårdar och parker innehöll, då de nya institutionerna i staden skulle byggas och utformas, som liksom adelns utemiljöer skulle representera hög status. Trots att 1800-talets borgerlighet var en ny samhällsklass som ville skapa sin egen identitet och hade nya idéer om samhällsutvecklingen, märks här att man sökte sig bakåt i tiden genom att knyta an till adelns traditioner, återigen till det välbeprövade förgångna, för att utveckla samhället och blicka framåt i tiden.

Det verkar inte ha funnits en unik parkkaraktär hos representativa parker vid samhällsinstitutionerna i Lund under den studerade tidsperioden. Snarare tycks de ha anlagts utifrån generella samtida park- och trädgårdstrender, som i sin tur hade sin grund i de olika samhällsströmningarna som byggde på bland annat nostalgi och framtidstro, tradition och innovation, samt tilliten till bildningens förmåga att förbättra människan. Att Lindebergska skolans park hade flera avvikande drag beror troligen på att den var närmst de avskalade karaktärsideal som började kontrastera mot 1800-talets blandade, innehållsrika utformningar, som senare utvecklades till modernism några knappa årtionden senare. Det skulle kunna studeras vidare om detta. Men med tanke på att många av dragen var återkommande i de parker som studerades, ger de sannolikt en god summering av representativa parker vid institutioner i Lund mellan 1870 och 1920.

Moderna parker var statushöjande, på grund av deras kulturella status i samhället; borgerskapet ansåg att offentliga parkrum var betydelsefulla mötesplatser, liksom att grönskande stadsrum var viktiga för att främja invånarnas hälsa. Att de nya samhällsinstitutionerna, som framdrivits av borgerskapet, skulle omges av parker, med samtida innehåll och formspråk, blev därför en naturlig följd. Frågan är vad som gjorde att dessa parker fick en så självklar plats vid institutionerna i just Lund, trots att framför allt stadsstrukturen inom stadsvallarna var trång och det var brist på lediga ytor. Lund hade en stark bildningsprägel, vilket var en viktig del av borgerskapets idéer om människans utveckling för bland annat utbildning och kultivering. De kunskapsbildande, nya samhällsinstitutionerna i staden förstärkte strävan mot dessa ideal, och det blev därför extra viktigt att framhäva institutionernas status just här. De omgivande parkerna blev sannolikt ett viktigt representationsverktyg, i lärdomsstaden Lund.

Fortsatta studier skulle kunna göras där de studerade institutionsmiljöerna i Lund jämförs med liknande miljöer i en annan stad, antingen en stad med viss lärdomsprägel, såsom exempelvis Uppsala, eller en stad som inte alls hade den karaktären, såsom Malmö, som var en utpräglad industristad. De representativa parkerna i Lund byggde på samtida trender för offentliga parker, vilket indikerar att representativa parker som tillhörde samhällsinstitutioner i andra städer hade liknande utseende som de i Lund. Samtidigt är staden utmärkande med sin långa historia med exempelvis den tidiga kyrkliga och akademiska prägel och järnvägens tidiga uppkomst på 1800-talet, vilket är ett argument för att Lunds representativa parker vid institutioner särpräglades av denna unika karaktär. Troligen hade de i andra städer något annorlunda utseenden och innehåll, för att där fanns andra stadsstrukturer och styrande faktorer.

De ideal som formade samhället och stadens nya miljöer under 1800-talet byggde på att blicka tillbaka i tiden för att förankra nya idéer. På så sätt möttes nostalgi och framtidstro på ett utmärkande sätt. De institutionsmiljöer som har studerats representerar Lund som lärdomsstad mycket väl, och kan summera innehållet för denna typ av anläggning under tidsperioden 1870-1920. Trots att de representativa parkerna hade många likheter med andra samtida offentliga parker, blev de unika i sitt sätt att tillsammans med institutionsbyggnaderna förstärka stadens bildningsidentitet och status. Miljöerna skapade tillsammans med den särskilda tidsandan präglad av motsättningar, stadens expansiva stadsbyggande och långa historia, en unik lärdomsstad under det utvecklande, expanderande 1800-talet, vars karaktär än idag består.

VI. REFERENSER

Otryckta källor

Bildmaterial

Arkivcentrum syd

Byggnadsnämndens ritningsarkiv för Lindebergsskolan

Hagström & Ekman. (1911). Plans över förslag (B) på utformning av Lindebergsskolan.

Lunds kommuns byggnadsnämnds arkiv

Jakobsson, A.B. (1907). *Karta öfver staden Lund med närmst omgifvande jordar.*

Lunds kommuns byggnadsnämnds arkiv

Landqvist, P.O. (1866). *Karta öfver universitetsstaden Lund.*

Lunds kommuns parkförvaltnings arkiv

Schlüschen, C. H. (1864). Plan i färg över förslag till omregulering av Bantorget.

Lunds universitets arkiv

Flindt, H.A. (1880). Plan i färg över Universitetsplatsens utformning.

Kjellson, B. (1885). Plan i färg över fysiska institutionens parkanläggning.

Kjellson, B. (1898). Plan i färg över anatomiska institutionens parkanläggning.

Lunds landsarkiv

Petersson, C.M. (1873). Plan över Dövtumskolans utemiljö.

Rahmns samling

Okänd fotograf. (1910-1920). Nr 032. Fotografi av Bantorget med kontrasterande blomstrande planteringar. Till vänster skymtar Grand Hotels bågformade fönster.

Rahmn, A.W. (1916-1947). Nr 274. Lindebergsskolan utanför grindarna vid de korsande gångvägarna.

Stadsarkivets allmänna fotosamling

Gleerup, G. (1855-1865). Nr B002. Fotografi av Bantorgets första utseende, med nyplanterade träd och inhägnade gräsytor.

Kulturen i Lund

AB Flygtrafik i Bengtsfors. (1935). KM 85976.9272. Flygfotografi över Lindebergsska skolan.
von Gegerfelt, W. (1897-1904). Fotografi av de fysiska, fysiologiska och anatomiska institutionernas baksidor, då kvarteret inte var bebyggt.
von Gegerfelt, W. (1871-1906). Nr C 934. Fotografi av Dövstumskolans mittparti med rosplantering framför.
Okänd fotograf. (Senast 1901). Fotografi av Dövstumskolan taget från östra delen av dammen med den lummiga parkmiljön runt om, och skolan i bakgrunden.

Lunds universitetsbibliotek

Kartsamlingen

Okänd upphovsman. (1917). *Karta över staden Lund med närmst omgivande jordar.*
Palmcrantz, V. (1878). *Karta öfver staden Lund med närmst omgäfvande jordar.*

Lunds universitetsbiblioteks bildsamlingar

Bagge, P. (1893-1902). Fotografi av Universitetshuset med Universitetsplatsen i förgrunden, med de fyra ”fakultetsdamerna” vid huvudentrén.
Bagge, P. (Senast 1902). Fotografi av terrassen till Universitetshuset vid tillställning.
Bagge, P. (1902-1936). Fotografi av universitetsplatsen med exotiska växter.
Bagge, P. (1893-1936). Fotografi av fysiologiska institutionen med planteringar och fontän.
Bagge, P. (Senast 1936). Fotografi av Bantorget med Grand Hotel i bakgrunden.
Bagge, P. (1907). Fotografi av Bantorget mot den södra delen mot Nygatan.

Stadsbiblioteket i Lund

Gunnar R Hanborns samling i Lundasamlingen

Okänd fotograf. (1872-1886). Fotografi av järnvägsområdet och den grönskande länken mot Grand Hotel i Lund, taget från bangården.
Okänd fotograf. (1893). Fotografi av järnvägsstationen i Lund med tillbyggda flyglar.

Övrigt bildmaterial

Helmersson, M. (2016). Fotografi i färg av anatomiska institutionens utseende idag.
Helmersson, M. (2016). Fotografi i färg av den gamla institutionen för fysik, kemi och zoologi i Lundagård, numera historiska museet.
Helmersson, M. (2016). Fotografi i färg över Dövstumskolans uppvuxna parkkaraktär.
Helmersson, M. (2016). Fotografi i färg av elverket i Lund som uppfördes 1907 och påbyggdes 1927.
Helmersson, M. (2016). Fotografi i färg av fysiska institutionens byggnad med historiserande medel-

tida karaktär.

Helmersson, M. (2016). Fotografi i färg av Katedralskolans tillbyggnad av Helgo Zettervall.

Helmersson, M. (2016). Fotografi i färg av köksträdgården vid anatomiska institutionen.

Helmersson, M. (2016). Fotografi i färg av parkmiljöns nuvarande utseende, taget mot fysiologiska institutionens byggnad.

Helmersson, M. (2016). Plan över Bantorget baserat på material från tidigt 1900-tal till 1928.

Opublicerade uppsatser

Klintborg, Å. (1992). *Trädgårdar till lust och nytta. Länsträdgårdsmästare Bengt Kjellssons verksamhet i Skåne 1876-1906*. 80-poängsuppsats. Institutionen för konsthistoria vid Lunds universitet.

Tryckta källor

Améen, L. (1984). *När Lund växte ur sin småstadskostym*. Föreningen Gamla Lund: Lund.

Améen, L. (1990). Okänd arkitekt till unik station. I: Antonsson, A., Hultgren, K. *Välkommen till Lund C: Återinvigning lördagen den 1 december 1990*. SJ Stab Information Syd.

Andersson, H. O., Bedoire, F. (1986). *Svensk arkitektur. Ritningar 1640-1970*. Stockholm: Byggeförlaget.

Andersson-Skog, L., Ottosson, J. (2005). "Hela folkets järnväg" och marknaden. I: Rosander, K., Karlsson, L. O., Bergkvist, J., Fält, G., Herpai, R., Palmlund, L., Gunnervall, S-E. *Järnvägen 150 år. 1856-2006*. Stockholm: Informationsförlaget. s. 12-23.

Aronsson, P. (1999). Perspektiv på stationssamhällen i nordisk forskning. I: Aronsson, P., Johansson, L. (red). *STATIONSSAMHÄLLEN: Nordiska perspektiv på landsbygdens modernisering*. Malmö: Frank Stenvalls Förlag. s. 13-65.

Bedoire, F. (2015a). *Den svenska arkitekturens historia: 1000-1800*. Stockholm: Norstedts.

Bedoire, F. (2015b). *Den svenska arkitekturens historia: 1800-2000*. Stockholm: Norstedts.

Berling, E. W. (1879). *Lund: korta anteckningar om staden och dess omgivning*. Lund.

Blomberg, P., Lindqvist, C., Elfman, P. (2005). *Det gröna Lund - guide till Lunds parker och tätortsnära naturområden*. Lunds kommun.

Blomqvist, R. (1961). I: Rydenfelt, S. *Lund för hundra år sedan: Nya sparbanken i Lund: minneskrift till hundraårsjubileet 1961*. Lund: Nya sparbanken.

Blomqvist, R. (1978). *Lunds historia. 2, nyare tiden*. Lund: LiberLäromedel/Gleerup.

Blennow, A. (2009). *Europas trädgårdar: Från antiken till nutiden*. Lund: Bokförlaget Signum.

Borg, H., Nilén, K. (2007). *Industrimiljöer i Lunds kommun. Inventering 2007*. (Rapport 2007: 65). Kristianstad: Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. Tillgänglig: http://www.regionmuseet.se/rapporter_pdf/2007/R2007-065.pdf. [2016-08-25].

Bucht, E. (1992). Inledning. I: Bengtsson, R., Bucht, E. (red.). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp: MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet. s. 9-11.

- Cornell, E. (1977). *Bygge av stad och land*. Stockholm: Bokförlaget PAN/Norstedts.
- Elliott, B. (2013). Types of Gardens. I: Dümpelmann, S. (red). *A Cultural History of Gardens: In the Age of Empire*. Great Britain: Bloomsbury. s. 53-68.
- Eneroth, O. (1864). *Om skolträdgårdar och seminarieträdgårdar*. 3:e upplagan. Stockholm. Tillgänglig: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:eod-2017421>. [2016-07-07].
- Eriksson, E. (1990). *Den moderna stadens födelse. Svensk arkitektur 1890-1920*. Stockholm: Ordfronts förlag.
- Fehrman, C., Westling, H., Blomqvist, G. *Lärdomens Lund. Lunds universitets historia 1666-2004*. Lund: Lunds universitet.
- Fleming, J., Honor, H., Pevsner, N. (1999 [1998]). *The Penguin dictionary of architecture and landscape architecture*. 5:e upplagan. London: Penguin.
- Flinck, M. (1996). *Tusen år i trädgården. Från sömländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Rabén Prisma/Torekällbergets Museum.
- Frykman, J., Löfgren, O. (1979). *Den kultiverade människan*. Gleerups.
- Fästschrift vid invigningen av Lunds fullständiga läroverks för flickor nya läroverksbyggnad den 28 september 1916*. (1916). Lund: Berlingska Boktryckeriet.
- Gerner, K. (2012). Den byggda miljön: framtidstro och forntidsnostalg. I: Stråth, B. *Sveriges historia 1830-1920*. Stockholm: Norstedts. s. 33-41.
- Grandien, B. (2000). Arkitekturen. I: Bengtsson, E., Björk, T., Ernstell, M., Frick, G., Grandien, B., Gunnarsson, T., Görts, M., Hedstrand, B., Johannesson, L., Nolin, C., Nordin, S., Nyström, B., Stavenow Hidemark, E. *Signums svenska konsthistoria: Konsten 1845-1890*. Lund: Bokförlaget Signum. s. 27-244.
- Gustavsson, E. (2005). Järnvägslandskapet. I: Rosander, K., Karlsson, L. O., Bergkvist, J., Fält, G., Herpai, R., Palmlund, L., Gunnervall, S-E. *Järnvägen 150 år. 1856-2006*. Stockholm: Informations-förlaget. s. 314-325.
- Hellspong, M., Löfgren, O. (1994). *Land och stad: Svenska samhällen och linsformer från medeltid till nutid*. 2:a upplagan. Malmö: Gleerups förlag.
- Henriksson, E. C. (2013). 1850-1920. I: Andersson, T., Hallemar, D. & Kling, A. *Guide till svensk landskapsarkitektur*. Stockholm: Arkitektur. s. 219-224.
- Hobhouse, P. (2004). *Trädgårdskonstens historia 3000 år*. Stockholm: Natur och Kultur/Fakta etc.
- Karlsson, B., Karlsson, C. (2015). *Torg och platser i Lund*. Lund: Kultursmedjan Lundensis.
- Klintborg, Å. (1989). *Lundagård*. Lund.
- Klintborg, Å. (1990). *Det gröna Lund - en vägvisare till stadens parker*. Lunds parkförvaltning.
- Klintborg Ahlklo, Å. (1993). *SJ:s rabatter - Statens järnvägar som förmedlare av trädgårdskultur*. Lustgården. Årsskrift för Föreningen för dendrologi och parkvård. s. 41-52.
- Klintborg-Ahlklo, Å. (2000). Bengt Kjellsson. I: Andersson, T., Jonstoj, T., Lundqvist, K. *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. Stockholm: Byggförlaget. s. 128-135.
- Kristenson, H. (1983). Stadsplanering i Lund 1600-1980. Idéer och verklighet. I: Bevaringskommittén. *Lunds stadskärna – Bevaringsprogram. Stadsbildens framväxt. Råd vid ombyggnad*. Lund: Bevaringskommittén. s. 26-73.

- Kristenson, H. (1990). *Vetenskapens byggnader under 1800-talet. Lund och Europa*. Diss. Lund: Arkitekturmuseet.
- Kristenson, H. (2005). *Skolhuset. Idé och form*. Lund: Bokförlaget Signum.
- Kullander, B. (2005). Tågturister. I: Rosander, K., Karlsson, L. O., Bergkvist, J., Fält, G., Herpai, R., Palmlund, L., Gunnervall, S-E. *Järnvägen 150 år. 1856-2006*. Stockholm: Informationsförlaget. s. 60-69.
- Kulturportal Lund. (2016). *Lindebergsska skolan*. Tillgänglig: http://www.kulturportallund.se/index.php?option=com_content&view=article&id=308:kortom&catid=127&Itemid=2422&lang=sv. [2016-05-24].
- Lasson, U., Törje, A. (1970). *Universitetsplatsen i Lund*. Lund: Gamla Lund.
- Larsson, G. (1994). *Lundagård genom tiderna*. Lund: Akademiska Föreningens förlag.
- Lindahl, G. (1955). *Högkyrkligt, lågkyrkligt, frikyrkligt i svensk arkitektur 1800-1950*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag.
- Linde Bjur, G. (2005). Järnvägsarkitektur. I: Rosander, K., Karlsson, L. O., Bergkvist, J., Fält, G., Herpai, R., Palmlund, L., Gunnervall, S-E. *Järnvägen 150 år. 1856-2006*. Stockholm: Informationsförlaget. s. 70-91.
- Linde Bjur G., Engström, K. (2009). *Stationsbus. Järnvägsarkitektur i Sverige*. Stockholm: Balkong Förlag.
- Linn, B. (2001). Arkitekturen. I: Ahlstrand, J. T., Ericsson, A., Ernstell, M., Hovstadius, B., Karlsson, E., Knutsson, J., Linn, B., Nolin, C., Nordin, S., Nyström, B., Rausing, B. *Signums svenska konst-historia: Konsten 1890-1915*. Lund: Bokförlaget Signum. s. 27-156.
- Lund, A. (1997). *Guide til dansk havekunst: år 1000-2000*. Köpenhamn: Arkitektens Forlag.
- Lundberg, E. (1948). *Byggnadskonsten i Sverige. Sengotik och renässans 1400-1650*. Stockholm: Nordisk Rotogravyr.
- Lund, H., Salto Stephensen, L. (red.). *Danmarks havekunst. 2, 1800-1945*. København: Arkitektens Forlag.
- Lunds kommun. (2011a). *Bytarebacken 19*. Tillgänglig: http://bevaringsprogram.lund.se/wiki/bevaringsprogram/index.php/Bytarebacken_19. [2016-06-13].
- Lunds kommun. (2011b). *Gråbröder 11*. Tillgänglig: http://bevaringsprogram.lund.se/wiki/bevaringsprogram/index.php/Gr%C3%A5br%C3%B6der_11. [2016-06-19].
- Lunds kommun. (2012). *S:t Månslyckan & Haga, kolonimråden*. Tillgänglig: <http://www.lund.se/Medborgare/Bygga-bo--miljo/Parker-och-natur/Parker-i-Lund/Parker-i-centrala-Lund/Grona-rum/14-St-Manslyckan--Haga/>. [2016-06-29].
- Lunds kommun. (2013a). *Lundagård*. Tillgänglig: <http://www.lund.se/Medborgare/Bygga-bo--miljo/Parker-och-natur/Parker-i-Lund/Parker-i-Lunds-kommun/5-Lundagard/>. [2016-06-13].
- Lunds kommun. (2013b). *Klassiska institutionen och Antikmuseet*. Tillgänglig: http://bevaringsprogram.lund.se/wiki/bevaringsprogram/index.php/Klassiska_institutionen_och_Antikmuseet. [2016-03-28].
- Lunds kommun. (2013c). *Histologen fd Fysiologen*. Tillgänglig: http://bevaringsprogram.lund.se/wiki/bevaringsprogram/index.php/Histologen_fd_Fysiologen. [2016-03-28].

- Lunds kommun. (2013d). *Anatomiska institutionen*. Tillgänglig: http://bevaringsprogram.lund.se/wiki/bevaringsprogram/index.php/Anatomiska_institutionen. [2016-07-01].
- Lunds kommun. (2013e). *Dörstumskolan*. Tillgänglig: <http://bevaringsprogram.lund.se/wiki/bevaringsprogram/index.php/D%C3%B6rstumskolan>. [2016-04-11].
- Lunds kommun. (2014). *Uteklassrum Stadsparken*. Tillgänglig: <http://www.lund.se/Naturskolan/Uteklassrum/Stadsparken/>. [2016-06-29].
- Lunds kommun. (2016). *Lunds historia*. Tillgänglig: <http://www.lund.se/Medborgare/Kommun--politik/Kommunfakta/Lunds-historia/>. [2016-08-25].
- Lunds universitet, LU. (1997). *Fysiologi i Lund under hundra år*. Lund: Institutionen för fysiologi och neurovetenskap, Univ.
- Lunds universitet, LU. (2015). *Sölvegatan 1950 -*. Tillgänglig: http://history.fysik.lu.se/images/LH_bilder/LH9.html. [2016-06-02].
- Margareta. (1995). *Vår trädgård på Sofiero*. Ny utgåva. Stockholm: Info Books.
- Massey (Schenker), H. (2013). Meaning. I: Dümpelmann, S. (red). *A Cultural History of Gardens: In the Age of Empire*. Great Britain: Bloomsbury. s. 113-134.
- Mårtensson, A. W. (1983). Gatubelysning i Lund efter 1863. I: Mårtensson, A. W., Hammar, B., Sörensson, A., Wahlöö, C. (red.). *Kulturen 1983: Ljus och lykta*. s. 79-93.
- Nationalencyklopedien, NE. (2016a). *Helgo Zettervall*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/helgo-zettervall>. [2016-06-16].
- Nationalencyklopedien, NE. (2016b). *Gotik*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/gotik>. [2016-06-16].
- Nationalencyklopedien, NE. (2016c). *Folkskola*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/folkskola>. [2016-06-28].
- Nationalencyklopedien, NE. (2016d). *Seminarium*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/seminarium>. [2016-05-24].
- Nilén, K. (2009). *Universitetsplatsen, Lundagård*. *Kulturbistoriske analys: Lund, nr 1298, Lunds kommun, Skåne län*. (Rapport 2009: 76). Kristianstad: Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. Tillgänglig: <http://docplayer.se/13535192-Universitetsplatsen-lundagard.html>. [2016-07-17].
- Nilsson, L. (1989). *Den urbana transitionen: Tätorterna i svensk samhällsomvandling 1800-1980*. Stockholm: Gotab.
- Nilsson, S. Å. (1994). *Universitetshuset i Lund*. 2:a bearbetade upplagan. Lunds universitet.
- Nolin, C. (1999). *Till parkbornas nytta och förlustande: Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Nolin, C. (2000a). Trädgårdskonsten. I: Bengtsson, E., Björk, T., Ernstell, M., Frick, G., Grandien, B., Gunnarsson, T., Görts, M., Hedstrand, B., Johannesson, L., Nolin, C., Nordin, S., Nyström, B., Stavenow-Hidemark, E. *Signums svenska konsthistoria: Konsten 1845-1890*. Lund: Bokförlaget Signum. s. 245-280.
- Nolin, C. (2000b). Lars Israel Wahlman. I: Andersson, T., Jonstoj, T., Lundqvist, K. *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. Stockholm: Byggförlaget. s. 146-153.
- Nolin, C. (2001). Trädgårdskonsten. I: Ahlstrand, J. T., Ericsson, A., Ernstell, M., Hovstadius, B., Karlsson, E., Knutsson, J., Linn, B., Nolin, C., Nordin, S., Nyström, B., Rausing, B. *Signums svenska*

- konsthistoria: Konsten 1890-1915*. Lund: Bokförlaget Signum. s. 157-186.
- Nolin, C. (2002). Trädgårdskonsten. I: Danielson, S., Eklund Nyström, S., Ericsson, A., Ernstell, M., von Gerber, J., Görts, M., Hansson, J., Linn, B., Mezei, K., Millroth, T., Nolin, C., Robach, C., Sundler Malmnäs, E., Tellgren, A. *Signums svenska konsthistoria: Konsten 1915-1950*. Lund: Bokförlaget Signum. s. 597-635.
- Olausson, M. (1993). *Den engelska parken i Sverige under gustaviansk tid*. Diss. Uppsala. Stockholm: Piper Press.
- Oredsson, S. (2012). *Lunds historia - staden och omlandet. 3. Modern tid. Där tankar möts (1862-2010)*. Lunds kommun.
- Palmborg, N. (1982). *Vårt gamla Lund*. Malmö: Sydsvenska Dagbladets AB.
- Paulsson, G. (1979). *Svensk Stad. Del 1. Liv och stil i svenska städer under 1800-talet. 3:e upplagan*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, C. B., Heijenskjöld, R. (1983). I: Bevaringskommittén. *Lunds stadskärna – Bevaringsprogram. Stadsbildens framväxt. Råd vid ombyggnad*. Lund: Bevaringskommittén.
- Ponte, A. (1991). The Character of the Tree: From Alexander Cozens to Richard Payne Knight. I: Mosser, M., Teyssot, G. (red). *The History of Garden Design: The Western Tradition from the Renaissance to the Present Day*. United Kingdom: Thames and Hudson. s. 344-347.
- Pufendorfinstitutet. (2016). *Kontakt*. Tillgänglig: <http://www.pi.lu.se/kontakt>. [2016-06-02].
- Rosander, K., Karlsson, L. O., Bergkvist, J., Fält, G., Herpai, R., Palmlund, L., Gunnervall, S-E. (2005). *Järnvägen 150 år. 1856-2006*. Stockholm: Informationsförlaget.
- Rydenfelt, S. (1961). *Lund för hundra år sedan: Nya sparbanken i Lund: minnesskrift till hundraårsjubileet 1961*. Lund: Nya sparbanken.
- Ryding, O. (1991). *Lund utanför vallarna. Bevaringsprogram del 1*. Lund: Bevaringskommittén.
- Rylander, U. (1996). *FJÄLLNÄRA TRÄDGÅRDAR i Jämtland och Härjedalen tiden 1830-1900*. Stockholm: Kungl. skogs- och lantbruksakademien.
- Sanderberg, M. (1968). *Stationshuset Lund C*. Lund: Skånska Centraltryckeriet.
- Sandin, G. (1987). *BLHJ – Lunds stads järnvägar 1901-1939*. Lund: Föreningen Gamla Lund.
- Sandin, G. (1999). *Kring Lund C*. Lund: Föreningen Gamla Lund.
- Sjögren, A. (2016). Östervångsskolan blir 53 miljoner dyrare än väntat. *Sydsvenskan*. 28 jan, 2016. Tillgänglig: <http://www.sydsvenskan.se/2016-01-27/ostervangsskolan-blir-53-miljoner-dyrare-an-vantat>. [2016-05-27].
- Sjöman, H., Slagstedt, J. (2015). *Stadsträdslexikon*. 1:a upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Statistiska centralbyrån, SCB. (1969). *Historisk statistik för Sverige. Del 1. Befolkning. Andra upplagan. 1720-1967*. Tillgänglig: http://www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Historisk_statistik/_Dokument/Historisk-statistik-for-Sverige-Del-1.pdf. [2016-07-06].
- Statistiska centralbyrån, SCB. (2016). *Folkemängd, topp 50, 31 december 2015*. Tillgänglig: http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Befolkningens-sammansattning/Befolkningsstatistik/25788/25795/Topplistor-kommuner/228197/. [2016-03-23].
- Stråth, B. (2012). *Sveriges historia. 1830-1920*. Stockholm: Norstedts.
- Strömberg, A. (2007). *Samordning, byfs och reda - stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945-2005*.

- Diss. Uppsala: Uppsala universitet. Tillgänglig: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:170079/FULLTEXT01.pdf>. [2016-07-08].
- Suneson, T. (2000). Knut Forsberg. I: Andersson, T., Jonstoj, T., Lundqvist, K. *Svenske trädgårds-konst under fyrahundra år*. Stockholm: Byggförlaget. s. 118-127.
- Svedberg, O. (1988). *Arkitekternas århundrade: Europas Arkitektur 1800-talet*. Stockholm: Arkitektur Förlag AB.
- Sørensen, C. T. (1959). *Europas havekunst: Fra Alhambra til Liselund*. Köpenhamn: Gads forlag.
- Tankard, J. B. (2001). Jekyll, Gertrude 1843-1932. English horticulturist and Garden Designer. I: Shoemaker, C.A. *Encyclopedia of Gardens: History and Design, volume 2*, G-O. USA/UK: Fitzroy Dearborn Publishers. s. 664-667.
- Thacker, C. (1979). *The History of Gardens*. Great Britain: Croom Helm Ltd Publishers.
- Törje, A. (1959). *Lundagård. Parkanläggningens historia*. Lund: Gamla Lund.
- Wahlöö, C. (2002). *Fotografin och Lund*. Lund: Föreningen Gamla Lund
- Wastenson, L., Springfield, P., Öberg, S. (red). (1991). *Sveriges nationalatlas. Befolkningen*. Stockholm: Sveriges nationalatlas (SNA).
- World Public Library. (2016). *American Hosta Society*. Tillgänglig: http://www.worldlibrary.org/articles/American_Hosta_Society. [2016-06-26].
- Åkerblom, P. (2003). *Trädgård i skolan – skola i trädgården. Om skolträdgårdens funktion och betydelse i ett plats- och lärandeperspektiv*. (Movium Rapport 1:2003). Tillgänglig: http://pub.epsilon.slu.se/281/1/Movium_Rapport_1-2003_72dpi.pdf. [2016-07-02].
- Örlegård, A. (1997). *Östervångskolan. Bilder, dokument och glimtar från en 125-årig verksamhet*. Örebro: SIH Läromedel.

Bildmaterial

Elektroniskt bildmaterial

- Alphand, A. (1867). Ritning av parken Parc de Buttes-Chaumont i Paris. Tillgänglig: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Parc_des_Buttes_Chaumont_Alphand_1867.jpg. [2016-08-25].
- Dahlgren, A. (1901-1902). Fotografi av universitetshuset och universitetsparken i Uppsala. Tillgänglig: <http://digitaltmuseum.se/011013938749?query=universitetshuset%20dahlgren&place=Universitetet&pos=0>. [2016-08-25].
- Feller, A. (Före 1901). Nr 29 180. Vykort av järnvägsmiljön i Örebro. Tillgänglig: http://ba.e-pics.ethz.ch/latelogin.jspx?records=E7HBIB.Bildarchiv:143726&pn=ba&r=1468689936230#1468689941589_1. [2016-08-25].
- Jaeger, J. (1864-1908). Fotografi i sepia av Manillaskolan. Tillgänglig: [http://digitalastadmuseet.stockholm.se/fotoweb/Grid.fwx?archiveId=5000&search=\(IPTC187%20contains\(graark_10002244\)\)](http://digitalastadmuseet.stockholm.se/fotoweb/Grid.fwx?archiveId=5000&search=(IPTC187%20contains(graark_10002244))). [2016-08-28].
- Knyff, I. K & Knyff, L. (1699). Ritning av Barockträdgården i Chatsworth, England. Tillgänglig:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ABirdseye view of Chatsworth in 1699.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ABirdseye_view_of_Chatsworth_in_1699.jpg). [2016-07-17].

Okänd fotograf. (1911-1918). Fotografi i sepia av Universitetsplatsen med Akademiska Föreningen i bakgrunden. Tillgänglig: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Universitetsplatsen Lund.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Universitetsplatsen_Lund.jpg). [2016-08-25].

Fästskrift vid invigningen av Lunds fullständiga läroverk för flickor nya läroverksbyggnad den 28 september 1916 (bok)

Okänd upphovsman. (Senast 1916). *Karta över tomten No 437 B i Kråkehyckan No 2*. Plan över Lindebergska skolans utformning.

Okänd upphovsman. (Senast 1916). Fotografi av Lindebergska skolans byggnad med den nyanlagda parken i förgrunden.

Tidskrift för byggnadskonst och ingenjörvetenskap, A. W. Edelsvärd (tidskrift)

Edelsvärd, A. (1859). Idealplan över järnvägsområdets strukturer och bebyggelsen runt om.

Trädgårdsskötsel, D. Müller (bok)

Müller, D. (1848). Ritning av Müllers symmetriska blandstil ”tyska stilen”.

Müller, D. (1848). Ritning av Müllers asymmetriska engelska parkkaraktär.

VII.

BILAGOR

Kriteriechecklista

Material

Vilka blommor och lignoser planterades i parkmiljön? Exoter/inhemskt material? Annueller, perenner, vintergrönt, buskar, träd etc.?

Hur planterades växtmaterialet? I grupp, solitärt, rabatter, etc.?

Vilka andra material innehöll parkmiljön? Ex. hårdgjorda material för gångsystem, vatten?

Formspråk

Hur stor är platsens yta?

Upplevs platsen rymlig/trång, ljus/mörk?

Innehåller parkmiljön betydande höjdskillnader?

Vad hade omgivande strukturer för skala? Byggnader, träd osv?

Hade parkmiljön konsekvent en karaktär eller flera olika?

Vilka dominerande grunddrag bestod parkmiljön av?

Innehöll parkmiljön tydligt/mindre tydligt historiserande drag? Renässans, barock, landskapsstil, nationalism, etc.

Var det skillnad på utformningen nära institutionsbyggnaden jämfört med utformningen längre bort från byggnaden? Symmetri, formalitet, karaktär, etc.

Hade parkmiljön tydliga visuella/fysiska gränser? Staket, trädallé, häck, gräsyta möter gata, etc.

Vilken detaljskala dominerade i parkmiljön?

Innehöll parkmiljön landmärken, eller syntes landmärken inifrån parken? Blickfång, vyer, siktlinjer?

Var parkmiljön överblickbar för besökaren?

Helhet

Vem använde institutionen? Vem använde den tillhörande parkmiljön? Samma/olika grupp av människor?

Märktes institutionsbyggnadens specifika syfte i parkmiljöns utformning?

Vilken arkitektonisk karaktär har institutionsbyggnaden?

Vad skiljer/förenar institutionens och parkmiljöns uttryck? Karaktär, känsla, detaljskala, skala, etc.